

T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Merve ÇOŞGUN

**KUR'AN KISSALARI IŞIĞINDA İDEAL
KİŞİLİK MODELLERİ VE İNSANIN KARAKTERİ**

Yüksek Lisans Tezi

DANIŞMAN

Dr. Öğ. Üyesi Mehmet ÇALIŞKAN

Yozgat-2019

T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Merve ÇOŞGUN

KUR'AN KISSALARI IŞIĞINDA İDEAL
KİŞİLİK MODELLERİ VE İNSANIN KARAKTERİ

Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ÇALIŞKAN

Yozgat-2019

T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı 80110717010 numaralı öğrencisi Merve ÇOŞGUN hazırladığı “Kur’an Kıssaları Işığında İdeal Kişilik Modelleri ve İnsanın Karakteri” başlıklı Yüksek Lisans tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 10/07/2019 Çarşamba günü saat 14:00’da yapılmış, tezin onayına OY ÇOKLUĞU / OY BİRLİĞİYLE karar verilmiştir.

Başkan : Doç.Dr. Burhan BALTACI

Üye : Dr. Öğr.Üyesi Mehmet ÇALIŞKAN

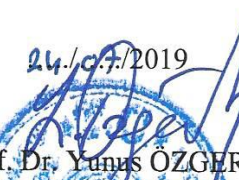

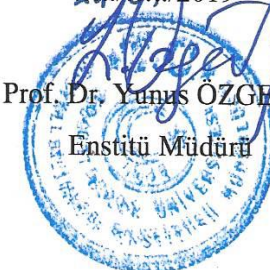
Üye : Dr. Öğr.Üyesi Ali BINOL

ONAY:

Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulu’nun ...23.../07.../20.19 tarih ve 27-01 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

24/07/2019

Prof. Dr. Yunus ÖZGER
Enstitü Müdürü

Yemin Metni

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “**Kur’an Kıssaları Işığında İdeal Kişilik Modelleri ve İnsanın Karakteri**” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

...../...../2019

Merve ÇOŞGUN

İÇİNDEKİLER

TEZ KABULÜ.....	iii
Yemin Metni	iv
İÇİNDEKİLER	v
ÖZET	viii
KISALTMALAR.....	x
ÖNSÖZ	vii
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Konusu Ve Önemi.....	1
2. Araştırmanın Amacı.....	1
3. Araştırmanın Yöntemi Ve Kapsamı.....	2
BİRİNCİ BÖLÜM	4
KUR'AN KISSALARININ MAHİYETİ	4
1.1. Kissanın Mahiyeti	4
1.2. Kissalarda Karakter, Kişilik, Fitrat ve Nefs Kavramları.....	7
1.2.1 Karakter.....	7
1.2.2 Kişilik.....	10
1.2.3 Nefs	13
1.2.4 Fitrat.....	14
II. BÖLÜM	16
KUR'AN KISSALARININ KİŞİLİK PSİKOLOJİSİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	16
2.1. KISSALARDA HZ. ÂDEM ÖRNEĞİ	16
2.1.1 Hz. Âdemin Yaratılışı ve Melekler	16
2.1.1.1. Hz. Âdem ve Meleklerin İmtihani	17
2.1.1.2. Âdem ve Eşinin karakteri (İnsan Yapısı).....	18
2.1.2 İblis Karakteri	21
2.1.3 Habil ve Kabil Kıssasını Konu Alan Âyetlerinin İncelenmesi	24
2.2. KISSALARDA HZ. NÛH ÖRNEĞİ	26
2.3. KISSALARDA HZ. HÛD ÖRNEĞİ	30
2.3.1. Hûd ve kavmi	30
2.4. KISSALARDA HZ. SÂLİH ÖRNEĞİ	31

2.5. KISSALARDA HZ. İBRAHİM VE OĞULLARININ ÖRNEĞİ.....	32
2.5.1. Hz. İbrâhim'in Karakter ve Kişiliği	32
2.5.2. Hz. İbrâhim ve Nemrut'un Kişiliği	36
2.5.3. Hz. İbrâhim'in Babası ve Kavmi ile İmtihanı.....	37
2.5.4. Hz. İbrâhim'in Oğlunu Kurban Etme İmtihanı (Teslimiyet Örneği)	40
2.6. KISSALARDA HZ. LÛT ÖRNEĞİ	41
2.6.1. Hz. Lût ve kavmi.....	41
2.7. KISSALARDA HZ. YÛSUF VE AİLESİNİN ÖRNEĞİ.....	42
2.7.1. Hz. Ya'kûb ve Oğullarının Kişilikleri.....	42
2.7.2. Hz. Yûsuf 'un Kişiliği ve Karakteri	46
2.8. KISSALARDA HZ. EYYÛB ÖRNEĞİ	56
2.8.1. Hz. Eyyüb'ün Kişiliği	56
2.9. KISSALARDA HZ. MÛSÂ ÖRNEĞİ	57
2.9.1. İsrailoğullarının Genel Karakteristik Özellikleri	57
2.9.2. Müminliğin Karşıtı Olarak Fasıklık Kişiliği	65
2.9.3. Mısır Halkının Karakteristik Yapısı Ve Firavunun Karakteri.....	66
2.9.4. Hz. Mûsâ'nın Karakter Yapısı	71
2.9.5. Firavun'un Karakteri.....	72
2.9.6. Hz. Mûsâ'nın Çocukluk ve Gençlik Dönemi	73
2.9.7. Karun'un Kişilik Yapısı	77
2.9.8. Hz. Mûsâ'nın Tebliğe Psikolojik Olarak Hazırlanması	78
2.9.9. İnkârcı Kişilik Örnekleri (Firavun, Hâmân ve Karun Örnekleri).....	80
2.10. KISSALARDA HZ. DÂVÛD VE HZ. SÛLEYMAN ÖRNEĞİ.....	83
2.10.1. Hârût ve Mârût Kıssasındaki Psikolojik Tahliller.....	83
2.10.2. Talût ve Calût Kıssası	84
2.10.3. Tarla Hakkında Hüküm Verilen Kıssa	86
2.10.4. Hz. Süleyman ve Sebe Melikesinin Kişiliği	87
2.10.5. Sebe Kavminin Karakteristik Yapısı.....	89
2.10.6. Hz. Dâvûd'a Gelen Davacılar	90
2.11. KISSALARDA HZ. YÛNUS ÖRNEĞİ	91
2.12. KISSALARDA HZ. MERYEM, İSÂ, İMRAN VE ZEKERİYYA ÖRNEĞİ.....	92
2.12.1. Hz. Meryem, Hz. Zekeriyâ ve Hz. Yahyâ Örnekleri ve Karakterleri	92
2.12.1.1 Hz. Meryem Ve Hz. Zekeriyâ Örneği.....	92
2.12.1.2 Hz. Yahyâ'nın Karakteri ve Kişiliği	97

2.13. KISSALARDA HZ. İSÂ ÖRNEĞİ	98
2.13.1. Hz. İsâ'nın Kişiliği ve Karakteri	98
2.14 KISSALARDA HZ. MUHAMMED ÖRNEĞİ	99
2.14.1. Uhud Savaşı	99
2.14.2 Mümin ve Münafık Kişiliği (Hendek Savaşı).....	102
2.14.3. Hz. Muhammed'in Yüzünü Astığı A'mâ Sahâbî Kıssası	104
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	106
3. KUR'AN'DA ADI VERİLMİYEN ŞAHİSLARA DAİR KISSALARIN PSİKOLOJİK YÖNDEN İNCELENMESİ.....	106
3.1. ZÜLKARNEYN KISSASI	106
3.2. BAHÇE SAHİPLERİ.....	107
3.3. ASHAB-I KEHF	109
3.4. ASHAB-I UHDUD KISSASI (SADİZM ÖRNEĞİ).....	110
3.5. ASHABU KARYE	111
SONUÇ	112
KAYNAKÇA.....	117
ÖZGEÇMİŞ	121

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KUR'AN KISSALARI IŞIĞINDA İDEAL KİŞİLİK MODELLERİ VE İNSANIN KARAKTERİ

Merve ÇOŞGUN

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ÇALIŞKAN

2019 Sayfa: 120+XIII

Jüri: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Çalışkan

Doç. Dr. Burhan Baltacı

Dr. Öğr. Üyesi Ali Binol

Kur'ân-ı Kerim'deki kıssalar, insanlara ulaştırılmak istenen evrensel ilahî mesajın doğru anlaşılabilmesi ve insanoğlunun dikkatini çekmek için kullanılan etkili bir anlatım metodudur. Biz bu çalışmamızda ilahî mesajı en doğru şekilde anlayabilmek adına Kur'ân kıssalarını sosyo-psikolojik açıdan ele almaya çalıştık. Âyetlerin esbâb-ı nüzûlleri, inzâl süreci, hangi dönemde ve nerede indiği gibi temel siyâk-sibâk boyutunu merkeze aldık. Bu bağlamda ideal kişilik modellerini incelemeye çalıştık. Olumsuz kişilik özellikleri dediğimiz şeytan, münafık ve kâfirlerin ise olaylar karşısında sergiledikleri tutum ve davranış kalıplarını ideal kişilik modelleriyle karşılaştırmalı olarak ele aldık.

Çalışmamızı toplamda üç bölüm olmak üzere derledik. İlk bölümde çalışmanın mahiyetine binaen Kur'ân kıssalarının amaç ve öneminden bahsettik. Kıssalardaki kişilik, karakter, fitrat gibi kavramların tanıtımını yaptıktan sonra ikinci bölümde ana konumuzu teşkil eden Kur'an'da adı geçen kıssaların kişilik psikolojisi açısından değerlendirilmesi genel başlığıyla devam ettik. Son bölümde ise Kur'an'da ismi verilmeyen kıssaların incelenmesi başlığıyla çalışmamızı noktaladık.

Anahtar kelimeler: Kıssa, Karakter, Kişilik, Fitrat, İdeal Kişilik Modeli, Olumsuz Kişilik Modeli

SUMMARY

Master Thesis

In The Light Of Quran Ideal Personality Models and Character of Man

by

Contact Merve ÇOŞGUN

CONSULTANT; DR. Mehmet ÇALIŞKAN INSRUCTOR

2019- Page:120+XIII

Jury: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet alışkan

Doç. Dr. Burhan Baltacı

Dr. Öğr. Üyesi Ali Binol

The stories in the Holy Qur'an are an effective method of telling the universal divine message that is intended to be conveyed to the people, and used to draw the attention of human beings. This study, in order to understand the divine message in the most accurate way, we tried to discuss the Qur'anic vocabularies from a socio-psychological perspective. We tried to examine comparatively the attitudes and behavior patterns of demon, hypocritical and disbelievers, which we call negative personality traits in the context of ideal personality models, by taking the basic political spike dimension as centered in the period of time and where it came down.

We have compiled our study in three sections. In the first part, the aim and importance of the Qur'an, the concept of personality, character, fate, and the introduction of the concepts of the Qur'an in the last section of the Qur'an with the title of the review of the study, we have ended our work.

Keywords: Story, Character, Personality, Fitrat, İdeal Personality Model, Negative Personality Model

KISALTMALAR

a.s.	: Aleyhi's-Selam
b.	: bin ya da ibn
bkz.	: Bakınız
d.	: Diğerleri
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi
h.	: Hicrî tarih
Hz.	: Hazreti
İFAV	: İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
ö.	: Ölüm tarihi
s.	: Sayfa numarası
s.a.v.	: Sallallahu Aleyhi Vesellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik
trc.	: Tercüme eden
ts.	: Basım yılı yok
vd.	: Ve diğerleri
ys.	: Basım yeri yok

ÖNSÖZ

Kur'ân kıssalarını okurken şunu dikkati nazara sunmak isteriz. Anlatılanlar özü itibariyle bizim dünya hayatımızdaki imtihan sürecimizin farklı boyuttaki akisleri ve kılavuzlarıdır. Kur'ân'da bahsi geçen kıssalar, gerçekleşen imtihanları bizlere içerisinde bulunduğumuz dünyaya uyarlayarak ve başrole kendimizi koyduğumuzda verilmek istenen evrensel mesajı idrak edilebilmesi ve farkındalık oluşturulabilmesi için inzâl olmuştur.

Hz. Âdem'in cennetteki nimetler içerisinde yasak olana meyille içinde bulunduğu imtihandan başlayarak diğer peygamberler, melekler ve müminlerin olaylar karşısındaki ilk tepkileri ve davranış kalıpları gibi ideal kişilik örneklerinin bizlere sunulmasının karşısında kâfir, münafık ve şeytanın sergiledikleri tavır ve tutumlar da olumsuz kişilik özelliklerinin sıralanarak bizlere birer tablo gibi karşılaştırmalı bir üslûpla anlatılmıştır. Kıssalarda anlatılan olayların ileride de ayrıntılı olarak bahsedeceğimiz üzere kişilik psikolojisi açısından ele alındığında ilk insan Hz. Âdem örneğinden başlayarak insanın karakter, fitrat, kişilik özellikleri gibi insanı tanımamızı sağlayan unsurlar bizlere olaylar silsilesi ve imtihan süreci içerisinde hatırlatılmaktadır. Bu şuurla âyetleri okurken ibret nazarıyla bakmadığımızda âyetleri birer hikâye gibi okumaktan ileri gidemeyiz. Bu doğrultuda kıssaların zamanı ve mekânı değişiklik gösterse de verilen mesaj, nasihat, insanoğluna benliğinin tanıtımı, anlatımın özünü şekillendirmekte ve ilâhi mesaj evrensel niteliğini bir kez daha gözler önüne sermektedir. Bu noktada anlatılan kıssalar insanın bu dünyaya gönderiliş amacı, beşerin tanıtımı, karşılaşacağı imtihanlar ve bizlere rehber olarak gönderilen peygamberler aracılığıyla nasıl davranılacağına dair izlemesi gereken istikamet anlatılmıştır. İşte bu nedenlerden dolayı bu çalışmamızda konumuz dâhilindeki kıssaları psikolojik cihetten ele alıp kendimizi tanıma ve ruhi tekâmül sürecimizde doğru adımlar atabilmek adına bizi en iyi Yaratanın bilebileceği bilinciyle yola çıkarak âyetleri kişilik psikolojisi ve insanın karakteri bağlamında incelemeye çalıştık.

Ayrıca değişen şartlar ve ihtiyaçlar çerçevesinde bilimsel yenilikler gerçekleştirilmektedir. Bu doğrultuda konulu tefsir metodu da vahyin insanlara doğru anlatılmasında bir vesile olmaktadır. Bu doğrultuda psikolojik tahliller neticesinde iyi-kötü, mümin-kâfir, iman-inkâr gibi kavramların bünyelerinde barındırdıkları zıtlıklar daha iyi izah edilebilmektedir. İnsan, kıssaları âyetlerin bütünü, ahengi,

siyâk ve sibâkı çerçevesinde ibret nazarıyla okumalıdır ki gerekli dersler çıkarılabilsin. Bizler de bu çalışmamızda söz konusu bütünlüğü korumaya çalışarak âyetleri ideal kişilik modelleri dediğimiz müminler, peygamberler ve meleklerin olaylar karşısında sergiledikleri davranışları bir bütün halinde sunmaya çalıştık. Allahu Teâlâ'nın âyetlerde belirttiği üzere bürünmesi gereken vasıflarla bunun karşısında isabetli bir karşılaştırma yapabilmemiz adına duran olumsuz kişilik özellikleri dediğimiz vasıfları taşıyan örneklerden de kısaca bahsederek âyetleri kişilik psikolojisi sahasında değerlendirdik.

Ayrıca bu çalışmamızda kıssaların buldukları âyetleri varsa sebebi nüzûlleri merkeze alınarak ve âyetler çerçevesindeki ihtilafı konulara değinmeden sadece psikolojik tefsir bağlamında değerlendirdik.

Tez yazım sürecinde en başta bana anlayışı ve tecrübesiyle en büyük yardımcım olan tez danışmanım değerli hocam Mehmet ÇALIŞKAN'a ve bu uzun süreçte ilgisiyle ve emeğiyle bana destek veren Halime AKKUŞ'a şükranlarımı sunarım. Ayrıca psikoloji alanını sevmemi sağlayan hocam Mustafa ULU'ya ve emeği geçen, bana manevi anlamda desteğini esirgemeyen tüm hocalarım, ailem ve dostlarıma da teşekkürü borç bilirim.

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu Ve Önemi

Tezimizin konusu, Kur'ân Kıssaları Işığında İdeal Kişilik Modelleri ve İnsanın Karakteridir. Kur'ân'da yer alan birçok âyette insanın yapısı, eğilimleri, yaratılış özellikleri gibi hususlarda izahlar yapılmıştır. Toplumların ve bireylerin özellikle ahlâkî inşasında mühim bir yer arz eden kıssalarda olaylar ve şahıslar merkeze alınarak birçok ilahî mesaj bizlere iletilmiş ve örnekler sunulmuştur. Kıssa metoduyla verilen bu ilahî mesajlarda canlı tasvirler üzerinden toplumların ve bireylerin kişilik yapıları, karakter özelliklerine dair pek çok detaya yer verilmiştir. Bu noktadan hareketle kendi içerisinde bir âlem olan insanın kendisini tanıyabilmesi, doğru-yanlış kıstasının dengesini en isabetli şekilde kurabilmesi gibi hususlarda geçmiş milletlerin ve peygamberlerin başlarından geçen imtihanlar ve o imtihanlar karşısında gösterdikleri tutum ve davranışlar önem arz etmektedir. Nitekim bireyin öğrenme noktasında kıssalar aracılığıyla olaylar nezdinde özdeşim kurabilmesine olanak sağlaması kıssaların dikkat çekici ve öğretici yönünü ön plana çıkarmaktadır.

Biz de çalışmamızda bahsettiğimiz bu hususlardan dolayı kıssalarda yer alan kişilik modellerini ve insan karakterine dair özellikleri incelemeye çalıştık. Psikoloji literatürünün genel çerçevede batılı psikologlar tarafından oluşturulmuş olması bu sahadaki birikimin de İslam anlayışından, Kur'âni perspektiften uzak olmasına neden olmuştur. Dolayısıyla bu alandaki ihtiyaç sebebi, çalışmamızın konusunu belirlemede etkili olmuştur.

2. Araştırmanın Amacı

Araştırmamızın amacı her insanın kendi içinde bir âlem olduğu düsturundan hareketle imtihan sürecimizde belirleyici olacak iç âlemimizi, kişiliğimizi daha iyi tanımaktır. İrade verilerek yaratılan insanoğluna iyi ve kötü olmak üzere iki seçenek sunulmuştur. Kişinin bu yollardaki tercihlerini isabetli yapabilmesi için kendisini tanıması, zayıf ve kavî yönlerini bilmesi, insanlara rehber olarak gönderilen peygamberlerin hidayet ve dalâlet noktasında söylediklerini kavrayabilmesi açısından kıssalar ve bu kıssalarda yapılan canlı tasvirler mühim bir yer arz etmektedir.

Bu minvalde araştırmamızın amacını merkezde insan oluşturmaktadır. İnsanın biricik, eşsiz bir yapıda olması konunun mahiyetini genişletmekte ve detaylı

izahatlara ihtiyaç duymaktadır. Bu sebeple bizlere rehber olarak gönderilen peygamberlerin ve model şahsiyet olarak anlatılan mü'minlerin imtihanlar esnasındaki tavırları ve karakterleri hayattaki istikametinizi belirlememiz ve dengede tutmamız için birer misaldir. Bizler de bu şahısların kişilik yapılarını çözümleyebilmeyi dolayısıyla da ilahi mesajı en doğru şekilde idrak edebilmeyi bu çalışmamızla amaçlamaktayız. Psikoloji literatürünü büyük ölçüde belirleyen batılı psikologların, insanı sadece maddi boyutuyla açıklayarak oluşturdukları zihniyetin karşısında durarak insanın ruhî boyutunun önemi ve rolünü vurgulayarak İslamî bir portre çizmeyi hedefledik.

3. Araştırmanın Yöntemi Ve Kapsamı

Çalışmamız tefsir ve psikoloji olarak iki sahayı ihâta eden bir yapıda olduğundan öncelikle psikolojik tefsir daha sonrasında da literatür alanında kaynakları belirledik. Kavramsal şemayı oluşturduktan sonra içerik bazında çalışmamıza yardımcı olacak birçok klasik dönem ve günümüz tefsirlerine gerek elden gerekse şamile programı vasıtasıyla başvurduk. Âyet meallerini yazarken Türkiye Diyanet Vakfı'nın mealini tercih ettik.

Toplamda üç ana bölümden oluşan tezimizde ilk olarak çalışmamızın temel yapısını oluşturacak kıssa, nefis, karakter ve kişilik gibi kavramları izah ettik. Bu izahlardaki temel amacımız çalışmamızın içeriğinde değineceğimiz bu kavramları kullanırken kastımızın açık ve anlaşılır olması ve hangi minvalde ilerleyeceğimizin belli olmasıdır. İkinci bölüm ise çalışmamızın en kapsamlı kısmını oluşturmakta olup burada peygamber kıssalarını psikolojik tefsir sahasında hassaten kişilik psikolojisi boyutunda incelemeye çalıştık. Özellikle kıssada anlatılan şahısların kişilik yapılarına ve karakter özelliklerine kıssadaki rolleri doğrultusunda tespitler yapmaya çalıştık. İdeal ve olumsuz kişilik modeli olarak iki kutbu temsil eden bu kişilerin davranışlarını, tepkilerini karşılaştırmalı olarak belirledik. Son bölümümüzde ise peygamber kıssaları haricinde Kur'ân'da yer verilen kıssaları değerlendirdik. İkinci bölümde olduğu gibi bu bölümümüzde de aynı şekilde anlatılan şahıslar, olaylar, olaylar karşısında verilen tepki ve davranış kalıplarını Kur'ân'ın sunduğu perspektiften incelemeye çalıştık.

Çalışmamızın kapsamını yukarıda da bahsettiğimiz üzere Kur'ân kıssaları oluşturmaktadır. Bu kıssalarda psikolojik tefsir bağlamında ilerlememizden dolayı klasik tefsir sahasında yer alan tartışmalı ve ihtilafli konular çalışmamızın kapsamı

dışında yer almaktadır. Dolayısıyla bizler de bu konulara değinmeden konumuza katkıda bulunacak hususlara değinmeyi tercih ettik ve çalışmamızda bu doğrultuda ilerledik.

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'AN KISSALARININ MAHİYETİ

1.1. Kıssanın Mahiyeti

“el-kasas” kelimesi iz, izi sürülen¹, izi takip edilen haberler² anlamına gelmektedir. Râgıb el-İsfahânî'nin (ö. V/XI. yüzyılın ilk çeyreği) kasas kelimesinin izahından hareketle şunları ifade edebiliriz ki bilhassa Kur'ân'da yer alan kıssalar kelimenin anlamıyla birbirine mutâbık bir surette “yol gösterme”, “takip edilme” gibi mahiyetleri itibariyle konunun önemini oluşturmaktadır. Kur'ân'da kass kökünden türemiş birçok lafız geçmekle birlikte kassa kelimesi yer almaz. Buna karşılık çeşitli âyetlerinde kasas, hadis, nebe, haber/ahbar gibi kelimeler kassa manasında kullanılmıştır.³ “Kur'ân metninin önemli bir kısmı kıssalardan müteşekkildir. Bazı araştırmacıların tespitlerine göre yaklaşık bin sekiz yüz ayet kıssalarla ilgilidir.”⁴ Bu tespit çerçevesinde bir değerlendirme yaptığımızda şunu görmekteyiz ki Kur'ân insanlara iletmek istediği hitabı aktarmada kassa anlatımına mühim bir yer atfetmiş bulunmaktadır.

Bilhassa Kur'ân kıssalarında olduğu gibi genel olarak âyetlerin inzâl sürecinde ilk muhatap kitle baz alınmış mekan ve zaman şartları içerisinde bir ilişkiye dayanarak ilahi hitap insanlara ulaştırılmıştır. Çünkü âyetleri bir bütün içinde tefekkür ettiğimizde görmekteyiz ki iletmek istenen ilâhi hitap belirli bir bağlam içerisinde inzâl olmuştur⁵. Bu doğrultuda âyetlerinin siyâk-sibâk çerçevesi ve esbâb-ı nüzûlü merkeze alınarak değerlendirilmesi asıl gaye ve maksada ulaşmak noktasında daha sıhhatli bir yöntem olacaktır. Nitekim “Kur'ân kıssalarını ilk planda Hz. Peygamber ve çağdaşlarının yaşadıkları tecrübe içinde anlayıp kendi bağlamında açıklamak kıssalardaki mesajların içinde bulunduğumuz dünya ve hayat tecrübemizle ilgili boyutlarını da gösterir.”⁶ Bu minvalde düşündüğümüzde görmekteyiz ki geçmiş ümmetlerin ve peygamberlerin başlarından geçen olayların anlatılmasıyla amaçlanan tevhid akidesinin güçlendirilmesi, Hz. Peygamber ve sahâbîlere çektikleri sıkıntılar

¹ Muhammed b. Ahmed b. el-Ezherî el-Hervî Ebu Mansur, *Tehzibü'l-Luga*, thk. Muhammed bin İvaz Nürab, Darû İhyai't-türasi'l-'Arabî, Beyrut 2001, VIII, 212.

² Hüseyin b. Muhammed Râgıb el İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Seyyid Kılânî, Darû'l-marife, Beyrut trs., s. 404.

³ Mustafa Öztürk, *Kur'an Kıssalarının Mahiyeti*, Kuramer Yayınları, İstanbul 2017, s. 25.

⁴ Öztürk, *Kur'an Kıssalarının Mahiyeti*, s. 15.

⁵ Öztürk, *Kur'an Kıssalarının Mahiyeti*, s. 205.

⁶ Öztürk, *Kur'an Kıssalarının Mahiyeti*, s. 21.

karşısında manevi desteğin verilmesi, İslam toplumun ahlâkî anlamda ıslahı, bireysel ve toplumsal sahada iyiliğin emri ve kötülüğün nehyi gibi Kur'ân'ın temel konularını teşkil eden unsurlar olup bunlar kıssalar içerisinde aktararak insanların hem dikkatlerini çekmek hem de kalıcı etkiler bırakmak adına anlatılmıştır. Ancak şunu da belirtmeliyiz ki Muhammed eş-Şevkânî'nin de (ö.1250/1834) söylediği gibi “Kur'ân'ın belli bir bölümünü kapsayan peygamber kıssaları ve ahiret gününe dair haberleri konu edinen âyetlerin iniş zamanını bilmek mutlaka şart değildir. Kıssalar ile ilgili mutlaka umumi bir sebep aranacaksa bu âyetlerin Hz. Peygamber (s.av)'i teselli için veya insanların ibret alması için indirilmiştir denilebilir.”⁷ Biz de bu çalışmamızda asıl gayeden uzaklaşmamak adına söz konusu noktalardan hareketle değerlendirmelerde bulunacağız.

Kıssaların anlatımında hedeflenen asıl gayenin belirlenmesi açısından âyetleri üslûp çerçevesinde değerlendirdiğimizde kıssaların muhatabını etkileyen bir dil kullanıldığını görmekteyiz. Nitekim kullanılan hitap insanın duyu dünyasında anlam bulan birçok noktaya değinmektedir ki yaşanmışlıkların, tecrübelerin aktarılması insanlarda olayların içselleştirilmesi ve anlamlandırılmasında kolaylık sağlamaktadır. Bu cihetten baktığımızda da kıssalardaki üslup insanların inanç durumlarına göre hissettikleri duyguları etkilemektedir. İnananların huzur ve güven duymaları inanmayanların ise korku duymaları kıssaların bu hedeflerinden birisidir. Yani psikolojik olarak insanların duygusal boyuttan da etkilenerek kendine has bir üslûpla kıssaların anlatılması kıssaların diğer bir gayesidir denilebilir.

Kıssaların bizlere örnek bir olaydan hareketle mesaj vermesi insanın yapısı, eğilimleri, fiziksel ve ruhsal özellikleri, karakteri, kişiliği gibi evrensel özellikler açısından ortak payda sunmakta ve verilmek istenen mesajı en etkili şekilde iletebilmektedir. İnsan tabiatı itibariyle sonradan öğrenerek hayatını idame ettiren bir varlıktır. Yani hayvanlar gibi doğuştan gelen içgüdüsel davranışlarda bulunamazlar. Dolayısıyla da toplumsal ve bireysel ihtiyaçlarını sonradan öğrenmektedirler. Nitekim içgüdü tamamıyla arzuların ve eğilimlerin yönetimi altında hareket eden bir mekanizmadır. İnsanoğlu ise irade insiyatifiyle bilinçli olarak hareket etme tercihine sahiptir.⁸ Bu sebeple Allahu Teâlâ geçmiş ümmetlerden, olaylardan misaller vererek

⁷ Yakup Bıyıklıoğlu, *Şevkânî'nin Fethu'l Kadir'inde Esbab-ı Nüzûl ve Kur'ân'ın Anlaşılması*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2005, s. 29.

⁸ Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur'an'da İman ve İnkâr Psikolojisi*, Gece Kitaplığı Yayınları Ankara 2017, s. 52.

insanoğluna kendi benliğini doğru şekilde tanınması ve doğru yolu bulabilmesi için örnek bir misaller silsilesi sunmuştur. Bu sebeple insan hayatını tanzim edecek bilgileri çevresel ve bireysel faktörler çerçevesinde öğrenmektedir. Kur'ân'ın bir rehber olması hasebi ile kıssalarda bu minvalde insanların hayatlarını tanzim edecek, örnek olacak mesajları içermektedir. Dolayısıyla kıssaları doğru okumak, çağın gerekleri doğrultusunda kıssaları değerlendirmek gerekmektedir.⁹ Hedeflenen gayelerden biri de insanlarda hakikati görmeyi sağlayan bir şuur, bilinç oluşturmaktır. Hak ile batılı ayırıp gerçeği en iyi şekilde görebilen bir birey toplumun ahlâkî inşasında ve Kur'ân'ın örnek insan tiplemesi, psikolojik açıdan ideal kişilik modeli dediğimiz bir yapıda olacaktır. İnsanın toplumsal bir varlık olması hasebiyle bireysel ve toplumsal ilişkilerinde karşılaştığı problemler, nasıl davranması gerektiğine dair uyarılar ve geçmiş peygamberler ve müminlerin uygulamaları olaylara karşı verdikleri cevap ve davranış kalıpları kişiye yol gösterme açısından mühim bir yer arz etmektedir. “Kur'ân kıssaları beşeriyetin elindeki bütün miras içinde zirve örnekliklerdir.”¹⁰

Kıssalar bireyin karşılaştığı iç çatışma¹¹ durumunda da kişiye yol gösterir. İç çatışma dediğimiz kişinin karar verme mekanizmasında iki güçlü istek (güdü) arasında kalması durumunda yaşadığı gerilimli sürece verilen addır. Bilişsel noktada kişiyi hem fiziksel hem de manevi açıdan sıkıntı içerisine düşürebilmektedir. Bu doğrultuda kıssalar kişiye bu gibi çatışma durumlarında terapi anlamında da işlev görmektedir. Çünkü peygamberler ve inananların yaşadıkları imtihanlar, karşılaştıkları güçlükler göz önüne alındığında bireyi içsel anlamda oldukça sarsıcı ve içsel boşluğa sürükleyebilecek durumların olduğunu görmekteyiz. İşte bu noktada teselli dediğimiz literatürel anlamda da terapi denilebilecek bir mahiyete sahip olup çatışma durumunda kalan bireye nasıl davranacağına dair örnek verilmesi, ideal davranışları neticesinde cennetle mükâfatlandırılacağı¹² veyahut kamil insan¹³ olabilmek adına olgunlaşma sürecinde bunların geçici imtihanlar olduğu bilinci kişiye verilen mesajlar arasında olup kıssaların ana hedeflerinden biri olarak da karşımıza çıkmaktadır.

⁹ Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur'an Kıssalarına Psikolojik Yaklaşım*, Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara 2017, s. 3.

¹⁰ Mehmet Atalay, *Kur'an'a Psikoloji ile Bakmak*, İz Yayıncılık, İstanbul 2017, s. 175.

¹¹ Doğan Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1991, s. 282.

¹² Bakara 2/62, 82.

¹³ A'râf 7/157.

Kıssalarda gözler önüne serilen olumlu ve olumsuz davranış kalıpları, kişilik özellikleri olay örgüsü içinde sunularak bireye id'in yani nefsinin temayülleri tanıtılır ve bu eğilimlerin nasıl terbiye edilip süper ego dediğimiz üst ahlâk mekanizmasının doğru-yanlış kriter çerçevesinin hangi şartlar etrafında oluşturulacağı belirlenir.

İnsanın fitratı, yapısı, toplumsal ilişkileri her dönemde benzerlikler taşıması hasebiyle kıssalar geçmişe ışık tutar gibi görünse de aslında günümüze işaret etmektedir.¹⁴ “Kıssalar insanlık tarihinin hafızasıdır”¹⁵ görüşü isabetli bir tespittir. Bu cihetle bu ortak hafıza insanoğlunun istek ve arzularının değişmediğini, hak ile batıl mücadelesinin her zaman devam ettiğini göstermektedir. Dolayısıyla insanın hem benliğini hem de düşmanını tanıması ana hedef olmuştur. Bu minvalde örnekler verilerek insana dalâlete sapmaması için sürekli bir ikaz olacak şekilde hatırlatmalar yapılmıştır. Ayrıca insanın unutkan bir karaktere¹⁶ sahip olması göz önünde bulundurularak bu uyarılar tekrarlanmış ve hatırlatmalarda bulunulmuştur. Son olarak şunları söyleyebiliriz ki tevhid-şirk mücadelesinin devamlı olacağı vurgusu yapılmıştır. Dolayısıyla da bunun geçmişten hareketle peygamberler ve geçmiş ümmetlerin de farklı olaylarla karşı karşıya kaldıkları anlatılmıştır. Bu minvalde kıssaların amaçlarını tevhid inancının vurgulanması, Allah'a itaatin hayatın amacı ve yaratılış sebebi¹⁷ olduğu anlatılmıştır. Bireysel ve toplumsal olarak ahlâkî insanın sağlanması, sâlih müminin özellikleri, kâfir ve münafıkların özellikleri¹⁸ (olumlu ve olumsuz karakter özelliklerinin tanıtılması) peygamber ve müminlere karşı teselliler gibi ülü'l-elbâb sahiplerinin aklettiğinde yani üzerinde tefekkür ederek bir bütün olarak âyetleri ele aldığı açıkça görebileceği ana gayeler olduğu belirtilmiştir.

1.2. Kıssalarda Karakter, Kişilik, Fitrat ve Nefs Kavramları

1.2.1 Karakter

Kıssalardaki insan karakterine geçmeden önce kıssaların karakterinden bahsetmek yerinde olur düşüncesindeyiz. Kur'an kıssaları geniş hal tercümeleleri anlatmaz. Kıssalarda esas hedef Peygamberlerin mücadeleleri sergilenirken ortak noktanın tevhid olduğunun vurgulanmasıdır. Kıssalarda kimi zaman yer ve tarih ayrıntılı olarak belirtilmez. Çünkü Kur'an mesajı bölgesel ve bir tarihle sınırlamanın

¹⁴ Öztürk, *Kuran Kıssalarının Mahiyeti*, s. 11.

¹⁵ Mehmet Okuyan, *Kıssalar Ne Söyler*, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2017, s. 31.

¹⁶ Tahâ, 20/115.

¹⁷ Zâriât 51/56,57.

¹⁸ Nisâ 4/142; Ahzâb 33/60; Tevbe 9/67.

ötesinde evrenseldir. “Kıssa anlatımında hedefi unutturacak teferruata inilmemiş, sadece Kur’an’ın iniş rehberi oluşuna uygun bir şekilde muhatapları irşad ve tenvir edecek kısımlar anlatılmıştır”¹⁹ Bu bağlamda bir başka değerlendirme de şöyledir. Kıssaların asıl kahramanı ve olayların esas mihranı insan olması hasebiyle, dikkatli bir inceleme sonucu kıssalar içinde fıtratı itibarıyla her devirde aynı olan insan modelini, bu modelin ferdi ve ictimai hayatında sünnetleri (kanunları) görmek mümkündür. Bu özelliği ile kıssalar sanki bizi bize anlatmaktadır. Tarih boyunca hayır ve şer kanadında bizzat rol alan insanlık örneklerinden misaller vererek hidayete girmemizi teşvik etmekte, ehl-i dalâlet ve küfrün kötü akıbetlerinden de ibret alarak onların durumlarına düşmekten sakınmamızı öğütlemektedir.²⁰

Görülüyor ki, insanlık tarihi içerisinde insanların yaratılış özellikleri ve yaratılış gayeleri aynıdır. İnsanların tavır ve tutumlarına karşı ilahi sünnet de değişmemektedir. Bu sebeple her devirdeki insanların kıssalardan, yani öncekilerin yaşantılarından alacakları dersler kendi hayatlarında önemli bir işaret taşı olacaktır.²¹ Kur’an kıssaları tarihi birer hakikatlerdir. Bazılarının iddia ettiği gibi birer senaryo olsaydı asıl fonksiyonları olan, teselli verme, cesaretlendirme kalbin imanla pekiştirilmesi gibi huşular nasıl gerçekleşirdi? Öyleyse kıssalar insanların hayatlarında yer almış tarihi birer olgulardır.²²

Gerek psikoloji ilminde gerekse diğer ilimlerde olsun odak noktayı oluşturan insan, varoluşundan itibaren kendisini tanımaya, anlamlandırmaya dolayısıyla da varoluş gayesine ulaşma gayretinde olmuştur. Bunun neticesinde de farklı ilimler zuhûr etmiştir. Özellikle çalışmamızda da sıklıkla kullanacağımız kelimelerden birisi olan karakter kavramı batı menşei bir kavram olup bu minvalde de yapılan tanımlamalar genel olarak insanın maddi boyutunu odak noktası olarak belirleyerek yapılan tanımlamalardır. Bizler çalışmamızda özellikle Kur’ânî tanımlamaları esas

¹⁹ İdris Şengül, *Kur’an Kıssaları Üzerine*, Işık Yayınları, İzmir 1994, s. 46

²⁰ Şengül, *Kur’an Kıssalar Üzerine*, s. 71.

²¹ Mehmet Çalışkan, *Tefsir Bilgileri*, Nobel Kitabevi, Adana 2005, s. 77-78.

²² M. Sait Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, Esra Yayınları, İstanbul 1997, s. 446. Kıssalarla ilgili bkz. Kasımî, *Kur’an’ı Anlamak Tefsir İlminin Temel Meseleleri*, trc. Sezai Özel, İz Yay., İstanbul 1990, s.37; Mazharüddin Siddiki, *Kur’an’da Tarih Kavramı*, trc. Süleyman Kalkan, Pınar Yay., İst. trs. s.75; M. Halil Kattân, *Ulumu’l-Kur’an*, trc. Arif Erkan, Timaş Yay., İst. 1997, s. 140-156; İzzet Derveze, *Kur’an’ü’l-Mecîd*, trc. Vahdettin İnce, Ekin Yay., İstanbul 1997, s.428-435; M. Tayyib Okıç, *Tefsir ve Hadis Usulünün Bazı Meseleleri*, Nun Yay., İst. 1995, s.126-127; Mehmet Sofuoğlu, *Tefsire Giriş*, Çağrı Yay., İst. 1981. 75-170; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, DİB Yay., Ankara 1988, s. 171-173; Ali Turgut, *Tefsir Usulü ve Kaynakları*, İFAV Yay., İstanbul 1991, s. 178; Muhsin Demirci, *Tefsir Usulü ve Tarihi*, İFAV Yay., İstanbul 1998, s.180-189.

olarak iki kutuplu bir varlık²³ olan insanı sadece maddi boyuta indirgemekten kaçınıp manevi boyutundan da bahsederek bireyin kendini tanıma yolculuğunda en iyi tanıtımı onu Yaratanın yapacağı fikriyatından hareket ederek değerlendirmelerimizi yapacağız. İnsanın benliğini tanımlama da kullanılan kavramlar ileride de detaylı olarak bahsedeceğimiz üzere birbiriyle iç içe geçmiş kavramlar olup kişilik psikolojisi ve Kurânî terminolojide geçen karakter, kişilik, nefis, fitrat gibi kavramlar çoğu zaman birbirlerini kapsayıcı niteliklere sahip olarak kullanılmışlardır. Ancak kavramlar arası nüans farklılıklarından bahsetmek konunun daha iyi idrak edilebilmesi açısından oldukça önem arz etmektedir. Kişilik psikolojisi terminolojisine göz attığımızda da özellikle karakter ve kişilik kavramlarının birbirine çok yakın tanımlamalar olduğunu görmekteyiz. Çoğu zaman birbirleri yerine de kullanılmaktadırlar.

Karakter kavramı İslâmî literatürde bilhassa ahlâkî bir anlam taşımakta olup “kalıtımsal etkiler, soydan gelen özellikler ve olgunlaşmanın bütününden oluşmaktadır.”²⁴ şeklindeki bir tanımla izah edilebilmektedir. Tanımdan da anlaşılacağı üzere İslâmî terminolojiye baktığımızda karakter kavramının daha çok ahlâkî boyutta değerlendirilmesinden ötürü kavramın, insanın sonradan şekillendirilebilen ahlâkî özellikleri olarak ele alındığını görmekteyiz. Olgunlaşma tabiriyle de insandaki niteliklerin şekillendirilebileceği, insanın belli bir donanımla dünyaya gelip daha sonra karakter dediğimiz şahsiyetini düzenleyebileceği yaklaşımını görmekteyiz. Fakat batı kültüründe ise bu kavram, bireyin kalıtımsal olarak getirdiği ve çevresel faktörlerle şekil alabilen birtakım özellikler olduğunu yönünde tanımlamalar mevcuttur. Bireyin tamamıyla maddi boyutu esas alınarak ruhi boyutu göz ardı edilmektedir. Böylelikle de bireyi bir organizma şeklinde adlandırılarak varlık sahasında indirgemeci bir tavrın sergilendiğini görmekteyiz. Bugün şahsiyet (karakter) araştırmaları psikanalitik, ayrıcı özellik, biyolojik yaklaşım, insancıl yaklaşım, davranışsal/sosyal öğrenme yaklaşımı, bilişsel yaklaşım gibi teoriler çerçevesinde sürdürülmektedir.²⁵

“Karakter bir yandan mizaca, bir yandan da şahsiyete bağlı olmakla beraber bunlardan ayrı bir hususilik taşır... Karakter kişinin tutum ve davranışlarının belli durumlar karşısında değişmez ya da kararlılık içinde bulunması özelliğidir. Kişinin

²³ Sadık Kılıç, *Benliğin İnşası*, İnsan Yayınları, İstanbul 2000, s. 72.

²⁴ Hayati Hökeleli, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2010, XXXVIII, 297-298.

²⁵ Hökeleli, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXXVIII, 298.

bu davranışları ahlâkla ilgili olduğu için karakter, eğitimde belli ahlâk ölçülerine göre değerlendirilen şahsiyet olarak tanımlanır. Bu da şahsiyetin ahlâkla ilgili yönü de denilebilir.’’²⁶

Yukarıdaki tanımlamalardan yola çıkarak şunları söyleyebilmekteyiz; Karakter dediğimiz kavram iki boyutta tanımlanmakta olup bunun bir ucu doğuştan gelen (kalıtsal) özelliklerdir. Nitekim bu özellikler çoğunlukla huy olarak isimlendirilmektedir²⁷. Diğer bir ucu ise dış çevre faktörleriyle şekillenerek belli davranış örüntüleri haline gelen bireyi tanımlamada kullanılan tutarlı tepkiler, davranışlardır.

1.2.2 Kişilik

Psikoloji bilimi insanı temele alarak ilerlemiştir. Yani insan davranışlarını, bu davranışların nedenlerini ve zihinsel süreçleri kısacası insanı anlamaya ve tanımlamaya yönelik çaba içerisinde olan bir bilim olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu doğrultuda baktığımızda insan davranışlarından bahsedildiğinde ise “kişilik” kavramı özellikle psikoloji sahasında oldukça merak edilmiş ve üzerinde sıkça durulmuştur. Ancak insan davranışlarının karmaşık bir yapıya sahip olmasından dolayı üzerinde ittifak edilmiş ortak bir tanım da mevcut değildir. Bundan ötürü kişilik kavramını daha iyi bir şekilde anlamlandırabilmek adına ilk olarak linguistik perspektiften bakarak tanımlamaya çalışacak olursak “batıdaki sözlük anlamıyla ”personalite” yani kişilik Latince tiyatro oyuncularının rollerine uygun olarak yüzlerine taktıkları maske anlamına gelen “persona” sözcüğünden türetilmiştir. Türkçede ise kişilik bir kimseye özgü belirgin özellik, bedeni ve ruhi özelliklerin tümüne verilen ad olarak tanımlanmaktadır.’’²⁸

Bu tanımlamada vurgulamak istediğimiz nokta ileride de daha ayrıntılı biçimde söz edeceğimiz kişilik kavramının kişinin o an için bulunduğu fiziksel ve duygusal faktörlerin etkisiyle ortaya çıkan ani davranışları değil aksine tutarlı davranış kalıplarını ve bu davranışlarla kişiyi tanımlayabileceğimiz özelliklerini oluşturan davranışlara karşılık gelmektedir. İşte tam da bu noktada yani insanın davranışlarının nedenlerini onu tanımlayabileceğimiz davranış özelliklerinin neden ve nasıl ortaya çıktığı hususundan yola çıkarak kavramımızı açıklayacak olursak

²⁶ Osman Kara, *Kur’anda İnsan Davranışları*, Özgü Yayıncılık, İstanbul 2017, s. 64-65.

²⁷ Kara, *Kur’anda İnsan Davranışları*, s. 65.

²⁸ Âdem Çelik, *Dini Değerler Bağlamında Kişilik Gelişimi*, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004, s. 8.

insan davranışlarının yani kişiliğin ortaya çıkmasında kalıtım, iç salgı bezleri, bilinçaltı ve çevre gibi dışsal faktörlerin etkisiyle meydana gelen gözlenebilen davranışların yanı sıra gözlenemeyen bilişsel, duyuşsal ve sezgisel faktörlerinde etkindir. Yani tüm bu etkileşimlerin ve insanın gerek ruhsal gerek biyolojik açıdan karmaşıklığı sebebiyle psikologların daha önce de bahsettiğimiz üzere ittifak ettikleri ortak bir tanım mevcut değildir.

Kişilik psikologlarının da bu alandaki çalışmalarını farklı konular üzerinde durarak yapmalarının temelini de insanın bu karmaşıklığı neden olmaktadır. Dolayısıyla kişilik psikologları bu hususta oluşturdukları tanımlamalarda farklı açılardan kişiliği değerlendirmişler ve kişiliğin oluşumuna etki eden çeşitli faktörler üzerinde durmuşlardır. Öne sürülen bu kişilik modellerinin her biri kişiliği farklı bir yönden ele almış dolayısıyla yapılan tanımlamalar kişiliğin bütününe kuşatıcı olmamıştır. Ancak kişilikten söz edebilmek adına yapılan tanımlara baktığımızda J. M. Burger'a göre kişilik; bireyin kendisinden kaynaklanarak gösterdiği tutarlı davranış kalıpları ve kişilik içi süreçler olarak tanımlanabilir diyebilmekteyiz.²⁹ Bu tanıma incelediğimizde üzerinde duracağımız iki kısım bulunmaktadır. Bunlardan ilki "tutarlı davranış" kalıplarıyla ilgili olan kısımdır. Bu da kişiliğin olaylar karşısında verilen tepkilerden ibaret olmayıp bireyin tutarlı davranış kalıplarını içine aldığını yani kişilikten bahsettiğimizde sürekli değişen tepkiler değil bireyin kişiliğini oluşturan "bu tam da ondan beklenecek bir davranıştı" yorumunu yapabileceğimiz tutarlı bir örüntüyü ifade etmektedir. İkinci kısım ise "kişilik içi süreçlerle" ilgilidir. Kişilik içi süreçler nasıl davranacağımızı ve hissedeceğimizi etkileyen içimizde gelişen bütün duyuşsal, güdüşel ve bilimsel süreçleri kapsamaktadır. Elbette bu süreçlerin bazıları bütün insanlar tarafından paylaşılabilir. Ancak bu süreçleri nasıl kullandığımız ve bu süreçlerin bireysel farklılıklarla nasıl bir etkileşime girdiği bizim bireysel karakterimizi belirlemede rol oynamaktadır. Bu tanıma göre kişilik içi süreçlerin bireyden kaynaklanıyor olması dış etkileşimin kişiliği etkilemediği anlamına gelmemektedir. Başka bir tanıma göre ise kişilik "bireyin iç ve dış çevresiyle kurduğu diğer bireylerden ayırt edici, tutarlı ve yapılanmış bir ilişki biçimidir."³⁰ Tanıma baktığımızda ayırt edici ifadesi göze çarpmaktadır. Bu da kişiliğin bireyleri biricikleştiren diğer insanlardan farklılaştırarak ayırt edici bir yapı

²⁹ Jerry M. Burger, *Kişilik*, çev. İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2006, s. 23.

³⁰ Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı*, s. 404.

olduğu hususunu ifade etmektedir. Tanımda açıklık getireceğimiz diğer bir ifade ise “yapılanmış” kavramı olup bu ifadeden de kişiliğin tek bir unsurdan değil birbiriyle etkileşim halinde olan birçok unsurdan meydana gelip bir sistem oluşturduğunu anlayabilmekteyiz.

Kişilik çalışmalarının en önemli amacı ideal insan tipini belirleyebilmektir. Fakat kişilikle ilgili birçok teorinin bazı eksik yönlerinin tespit edilmesi ya da yanlışların ortaya çıkması ve bunların giderilmesi adına yeni bir takım faaliyetlere girilmiştir. Kişilikle ilgili çalışmalarda en çok eksik bırakılan nokta özellikle çağdaş psikologların biyoloji, sosyal ve kültürel faktörler gibi bilimsel inceleme sahasına girebilecek hususları ele alıp insanın ruhsal yönünü ihmal etmeleridir. Oysa kişilik gözlemlenebilen davranışların yanı sıra gözlemlenemeyen faktörlerin etkin olduğu bir yapı olup Jung’un ifadesiyle: Bu gün hiç kimse vücuttan bağımsız bir ruh varsayımı üzerine bir psikoloji kuramaz. Ruh ve beden birbirinden bağımsız düşünülemez. Tüm bu bakış açılarını göz önünde bulundurarak geniş perspektiften kişilik konusuna baktığımızda bu konu hususunda yapılan çalışmalardaki amaç bilişötesi (metacognitive) olarak tanımlanan kişinin kendi bilincinin farkına varıp ve biliş sisteminin yapısı ve işleyişi hakkında temel bilgilere sahip olunarak insanın kendine yönelik insanın kendi farkındalığının ortaya çıkması ve kişinin kendini tanıyabilmesidir.³¹ Çünkü birey temel farkındalığa ulaştığında kendisine yönelik eksikliklerin, sorunların farkına vararak bir çözüm yoluna girecek ve hedeflediği yöne doğru ilerleyecek ve kişiliğini geliştirebilecektir.

“...Kişilik karşıt değerli çift özelliklerinin mücadele alanıdır; ama bu mücadele ‘üst’ ve ‘alt’ katlar arasında cereyan eder (alt bilinçdışı/ üst bilinçdışı). Ve kişilik gelişmesi bu ”iki kutbu tatmin etme” yoluyla değil, alt kutbun tesirinden kurtulma neticesinde zuhûr eder”³²

Buradaki ifade de vurgulandığı üzere bilhassa konunun önemiyetini oluşturan kilit nokta kanaatimizce burası olmaktadır. Kişilik araştırmalarıyla ilgili kuramları, teorileri incelediğimizde psikoloji literatüründe “id” olarak ifade edilen bu kavrama sıkışıp kalınması konunun kör noktasını oluşturmaktadır. Bu perspektiften hareketle yapılan araştırmalar, kişiyi tanımlama hususunda ihtiyaçlarını tatmin etmesi gereken bir varlık olarak değerlendirilmektedir. Bu da araştırmanın sınırlı bir

³¹ Ayşe Gürcan, *Kişilik Renkleri*, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 13.

³² Mustafa Merter, *Nefs Psikolojisi*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2014, s. 326.

çerçevede kalmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla da beşerin ruhi tekâmül sürecini tamamı ile göz ardı edilmiş olmaktadır. Bizler âyetler ışığında insanın ruhi potansiyeli, fitri özellikleri, tabiatı, eğilimleri gibi kişiliği oluşturan özellikler toplamını birlikte değerlendirerek genel bir kapsam ortaya koymaya çalışacağız. Kur’ân’ı kerimde ise kişilik yapısıyla ilgi olarak genellikle helu,³³ şakile,³⁴ nefsi emmâre³⁵ gibi ifadeler kullanılmıştır. Yukarıda da bahsettiğimiz görüşlerden hareketle kişilik hususunda şunları söyleyebiliriz ki anlaşıldığı üzere kişilik kavramıyla bireye özgü tutarlı kişilik kalıplarını kastetmektedir. Dolayısıyla da bizler peygamber ve müminlerin karşılaştıkları imtihanlardaki kişiliklerini yansıtan davranışların özelliklerini “bireysel farklılıklar” bağlamını göz önünde bulundurarak inceleyeceğiz. Ayrıca âyetler ışığında bireylerin karakterlerini oluşturan genel özelliklere de çalışmamızda yer vereceğiz.

1.2.3 Nefs

“Kur’ân’da üçyüz dolayında yerde geçen nefis kelimesi, bir şeyin kendisi, zatı, özü, aslı ve hakikati anlamına gelmektedir.”³⁶ Nefs kelimesinin âyetlerdeki kullanımlarına göz attığımızda ise Allahu Teâlânın nefsdan aşamalı bir şekilde bahsettiğini görmekteyiz. Ruhi tekâmül sürecinin de katmanlarını oluşturan nefsi emmâre, nefsi levvâme, nefsi mutmaine gibi katmanlar insanın tek boyutlu yani sadece bedenden oluşmadığını bilakis içsel (ruhi) bir boyutun varlığına işaret etmektedir. İlâveten bireyin benliğini şekillendirecek olan yapılardan, yaratılıştan ve temayüllerden de söz ederek kişiye kendi tanıtımını yapmaktadır.

“Kur’an’da geçen nefsi emmâre, nefsi levvâme ve nefsi mutmaine kavramları bazı araştırmacılara Freud’un kişilik kuramını çağrıştırmıştır. Bu araştırmacılar Freud’un id, ego ve süperego olarak sınıflandırdığı kişilik yapısıyla söz konusu Kur’an kavramları arasında benzerlik görmüşlerdir. İd’i kültürümüzdeki nefis olarak değerlendirmişlerdir.”³⁷ Ancak bu benzerlik katmansal açıdandır. Kavramlara verilen anlam ve değerler hususunda ise büyük farklılıklar bulunmaktadır. “Nefsi emmâreyi insan doğasındaki güdülerin ham bir potansiyeli olarak düşündüğümüzde, onu kişiliğin özgün bir unsuru/elamanı olarak kabul

³³ Meâric 70/19.

³⁴ İsrâ 17/84.

³⁵ Yûsuf 12/53.

³⁶ Hayati Hökekleli, *İslam Psikolojisi Yazıları*, Dem Yayınları, İstanbul 2012, s. 45.

³⁷ Abdurrahman Kasapoğlu, *Kuranda Kişilik Psikolojisi*, Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara 2017, s. 79.

edebiliriz.”³⁸ Bu izahatlar çerçevesinde de şunları söyleyebiliriz ki psikoloji terminolojisinde kilit taşı görevi gören id, ego ve süperego kavramları Kur’ân’i terminolojideki nefis yapılanmasıyla şeklen benzerlikler göstermektedir. Ancak bireyin kişilik yapısını oluşturan bu unsurlar psikologlar tarafından değiştirilemez ve geliştirilemez nitelikte görülmüşlerdir. Dolayısıyla da bireyin yaratılıştaki potansiyelini göz ardı etmişlerdir.³⁹ Ancak ilgili âyetlere göz attığımızda bu husustaki kanıların tersine nefis dediğimiz katmansal yapının geliştirilebilir bir potansiyele sahip olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca nefsin eğilim ve özelliklerinin tanıtımı da yapılarak bireyin kendini tanıma yolculuğunda kişiye kolaylıklar sağlanmıştır.

Nefs-i emmâre’nin her insanda bulunan haz ve eğilimlerini tatmin etme noktasında kişinin davranışlarda belirleyici olmaya çalışan taraf olduğunu görmekteyiz. Ancak kişiliğimizde belirleyici olabilecek bu katmanın ahlâkî vasıf ve Allah inancıyla eğitilebileceğini unutmamalıyız. Dolayısıyla da bu katmanın sadece bir potansiyel olup eyleme dönüşerek bireyin kişiliğini belirleme sürecinde etkin rolü iradenin oynadığı mesajını açıkça görmekteyiz. İnsan tam olarak bu eğilim ve dürtülerinin etkin olduğu nefis-i emmâre’nin kontrol mekanizması altında değildir bilakis bu katman kişiliği oluşturmada etkili bir unsur olarak kaşımızda çıkmaktadır.⁴⁰

“Kişilik karşıt değerli çift özelliklerin mücadele alanıdır; ama bu mücadele, “üst” ve “alt” katlar arasında cereyan eder (alt bilinçdışı/ üst bilinçdışı). Ve kişilik gelişmesi bu “iki kutbu tatmin etme” yoluyla değil, alt kutbun tesirinden kurtulma neticesinde zuhûr eder.”⁴¹ Burada da yazarın belirttiği üzere âyetlere göz atıldığında insanın içgüdü ve temayüllerinin etkili olduğu nefis dediğimiz unsur bireyin kendisidir. İçine düştüğü bir karanlık kuyu olmayıp bilakis bireyin kontrol altına alarak mükemmel hale getirebileceği bir alandır.

1.2.4 Fıtrat

Fıtrat kelimesi lugavî olarak; “Bir şeyi ilk yapmak, yarmak,⁴² ikiye ayırma, yaratmak, icat etmek manalarına gelen f-t-r kökünden isim olup yaratılışı belli

³⁸ Kasapoğlu, *Kuranda Kişilik Psikolojisi*, s. 97.

³⁹ Merter, *Nefs Psikolojisi*, s. 325.

⁴⁰ Kasapoğlu, *Kur’an’da Kişilik Psikolojisi*, s. 99.

⁴¹ Merter, *Nefs Psikolojisi*, s. 326.

⁴² Râgıb, *el Müfredât fi Garibi’l-Kur’ân*, s. 640.

yetenek ve yatkınlığa sahip oluş anlamında kullanılmaktadır.”⁴³ Kelime anlamı doğrultusunda da kavramı incelediğimizde fitratın insanın yaratışı bakımından ilk olan yaratılış özelliğine işaret ettiğini görmekteyiz.

“Bir şeyi yardığımızda onda giderilmesi zor, kalıcı bir etki bırakıyoruz demektir. Bundan hareketle fitratın kalıcı bir özellik olduğunu söyleyebiliriz.”⁴⁴ Dolayısıyla fitratın kalıcı nitelikte olması bireyin kişilik ve karakter oluşumunda temel katman ve istikameti fitratın oluşturduğunu söyleyebiliriz. Yaratıcının insana böyle bir özellik vermesi bireyin hayatı sürecinde kişiye bir kılavuz olması açısından oldukça önemlidir.

“Fıtrat kelimesinin Arapça’da ve Kur’ân’da kullanıldığı manaları değerlendirdiğimizde, fitratın ilk yaratılış anında varlık türlerinin temel özelliklerini, herhangi bir dış müdahaleden etkilenmemiş orijinal halini belirttiğini anlarız.”⁴⁵ Fıtrat kavramının âyet ve hadisler çerçevesindeki kullanımları hususunda âlimler farklı yorumlarda bulunmuşlardır. Ancak bizim burada değineceğimiz ve genel kabul görmüş olan görüş fıtrat dediğimiz kavramın insanın doğuştan dine, bir yaratıcının varlığına inanma kapasitesiyle yaratılmış olmasıdır. Bu açıdan fıtrat kavramı çevresel faktörlerden etkilenmemiş olan bireyin yaratılış bakımından ilk halini temsil eden özelliklerdendir.⁴⁶ Bu itibarla fıtrat insanın kişiliğini oluşturma sürecinde en doğruyu seçme, doğru kararlar verebilme, Allah’a yönelme⁴⁷ gibi hususlarda yol gösterici bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsan davranışları incelendiğinde kişilik katmanının en alt tabakasını fitratın oluşturduğunu görmekteyiz.⁴⁸

⁴³ Kara, *Kur’ân’da İnsan Davranışları*, s. 66.

⁴⁴ Kasapoğlu, *Kur’ân’da İman ve İnkâr Psikolojisi*, s. 10.

⁴⁵ Kasapoğlu, *Kur’ân’da İman ve İnkâr Psikolojisi*, s. 11.

⁴⁶ Kara, *Kur’ân’da İnsan Davranışları*, s. 66.

⁴⁷ Abdurrahman b. Muhammed b. Halef b. Abdullah ed-Düserî (ö. 1389), *Ecvibetü’l-müfide li-mühimmâti’l-akîde*, Mektebetü Darû’l-erkam, Kuveyt 1982, I, 109.

⁴⁸ Gürçan, *Kişilik Renkleri*, s.11.

II. BÖLÜM

KUR'ÂN KISSALARININ KİŞİLİK PSİKOLOJİSİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. KISSALARDA HZ. ÂDEM ÖRNEĞİ

Bu başlık altında inceleyeceğimiz âyetler Hz. Âdem'in yaratılışını, İblisin Allah'a isyanı ve secde etmeyişi ve Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın cennette imtihan ediliş kıssasını konu edinmektedir. Sözkonusu âyetler Bakara, A'râf, Hicr, İsrâ, Tâhâ ve Sâd sûrelerinde geçen kıssaları içeren kesitlerdir. Bu sûrelerde geçen Hz. Âdem kıssası kimi yerlerde sûrenin esbâb-ı nüzûl açısından kimi yerlerde ise kıssanın farklı ayrıntılarını vurgulamak için tekrarlanmıştır. Biz bu bölümde genel olarak Hz. Âdem, Hz. Havva ve İblis arasında geçen imtihan sürecindeki davranışlarını, tavırlarını ve imtihan sürecini değerlendirmeye çalışacağız. Kıssanın baş kısmındaki pasajda ideal kişilik davranışları açısından da örnek teşkil edebilen konumda olmalarından dolayı meleklerin kıssa seyrindeki diyalog ve tavırlarına da çalışmamızda yer verdik.

2.1.1 Hz. Âdemin Yaratılışı ve Melekler

Allah Teâlâ, insanın atası olan Hz. Âdemi yaratmayı dilediğinde bu iradesini meleklerle bildirdi. Buna karşılık meleklerin cevabı şöyle oldu: *“Hatırla ki Rabbin meleklerle: Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım, dedi. Onlar: Bizler hamdinle seni takdis edip dururken, yeryüzünde fesat çıkaracak, orada kan dökecek birisini mi yaratacaksın? dediler. Allah da onlara: Sizin bilemeyeceğinizi herhalde ben bilirim, dedi.”*⁴⁹

Burada ilk hitap olarak *“hatırla ki Rabbin...”* ifadesi geçmektedir. Yani peygamberimize Rabbinin meleklerle dediğini hatırla ve bu kıssayı kavmine anlat denmektedir.⁵⁰ Akabinde Allah Teâlâ'nın meleklerle yeryüzünde bir halife yaratacağını söylemesi bunun üzerine meleklerin şaşırarak yeryüzünde kan dökecek birisini mi yaratacaksın şeklindeki soruları yer almaktadır. Meleklerin itirazına dışarıdan kalıpsal olarak değerlendirmek yerine itirazın nedenine odaklandığımızda âyetleri idrak çerçevemiz daha isabetli olacaktır. Melekler Hz. Âdem'in dolayısıyla

⁴⁹ Bakara 2/30.

⁵⁰ Ebü'l-Fida' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav'b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımeşkî eş-Şafîî, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, thk. Sami b. Muhammed Selâme, Darû tayyibe, ys. 1999, I, 216.

da insanoğlunun yaratılışına dair yani onun bünyesinde barındıracağı özelliklerine, karakterine, eğilimleri ve sorumluluklarına şaşırarak hayretlerini belirtmek ve bu işteki hikmet boyutunu anlamak için bu soruyu yöneltmişlerdir.⁵¹ Anlaşıyor ki melekler Allah Teâlâ'nın yaratmak istediği bu mahlûkatın fitratı ve karakteri hakkında bir takım bilgilere sahiptirler. Allah Teâlâ meleklerle insan hakkında bir takım bilgiler vermiş ki melekler hep iyilikle donatıldıkları için bu yaratılışları gereği insanın olumsuz yönünü dile getirmişlerdir. Burada şu noktaya da vurgu yapabilmekteyiz ki meleklerin Allah'ın yeryüzünde bir halife yaratacağım hitabı üzerine hikmetini anlamadan hemen kan dökecek birisini yaratacağın sözleri yaratılmışlardaki aceleci karakter özelliğini de gözler önüne sermektedir. Ayrıca meleklerin fesat çıkaracak ve kan dökecek şeklindeki ifadelerle tepkide bulunmaları beşerin olumsuz karakter özelliklerine ve eylemlerde bulunacak kimselerin olacağına dair bir vurgudur. Bu da meleklerin iyiliği temsil ettiklerinin bir göstergesidir. Hicr sûresi 28-29. âyetlerde insanın kuru balçıktan yaratıldığı ve Allahu Teâlâ'nın ona ruhumdan üflediği buyrulmaktadır. Bu ifade Sâd sûresi 72. âyette de geçmekte olup "ona ruhumdan üfledim" ifadesinden kastı Yazır şöyle izah etmektedir: "*رحي*" *izafeti bir izafeti teşrif, nefih tabiri de bir temsildir*"⁵² yani Yazır, "ona ruhumdan üfledim" cümlesindeki ruhumdan ifadesinin insanı yüceltmek, değerini göstermek amacıyla söylendiğini, üfledim ibaresinin de bir benzetme olduğu şeklinde bir izahatta bulunmuştur.

2.1.1.1. Hz. Âdem ve Meleklerin İmtihanı

Bir bakıma insanların karakter tahlili yapan meleklerle Hz. Âdem'in imtihanı gerçekleşmiş sonunda meleklerin itirafı gelmiştir: "*Allah Âdem'e bütün isimleri öğretti. Sonra onları önce meleklerle arz edip eğer siz sözünüzde sadık iseniz şunların isimlerini bana bildirin dedi. Melekler: Ya Râb! Seni noksan sıfatlardan tenzih ederiz, senin bize öğrettiklerinden başka bizim bilgimiz yoktur...*"⁵³ Bu noktada şunu unutmamak gerekir ki melekler iradeli varlıklar olmamaları⁵⁴ hasebiyle meleklerin yönelttiği her bir cümle olaylardaki hikmete dair bilgilerinin olmayışının verdiği taaccüp durumudur. Ancak burada meleklerin teslimiyeti ve olaylardaki hikmet

⁵¹ Hayrettin Karaman ve diğ., *Kuran Yolu*, s.5

⁵² Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini*, Yenda Yayınları, İstanbul ts., V, 234.

⁵³ Bakara 2/31-32.

⁵⁴ Bu hususta meleklerin iradeli varlıklar oldukları, ancak tüm iradelerini iyilik yönünde kullandıklarına dair bazı görüşler bulunmaktadır. Bkz. M. Sait Şimşek, *Kur'an'ın Ana Konuları*, Beyan Yayınları, İstanbul 1999, s. 86-87. Nitekim şeytanların iradelerini tamamen kötülükten yana kullandıkları hususu da bir vakiadır.

arayışları olumlu karakter özelliklerinden biri olarak insana sunulmaktadır. Hz. Âdem'in varlık sahnesine çıkmasıyla beraber meleklerin ikinci imtihanı ona secde emridir. Melekler bu imtihanı da başarmışlar ve Rablerinin emrini yerine getirmişlerdir. Bu imtihan sahnesinden itibaren Âdem'e secde etmeyi reddeden başka bir karakter ortaya çıkmıştır. O da İblis karakteridir.⁵⁵ Bu olumsuz karaktere ileride değineceğiz. Burada Âdem ve eşinin karakteri üzerinde duralım.

2.1.1.2. Âdem ve Eşinin karakteri (İnsan Yapısı)

Âdem ve eşinin bir ağaca yaklaşmaması şartıyla istedikleri şeylerden yiyip içmeleri serbest olarak cennete konulmuştur.⁵⁶ Allahu Teâlâ, Hz. Âdem ve Hz. Havva'yı cennete yerleştirdiğini istedikleri her şeyden faydalanabileceklerini yalnızca tek bir ağaca yaklaşmamaları gerektiğini onlara tembih etmiştir. Ancak insanın aceleciliği, merakı ve bir takım arzulara karşı zaafı burada ortaya çıkmıştır. İnsandaki bu zaafı körükleyen iblis, onların o yasak meyveden yemelerini sağlamış ve böylece ayıp yerlerinin açılmasına sebep olmuştur. Âdem ve Havva açılan yerlerine cennet yapraklarından örtmeye çalışmışlardır.⁵⁷ Ve ancak bu hareketleri onların konuldukları cennetten çıkmalarına neden olmuştur.⁵⁸ Bunun üzerine Hz. Âdem'in hemen tövbe ettiği bizlere anlatılmaktadır.⁵⁹ Buradaki âyetlerden şu çıkarımları yapabilmekteyiz ki Allahu Teâlâ cennetteki tüm nimetleri serbest bırakıp yalnızca bir ağacı yasak etmesine ve Allah'ın Tâhâ sûresi 117. ayette de buyurduğu üzere şeytanın apaçık bir düşman olduğu kendilerine bildirilmesine rağmen Hz. Âdem ve eşi şeytanın hilesine düştüler. Burada karakter özellikleri olarak insanın unutkan ve yasak olana meyilli olduğu çıkarımlarını yapabiliriz. Nitekim Allah'ın şeytana karşı uyarıda bulunmasına rağmen yani bu bilgiye sahip olmalarına rağmen Hz. Âdem ve Hz. Havva hataya düşmüşlerdir. Ancak burada anlatılan imtihanda geçen önemli bir husus şudur ki hemen akabinde gelen ayette Hz. Âdem ve eşinin tövbe ettikleri yani hatalarında ısrarcı olmayıp bilakis hatalarının farkına varıp af dilemeleridir. "Tövbeden kasıt olumsuz karakterleri, kişiliği bozan özellikleri iyiye

⁵⁵ Bakara 2/34.

⁵⁶ Bakara 2/35.

⁵⁷ A'râf 7/22.

⁵⁸ Bakara 2/36.

⁵⁹ Bakara 2/37. Âdem ve Havva'nın cennetten çıkmalarına sebep olan bu hatanın tövbesi için Rabbinden aldığı bir takım dua kelimeleri A'râf suresi 23. âyette zikredilmektedir: "Âdem ve Havva: 'Ey Rabbimiz kendimize yazık ettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize merhamet etmezsen muhakkak ki kaybedenlerden oluruz' dediler."

döndürmektir.”⁶⁰ Ayrıca şeytanın vesvese vermesi ibaresini de psikolojik telkinler olarak da ifade edebiliriz ki onları ölümsüz olacakları⁶¹ hususunda zaaflarından yararlanarak kandırmıştır. “Vesvese aynı şeyleri tekrar tekrar fısıldama anlamına gelir ve daha çok ayartıcı tahrik edici veya psikolojik telkinler, yönlendirmeler için kullanılır.”⁶² Öte yandan şunu da vesvese kavramından anlıyoruz şeytan hemen tek bir söylemiyle onları kandırmamıştır. Bilakis vesvese yoluyla yani tekrar tekrar uğraşarak yavaş yavaş telkinler yoluyla gerçekleşmiştir. Ayrıca şeytanın onları kandırmak için yemin ettiği ifadesi de ayette geçmektedir. Nitekim burada bir olumsuz kişilik özelliklerinden birisinin de yalan olduğunu görüyoruz. Unutulmamalıdır ki Allah insanı hayra da şerre de eğilimli bir fitratta yaratmıştır. Bunlardan hangisini seçeceğine dair kararı da vicdanı ve aklına bırakmıştır.⁶³ Hz. Âdem için “*Andolsun biz daha önce de Âdem’e ahit (emir ve vahiy) vermiştik. Ne var ki o (ahdi) unuttu. Onda azim de bulmadık.*”⁶⁴ Buradaki onda azim bulmadık ifadesini müfessirler iki şekilde açıklamışlardır. Bir kısım müfessir onu şeytanın aldatmacasına karşılık azimli bulamadık onun hilesine inandı şeklinde yorumlarken müfessirlerden bazıları da onu günah işleme konusunda kararlı bulmadık çünkü Hz. Âdem sonradan pişman olmuş ve tövbe etmişti şeklinde izahatlar yapmışlardır.

Bu noktada Yazır tefsirinde Hz. Âdem için şu tespitte bulunur; “... zelle-i vakıa henüz tabiat olmamış idi.” Yani şunu anlıyoruz; imtihan sürecinde temel nokta hata yapmamak veya günah işlememek değil mâsiyete ve adavete sebep olacak fiillerin bizde karakter haline gelmemiş olması ve hatada ısrarcı olmamaktır.⁶⁵ Hatada ısrar kötülüğün karakter haline gelmesine sebep olur.⁶⁶ Kötülüğün karakter haline gelip şeytani vasıflarla donanmak ve hatanın hemen ardından bunun bilincinde olup hatadan geri dönmek arasındaki temel fark bu kıssada bir tablo olarak gözler önüne serilmektedir. Kıssadaki bu imtihan süreci ileride de değineceğimiz üzere farklı noktaların kimi âyetlerde ayrıntılı olarak anlatılması sebebi ile yinelenmektedir.

Tâhâ sûresi kapsamında bu kıssayı incelerken söylediklerimizi bir kez daha tekrarlıyoruz: “Yüce Allah'ın Âdem'in tövbesini kabul ettiğinden söz etmesinin

⁶⁰ Kasapoğlu, *Kuranda Kişilik Psikolojisi*, s. 168.

⁶¹ Tâhâ 20/120.

⁶² Karaman ve diğ., *Kuran Yolu*, I, 510.

⁶³ Kara, *Kuranda İnsan Davranışları*, s. 47.

⁶⁴ Tâhâ 20/ 115.

⁶⁵ Âl-i ‘İmrân 3/ 135.

⁶⁶ Yazır, *Hak Dini*, I, 278.

hikmeti, Hristiyanların konuya ilişkin bir iddialarını çürütmektir. Bu konuda şaşkınlık uyandıran bir inanışları mevcuttur. Güya Hz. Âdem'in işlediği hata onun soyuna da sirayet etmiştir. Daha sonra yüce Allah Âdemoğullarını babalarının suçundan kurtarmak için (hâşâ) oğlunu feda etmek üzere yeryüzüne göndermiştir.⁶⁷ Allahu Teâlâ, Âdem ve Havva'nın yasak meyveden yemeleri sonucunda onlara kendilerini örtecek elbise vermiştir. Her işin başı ve sonunda imandaki samimiyet ve teslimiyetin esas olduğu da açıklanmıştır.

“Ey Âdemoğulları! Size ayıp yerlerinizi örtecek giysi, süslenecek elbise yarattık. Takva elbisesi... İşte o daha hayırlıdır...” Burada Rabbimiz fiziksel manada örtünün, elbisenin yanında ruhi anlamda da mecazî bir elbiseden söz etmektedir ki ruhi bütünlüğümüzü sağlayarak onu dış ve iç etkenlerden koruyacak manevi elbisenin takva olduğu vurgusunu yapmaktadır.

Takva kelimesinin sözlük anlamı Râgıb el-İsfahânî'ye göre kelimenin aslı وقى olup bir nesneyi kendine eza ve zarar verecek şeylerden korunmak anlamına gelmektedir. Takva sözcüğü de şer'î dilde, günaha girmeye neden olacak şeylerden nefsi korumak anlamı kazanmıştır.⁶⁸ Bu bağlamda kişi benliğini takvayla büründürdüğü zaman hakiki bir mümin, ideal bir kişilik örneği olarak nitelenecektir. Ayrıca fiziksel ve ruhi anlamda kişinin bir tutarlılık halinde olması da bireyin kişilik bütünlüğünü sağlaması bakımından ehemmiyet arz etmektedir. Takva aslında kötülük ve zarar veren her şeye karşı ilahi korumayı talep etmektir. Takva İslâmî emirlerin gayesidir. Hz. Peygamberin bütün öğretisi ve hayat pratiği takvada düğümlenmektedir.⁶⁹ İslâm'ın hedefi her işte takva ruhunu tecelli ettirmektir.

Konumuzla irtibatlı son ayette ise Allahu Teâlâ bu kıssadaki evrensel hitabı tekrar hatırlatıyor ve *“Ey Âdemoğulları! Şeytan ana babanızı ayıp yerlerini kendilerine göstermek için elbiselerini soyarak cennetten çıkardığı gibi sizi de aldatmasın. Çünkü o ve yandaşları sizin onları göremeyeceğiniz yerden sizi görürler. Şüphesiz biz şeytanları inanmayanların dostları kaldık”*⁷⁰

Evrensel hitap yineleniyor ve Allahu Teâlâ bizlere bir kez daha düşmanımızı ve bu kıssanın vermek istediği ana fikri hatırlatıyor ve Şeytanın bizim

⁶⁷ Muhammed İzzet Derveze, *et-Tefsiru'l Hadis*, Darû İhyai'l-kütübü'l-Arabiyye, Kahire h.1383, III, 214.

⁶⁸ Râgıb, *el-Müfredât fi Garibi'l-Kur'an*, s. 881.

⁶⁹ Seyyid Süleyman en-Nedvî, *Asrı Saadet*, çev. Ali Genceli, İstanbul 1970, IV, 1390.

⁷⁰ A'râf 7/27.

göremeyeceğimiz yerlerden yani eğilimlerimizden, zaaflarımızdan yararlanarak vesvese vererek kandırabileceğini buyurmaktadır.

2.1.2 İblis Karakteri

Hz. Âdem yaratıldığında meleklerle ve İblise, Âdeme secde edilmesi emrolundu. Ancak İblis, bu emre uymadı onu da yaratılış maddesine dayandırdı.⁷¹ İblis, o andan itibaren meleklerin iyi niyetlerinin karşısında Âdem ve eşinin, sonra gelecek olan insan nesillerinin düşmanı olan bir karakter olarak hayat sahnesindedir. Nitekim İblis'in Âdem'e saygı maksadı ile secde etmeyi reddedişi⁷² olumsuz kişilik özellikleri bazında temele inilerek irdelendiğinde kibir, gurur, bencillik gibi olumsuz karakter özelliklerinin oluşturduğu bir kişilik örüntüsü örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. İblis için “büyüklendi” ve “ebâ” kavramları kullanılmakta farklı âyetlerde ileride bahsedeceğimiz üzere ise kendini üstün görme sebebi zikredilmiştir.

“و كان من الكافرين”⁷³ o kâfirlerden idi ibaresi dikkat çekicidir. Geçmiş zaman kipinde kullanılarak bunun yani inkârın aslında İbliste önceden de var olduğunu ve bu durumun bir imtihanla tam manasıyla ortaya çıktığını göstermektedir. Ancak inkâr ve günahkârlık gibi durumlar fitri olmayıp arazi ve iradidir.⁷⁴ Zira İblis Allah'ın emrine karşı büyüklenmektedir. Bu büyüklenme ve kibir durumu bir cihette insanoğluna evrensel bir hitaptır. Kibir, büyüklenme, kendini üstün görme gibi çağımızın da en büyük nevrotik durumların tetikleyicisidir. Bu nefsâni ve şeytani yanılığın olumsuz kişilik örneklerinden birer eylem olup bireyi hataya, günaha sevk ettiği vurgusu yapılmaktadır.

Bunun karşısında ise şeytanın karakteri sergilenmektedir. Bu hususu Seyyid Kutub şöyle izah etmektedir: “İblisteki bu tabiatın esasen onun hususiyetlerinden olduğu açığa çıkmaktadır. Onun mizacında mevcut olan şer bir tehevür sonunda arız olmuş bir şer değildir. Köklü, kasıtlı, sistemli ve devamlı bir şerdir. Öte yandan bu çok canlı ve açık sahnede İblis'in psikolojik hareketleri ve akli muvazenesinin sağlamlığı da bariz şekilde tasvir edilmiştir.”⁷⁵ Buradaki izahattan yola çıkarak şunları söyleyebiliriz; şeytanın bu davranışının nedeni kendisindeki kibrin kendi iradesiyle tabiat (karakter) haline gelmiş olması ve artık kişiliğinin şer odaklı

⁷¹ Hicr 15/28-31.

⁷² Hicr 15/31; İsrâ 17/61; Sâd 38/71-76.

⁷³ Bakara 2/34.

⁷⁴ Yazır, *Hak Dini*, I. 258.

⁷⁵ Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, çev. Salih Uçan, Vahdettin İnce, Hikmet Yayınları, İstanbul 1979, I, 33.

şekillenmiş olmasıdır. İblis, Âdem'e secde meselesinde haktan yollarını ayırdı ve Yaraticısına isyan etti. Kendisinin rahmetten kovulmasına sebep olarak gördüğü Âdem ve neslini Allah'ın emrinden çıkarmaya and içti.⁷⁶ Bu sûredeki âyet-i kerimelerde ise insanın yaratılışı ardından ona secde edilmesi emrinin verildiğini ve sadece şeytanın bu emre itaat etmediğini buyrulmaktadır. 12. âyette ise şeytana secde etmemesinin nedeni sorulmaktadır. Âyeti kerimede Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır: “قَالَ مَا مَنَعَكَ أَلَّا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِّنْهُ خَلَقْتَنِي مِن نَّارٍ وَخَلَقْتَهُ مِن طِينٍ⁷⁷” Bu âyeti kerimeden Allah'ın emrine karşı gelmesi sebebiyle şeytanın hemen cezalandırmayıp bilakis bu davranışının sebebini sormaktadır. Buradan şeytan bile olsa herkesin eylemlerinin nedeni sorulup kendini savunma hakkı tanınması gerektiği⁷⁸ sonucuna ulaşmaktayız. Ayrıca eylemlerimiz de niyetin yani o fiili gerçekleştirme sebeplerimizin de ehemmiyetinin ne derece önemli olduğunun farkına varıyoruz. Âyetin devamında ise şeytanın secde etmemesinin yani kibrinin sebebi olarak yaratılış farklılığını ve bunu da üstünlük sebebi olarak öne sürmektedir.⁷⁹ İbni Kesir (ö.742) yaratılıştaki bu husus hakkında tefsirinde karakter özellikleri açısından şöyle bir açıklama yapmaktadır: ”çamurun özelliği; vakar, ağırbaşlılık, hilm ve sebattır. Çamur bitkilerin gelişmesinin, artmasının ve ıslahın yeridir. Ateşin özelliği ise yakma, hafiflik ve sür'attir.”⁸⁰ Akabindeki üç âyette ise şeytanın cennetten kovulması ve şeytanın kıyamet gününe kadar mühlet istemesi anlatılmaktadır. 16. âyette ise ⁸¹ قَالَ فِيمَا أُغْوَيْتَنِي لِأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ Buradaki ifadesine göre şeytan yaptığı saygısızlık ve itaatsizliğinin müsebbibini kendisi olarak görmeyip suçu Allah'a yüklemektedir. İblis'n bu soruya cevabıyla, olumsuz kişilik özelliklerinden olan bir sıfatı daha burada görmekteyiz. Hatada ısrarcı olmanın yanında şeytan kendini üstün tutup kendisinin bir suçu olmadığını ısrarla iddia etmektedir ve kibrinin neticesi olarak nefret dolu bir söylemde bulunarak senin doğru yoluna oturacağım yani engel olmak için elimden geleni yapacağım demektedir. Bu ifade onun intikam alma hırsıyla nefret duygusunun benliğini kapladığını göstermektedir. Kibir ve gurur kişide karakter haline geldiği takdirde tek otorite olarak kendisini görme (narsizm), bencillik gibi kişilik sorunlarının oluşmasına yol açarak birey ve toplum açısından tehditler oluşturmaktadır. Ayrıca bir savunma mekanizması olarak

⁷⁶ A'râf, 8/16.

⁷⁷ A'râf 7/12.

⁷⁸ Karaman ve diğ., *Kuran Yolu*, II, 506.

⁷⁹ Sâd, 38/76.

⁸⁰ İbni Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, III, 393.

⁸¹ A'râf 7/16.

kötülüğü başkasına atfetme eğiliminin de şeytani olumsuz özelliklerden biri olduğunu görmekteyiz.⁸² Sonraki ayette “*sonra elbette onlara önlerinden arkalarından sağlarından sollarından sokulacağım ve sen onların çoklarını şükredenlerden bulmayacaksın, dedi.*”⁸³ Şeytan burada her türlü yola başvurarak elinden geleni yapacağını ve şükürü engellemek için uğraşacağını belirtmektedir. Olumlu kişilik özelliklerine daima şükür halinde bulunmak vasfını da ekleyebiliriz ki kişinin şükür halinde bulunması demek içinde bulunduğu nimetlerin bilincinde ve idrakinde şuurlu bir hayat idame ettirmesi demektir. Bu insanı günahlardan, hatalardan alıkoymak için bir set vazifesi görür. Bu açıdan şeytan bu setti yıkmak ve şükür kavramının zıttı olan kendi karakterinden olan nankörlüğü telkin etmeye çalışacağını ifade etmektedir. İblisin yukarıda kulları saptıracağına dair sözüne karşı Allah Teâlâ, Şüphe yok ki “*Kullarıma hiçbir surette gücün yetmez. Yalnız azgınlığa kapılıp sana uyanlar müstesna buyurdu.*”⁸⁴

İblisin, “*beni azdırmana karşılık kullarını saptıracağım*”⁸⁵ ifadesi daha önce geçmişti bu âyetlere ek olarak İblisin şu istisna cümlesine yer veriliyor “*ancak ihlaslı kulların müstesna*”⁸⁶ diyor. Bu ifadeye göre şunları söyleyebiliriz; şeytan da muhatap kitlesinin yani saptıracağı kişilerin zayıf karakterli ve irade bakımından mukavemet gösteremeyen kişiler olduğunun bilincindedir. Ancak kibri ve nefreti aklı muvazenesini gölgelemiş durumda olup insanlara da bu noktada bilginin kişide her zaman belirleyici olmadığını, kişiliğini oluşturan ve kendisinde karakter haline gelen özelliklerin davranışlarını doğru bilginin aksi duruma karşı nasıl yönlendirebileceğini göstermektedir. Ayrıca irade sahibi varlıkları hatada nasıl ısrarcı kılıp şeytani kişiliğe bürünebileceğini devgözler önüne sermektedir.

Allahu Teâlâ şeytanın kıyamete kadar sürecek dalâlet çabasının hangi yollara başvurarak Âdemoğlunu kandırmaya çalışacağını haber veriyor “*Onlardan gücünün yettiği kimseleri şaşırıt; süvarilerinle, yayalarınla onları yaygaraya boğ; mallarına, evlatlarına ortak ol, kendilerine vaatlerde bulun. Şeytan, insanlara aldatmaktan başka bir şey vadetmez.*”⁸⁷

⁸² Hökelekli, *İslam Psikolojisi Yazıları*, s. 50.

⁸³ A`râf 7/17; Ayrıca bkz. Hicr 15/39.

⁸⁴ Hicr 15/42.

⁸⁵ A`râf 8/16.

⁸⁶ Sâd 38/83.

⁸⁷ İsrâ 17/64.

Burada Allahu Teâlâ bir kez daha ihlaslı kulları üzerinde hiçbir etkisinin olmayacağını buyurmaktadır. Yine hitap olarak da şeytanın yalnızca yalan vadedebileceğini ve apaçık bir düşman olduğunu yinelemektedir. Ayrıca yalan vaatlerinin hangi hususlarda olacağına dair insanları tekrar uyarmaktadır.

2.1.3 Habil ve Kabil Kıssasını Konu Alan Âyetlerinin İncelenmesi

Hz. Âdem'in iki oğlu olan Habil ve Kabil kıssasının anlatıldığı âyetler Mâide sûresinin 27- 32. âyetleridir. Bu âyetlerin sebep-i nüzûlüne baktığımızda o dönemde Yahudilerin peygamberimize karşı haksızlıklar ve kıskançlık içinde olduklarını, bu âyetlerinde onlara bir ihtar olması, kıskançlığın boyutlarının neler olduğunu göstermek için nazil olduğu rivayet edilmektedir.⁸⁸ Nitekim bu kıssa Seyyid Kutub'un da ifade ettiği gibi "Hz. Âdem'in oğullarının kıssası suçun beşer ruhundaki sebep ve tabiatını ortaya koyuyor."⁸⁹

Kardeş kıskançlığı konusu Kur'ân'da iki yerde işlenmektedir. Bunlardan bir tanesi söz konusu âyetler bir diğeri ise Hz. Yûsuf'un kardeşlerinin kıskançlığıdır. Allahu Teâlâ bu meseleyi bir kıssa vasıtasıyla anlatmayı tercih etmiştir. Ancak sadece bununla sınırlı kalmamış belli yönlendirmelerde de bulunmuştur. Âyet-i kerimelerde genel olarak Hz. Âdem'in iki oğlunun Allah'a kurban sunduğu ancak birine ait kurbanın kabul edilip diğerinin ise kabul edilmediği bunun üzerine kurbanı kabul edilmeyen kardeşin diğerini öldürmeye niyetlenip onu öldürdüğü anlatılmaktadır.

Âyetleri tek tek ayrıntılı olarak ele alarak değerlendirecek olursak 27. âyette şu ibare dikkat çekicidir; *وَإِذْ أَخْبَرَهُمْ نَبَأَ ابْنَيْ آدَمَ بِالْحَقِّ إِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقُبِّلَ مِنْ أَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْآخَرَ 90* Kurbanı kabul edilen kardeş kendisini öldüreceğini söyleyen kardeşe "ancak takva sahiplerinden kabul eder" hatırlatmasını yapmaktadır. A'râf sûresinde de bahsettiğimiz üzere takva kişiyi kötülüğe götürecek şeylerden sakınması idi. Burada da bu vasfı barındıran kişilerin kurbanının kabul edileceğini söyleyerek kardeşini bir anlamda tefekküre davet etmektedir. Ancak Kabil'de hırs, kıskançlık ve haset duygusu karakter haline gelip benliğini tamamıyla kuşattığı için nefsanî arzularını tatmin ederek değerini yücelteceğini sanmaktadır.

⁸⁸ Karaman ve diğ., *Kuran Yolu Türkçe Meal Tefsir*, II. 253.

⁸⁹ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, III, 203.

⁹⁰ Mâide 5/27.

Burada kardeş kıskançlığının ne boyutlara ulaşabileceği gözler önüne serilmektedir. Hırs, kıskançlık gibi şeytani özellikler kişinin benliğini etkisi altına aldığı zaman artık bu duyguların esiri haline gelir ve bunların boyunduruğu altında hırs ve kıskançlığını tatmin etmeye çalışır. “Kabil ve Habil arasındaki kıskançlık duygusundan kaynaklanan kardeş öldürme olayına dayanarak kardeş kıskançlığına Kâin kompleksi (Kabil karmaşası) denilmiştir. Kabil ile Habil örneği esas alınarak kıskançlığın insanlık tarihi kadar eski olduğu kardeşlerden birinin diğerini öldürecek kadar trajik sonuçlar doğurabileceği vurgulanmıştır”⁹¹

Kıskançlığı sevgi ile yok etmeye çalışmak psikoloji literatüründe “karşıtlar yoluyla terapi” yöntemlerindedir.⁹² Yani bu terapiye göre kişi kıskançlığı körükleyecek söz ve fiillerden kaçınmalı güzel sözlerle kıskançlığı ortadan kaldırmaya çalışmalıdır ki kurbanı kabul edilen kardeşin (Habil’in) yaptığı da buydu. Nitekim diğer âyette mealen şöyle buyrulmaktadır “*Andolsun ki sen öldürmek için bana elini uzatsan bile ben sana öldürmek için el uzatacak değilim. Ben âlemlerin Rabbi olan Allah’tan korkarım*”⁹³ Burada yine iki ayrı ucu temsil eden kişilik örneklerini görmekteyiz. Çünkü kardeşinin kendisini öldürme teşebbüsüne rağmen ona karşı hiçbir kötü söz ve eylemde bulunmayıp aksine onu uyararak zalimlerin cezasının Cehennem olacağını söyleyen bir ideal kişilik örneğine karşı⁹⁴ tüm bu ihtarlara rağmen kıskançlığının esiri haline gelen kardeş (Kabil), kardeşi (Habil’i) öldüren bir olumsuz kişilik örneği olarak tasvir edilmektedir. Âyette nefsi onu öldürmeye itti ifadesi geçmektedir. Buradaki nefis kavramı psikoloji literatüründe id kavramına tekabül etmektedir ki bu kısım nefsin terbiye edilmemiş arzu, güdü, hevâ ve heveslerine göre hareket eden katmanı olarak ifade edilmektedir.⁹⁵ Yani Kabil nefsi emmâre aşamasında kalmış ve tamamen şeytani arzu ve isteklerinin esiri olarak bu günahı işlemiştir.

Kardeşinin kendisinden daha iyi olmasını kabullenemeyip kardeşini öldüren Kabil’i Allahu Teâlâ bir karga vasıtasıyla kibrinin ne kadar yersiz ve boş olduğunu gözler önüne sermektedir. Âyette Kabil kardeşini nasıl gömeceğini bilemezken Allah’ın ona bir karga gönderip cesedi nasıl gömeceğini göstermiştir. Bu olayın üzerine katil kardeş karga kadar olamadığı için pişmanlık hissetmiştir. Ancak bu

⁹¹ Kasapoğlu, *Kuran Kıssalarına Psikolojik Yaklaşım*, s. 97.

⁹² Kasapoğlu, *Kuran Kıssalarına Psikolojik Yaklaşım*, s. 106.

⁹³ Mâide 5/28.

⁹⁴ Mâide 5/29.

⁹⁵ Merter, *Nefs Psikolojisi*, s. 17-18.

nedametini kardeşini öldürdüğü için pişmanlık duymadığını genel olarak müfessirler ifade etmektedir. Nitekim birçok âyette de geçtiği üzere Allah samimiyetle yapılan tövbeleri geri çevirmemektedir. Yani Kabil'in pişmanlığı geçici bir durum olup samimi bir tövbe, hatasını anlama şeklinde değildir.

Ayrıca şu da ifade edilmelidir daima mutluluk arayışında olan insan, nefsi emaresinin etkisinde kalarak hareket ettiği sürece iki dünyada da kaybedenlerden⁹⁶ olacak ve daima pişmanlık içerisinde kalacaktır. Son olarak da bu kıssa hakkında şunları söyleyebiliriz ki bizlerin küçük olarak gördüğü kimi kötü duygular kontrol altına alınmadığı takdirde hem kişisel anlamda hem de toplumun refahı anlamında ciddi hezeyanlara yol açabilmektedir. Kur'ân'da da bunun önüne geçilmesi için kişilerin zihninde yer edip etkili bir anlatım ve öğretim metodu olarak kıssaları kullanmış ve her çağın nevrozlarına dikkat çekerek çözüm önerileri sunmuştur.

2.2. KISSALARDA HZ. NÛH ÖRNEĞİ

Hız. Nûh'un kıssası da diğer peygamberler gibi kavmini Allah'a davetiyle başlamıştır. Allah'a kulluğa davet edilen kavmi onun bu çağrısına kulak tıkadıkları için Hız. Nûh onlara gelecek azap için korktuğunu, endişelendiğini söylemiştir.⁹⁷ Hız. Nûh ve diğer peygamberlerin duygusal ve psikolojik anlamda yorulmalarının ve zorlanmalarının başlıca nedeni bu kaygı durumudur. İnançlarında ısrarcı olup ilahî uyarılara asi gelen kavminin başlarına gelecek felaketlerin ve azâbın bilincinde olan tüm peygamberler onlar için üzüldüklerinden, kaygılandıklarından dolayı sürekli kavimlerine hatırlatmalar yapmışlardır. Buna ilaveten ümit duygusu da bu süreçte etkin rol oynamaktadır.⁹⁸ Nitekim peygamberlerin görevlerini onca alay, aşağılanma, psikolojik ve fiziksel şiddet gibi sıkıntılara göğüs gerebilmelerinin önemli faktörlerinden bir tanesi de kavimleri için yaşadıkları bu kaygı durumu ve ümit duygusudur.

Hız. Nûh'un tüm bu çağrılarına karşılık kavmindeki soylu ve zengin zümre Hız. Nûh'u yaptığı bu davet karşısında onun doğru yoldan sapmış olduğunu, hata ettiğini söylemişlerdir.⁹⁹ Bu sözü söyleyen kesim için Kur'ân'da "المألأ" kavramı kullanılmıştır. Mele' kelimesi o toplumdaki eşrafı yani zengin ve otorite sahibi

⁹⁶ Mâide 5/31.

⁹⁷ A'râf 7/59.

⁹⁸ A'râf /63.

⁹⁹ A'râf 7/60.

kişileri anlatmak için kullanılmaktadır.¹⁰⁰ Bu kişiler otoritelerinin ve mal varlıklarının etkisiyle böbürlenme, kibir gibi şeytanî karaktere sahip olmaktadır. Ve sahip oldukları gücün ellerinden gideceği korkusu yani çıkarlarını kaybetme kaygısı onların mantıklı düşünebilme ve idrak melekelerinin önüne geçmektedir. Hz. Nûh'un kavminin de bu şekilde salt inkâr psikolojisiyle, taassubî bir tavırla onu yalanladıklarını görmekteyiz. Nitekim Hz. Nûh'un kavminin ileri gelelerinden kâfir olanlar Hz. Nûh'un da kendileri gibi bir insan olduğunu üstelik kendisine inananlarında basit görüşleri olan alt tabakadan kimseler olduğunu söylemişlerdir. Dolayısıyla da kendilerinden herhangi bir üstünlüklerinin olmadığı böylelikle onların yalancı olduklarını düşündüklerini ifade etmişlerdir.¹⁰¹ Üstünlük tasavvurlarını egolarının bencil istekleriyle oluşturmalarından ötürü böyle bir iddiada bulunmuşlardır. İnsandaki hırs ve hep daha fazla elde etme (açgözlülük) dürtüsü bir karakter haline geldiğinde karar mekanizması da ona göre işlemektedir. İrade özgürlüğüyle yaratılan insanın bu karar mekanizmasının merkezinde hangi nefis katmanı yer alıyorsa iradî tercihler de o doğrultuda cereyan etmektedir. Nefsi emmârenin hâkim olduğu bir kişilikte kararlar nefsin arzu ettiği isteklere göre verilir. Fakat nefsi mutmainne'nin merkezde olduğu bir kişilik Allah'ın rızasına göre kararlar vermektedir. Sonuç olarak Hz. Nûh'un kavmi karar verme de iradelerini bencil isteklerine bağlamaları, üstünlüğün de bu doğrultuda otorite, zenginlik, güç gibi etmenlerle oluşacağını inancına kapılmışlardır. Hz. Nûh'u ve ona inanları küçük görmüşler ve aşağılamışlardır.

Kâfirlerin bu hakir görme ve alaycı tavırlarına karşılık Hz. Nûh'un tavrı yeniden bize bir peygamberin sahip olduğu olgun kişiliği sergilemektedir. Hz. Nûh'un kavminin bu sözlerine rağmen "ey kavmim"¹⁰² diyerek onları kapsayıcı ve yumuşak bir üslûpla söze başlaması bu olgun ve sabırlı kişiliğin bir göstergesidir.¹⁰³ Daha sonra Hz. Nûh kavmine kendilerinden herhangi bir karşılık, ücret beklemediğini yani kendilerinin düşündüğü gibi mal mülk veya makam elde etme peşinde olmadığını, onların hâkir gördükleri inananları yanından da kovmayacağını söylemiştir.¹⁰⁴ Bu davranışlarıyla da onların cahil, düşünmeden, bilgisizce hareket

¹⁰⁰ Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım b. Muhammed el-Enbârî, *ez-Zâhir fî me'âni kelimâti'n-nâs*, thk. Hâtim Salih ed-Dâmin, Müessesetü'r-risale, 1992 Beyrut, II,161; Ayrıca bkz. Hûd 11/27.

¹⁰¹ Hûd 11/27.

¹⁰² Hûd 11/28.

¹⁰³ Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'an*, VI, 69.

¹⁰⁴ Karaman ve diğ., *Kuran Yolu*, III, 166.

eden bir topluluk olduğunu söylemiştir.¹⁰⁵ Şayet dediklerini yapıp onları yanından kovarsa Allah'ın azâbından kendisini kimin koruyacağını sormuş ve bunu yaptığı takdirde zalimlerden olacağını söylemiştir.¹⁰⁶ Zorba bir kişiliğin davranış örneği olan bu istek, kendilerinden görmedikleri kimselere istediklerini yapabilecekleri inançlarının bir tezahürüdür. Söz konusu âyetin son kısmında “hiç düşünmez misiniz” mealindeki “أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ” lafzı kullanılmıştır. Tezekkür, kişiye önerilen fikri ya da eylemi reddetmeden önce düşünmesi, değerlendirmesi anlamına gelmektedir.¹⁰⁷ Bu doğrultuda Hz. Nûh da kavmine, kendisinden istedikleri şey hakkında önce bir düşünmelerini istemiştir.

Hz. Nûh'un onlara bu cevapları vererek karşı durması üzerine “*Dediler ki: Ey Nûh! Bizimle mücadele ettin ve bizimle mücadelede çok ileri gittin. Eğer doğrulardan isen, kendisiyle bizi tehdit ettiğini (azâbı) bize getir!*”¹⁰⁸ Kibirlerinin benliklerinde bir karakter haline gelmiş olması tüm bu uyarıları ve nasihatleri kendilerine yapılan bir saygısızlık, haddi aşma olarak değerlendirmelerine sebep olmaktadır. Hz. Nûh da kavminin bu sözlerine karşılık “*Eğer Allah sizi azdırmak istiyorsa, ben size öğüt vermek istesem de, öğüdüm size fayda vermez. (Çünkü) O sizin Rabbinizdir...*”¹⁰⁹ sözleriyle karşılık verilmiştir. Mealde azdırmak olarak anlam verilen “iğva” kelimesi doğru yoldan saptırmak, azdırmak¹¹⁰ anlamına gelmekte olup terim olarak şeytanın ve nefsin kişiyi doğru yoldan saptırması manasında kullanılmaktadır. Şuara sûresinde de kavminin tüm uyarılarına karşı kendisini yalancılıkla suçlamasının üzerine Hz. Nûh'un Rabbinden artık hükmü vermesi ve inananları kurtarması için dua etmiştir.¹¹¹ Ayrıca Nûh sûresinde de Hz. Nûh'un kavmi için gösterdiği çabayı ve kavminin yaptıklarının farklı ayrıntılarına muhatap olmaktadır. Hz. Nûh, Rabbine kavmini gece gündüz, imana çağırdığını ancak inkârlarının arttığını, kibirlendikçe kibirlendiklerini söylemiştir.¹¹² Kavmine, yaratılışlarını, göğü, güneşi, kâinatı göstererek onları akletmeye çağırmıştır.¹¹³ Tüm

¹⁰⁵ Hûd 11/29.

¹⁰⁶ Hûd 11/30,31.

¹⁰⁷ İlhan Kutluer, “Düşünme”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi Yayınları, İstanbul 1994, X, 53-57.

¹⁰⁸ Hûd 11/32.

¹⁰⁹ Hûd 11/34.

¹¹⁰ Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî (ö. 538/1144), *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmizi't-tenzil ve 'uyûni'l-ekâvîl fi vücûhi't-te'vil*, Darü'l-kütübü'l-'Arabî, Beyrut 1407, II,391.

¹¹¹ Şuarâ 26/118.

¹¹² Nûh 71/2-10.

¹¹³ Nûh 71/11-20.

bu öğütlerine karşı kulak tıkayan kavmi için evlatlarının ve mallarının çokluğuyla övünerek hüsrana uğrayanlardan olduklarını, tuzaklar kurduklarını ve kendileri gibi birçok kimseyi de saptırdıklarını¹¹⁴ Rabbine niyaz etmiştir. Hz. Nûh'un kâfirlerin helak olması için ettiği duanın en büyük sebeplerinden bir tanesi insanları da kendi yalan ve gösterişleriyle aldatarak inkâra sürüklemeleridir.

Netice olarak Hz. Nûh'un kavmi kendilerini değiştirmek istemedikleri, inkârlarında ısrarcı oldukları için Allahu Teâlâ da nasihatinin onlara hiçbir faydasının olmayacağını söylemiştir. Bunlar üzerine Allahu Teâlâ artık onların iman etmeyeceğini, onların yaptıkları kötülükler ve günahlar için üzülmemesi gerektiğini Hz. Nûh'a vahyetmiştir.¹¹⁵ Ve onların gözlerinin önünde gemi yapmasını emretmiştir.¹¹⁶ Bu ilâhi emir üzerine Hz. Nûh gemiyi yapmaya başladığında kâfirler her yanından geçtikçe Hz. Nûh ile alay etmişlerdir. Daha sonra Allah'ın vaadi tahakkuk etmeye başlayınca Hz. Nûh ailesini ve kendisine inananları da gemiye almıştır.¹¹⁷ Tufan başladığında Hz. Nûh oğlunu suda çırpınırken görmüş ve baba şefkatiyle oğluna “...Yavrucuğum! (Sen de) bizimle beraber bin, kâfirlerle beraber olma! diye seslendi.”¹¹⁸ Tamamen babalık içgüdüsüyle evladını dalgaların arasında çırpınırken gören bir babanın yakarışındır. Ancak oğlu Hz. Nûh'un bu çağrısını reddedip bir dağa tırmanarak kurtulacağını söylemiş buna karşılık Hz. Nûh oğluna Allah'ın yardım etmesinden başka o gün kurtuluşun olmadığını söylemiştir. Sonrasında da oğlu suda boğulanlardan olmuştur.¹¹⁹ Tufanın bitip ortalığın durulmasından sonra oğlunu kaybetmenin acısıyla Hz. Nûh Rabbine şöyle dua etmiştir; “Ey Rabbim! Şüphesiz oğlum da ailemendendir. Senin vaadin ise elbette haktır. Sen hakimler hakimisin.”¹²⁰ Hz. Nûh oğlunu gözlerinin önünde boğularak ölmesine şahit olmuştur. Bir baba için bu durum psikolojik anlamda çok zor bir durumdur. Baba şefkatiyle oğlunun ebedi hayatını halen kurtarmaya çalışmış ve Rabbine dua etmiştir. Ancak Allahu Teâlâ, oğlunun kötü işler yapması sebebi ile onun ailesinden olmadığını ve bilgisi olmayan bir şey hakkında kendisine talepte bulunmamasını ve cahillerden olmamasını Hz. Nûh'a vahyetmiştir.¹²¹ Buradaki

¹¹⁴ Nûh 71/21-24.

¹¹⁵ Hûd 11/36.

¹¹⁶ Hûd 11/37.

¹¹⁷ Hûd 11/37-42.

¹¹⁸ Hûd 11/42.

¹¹⁹ Hûd 11/43.

¹²⁰ Hûd 11/45.

¹²¹ Hûd 11/46.

ihbarda gerçek bir aile bağının imanla olacağı, kan bağının bir önem teşkil etmediğini görmekteyiz. Nitekim Hz. Nûh'ta hemen hakkında bilgisi olmayan bir Şey için talepte bulunduğundan tövbe etmiş ve baęıŐlanma dilemiŐtir.¹²² Ayrıca Hz. Nûh'un karısı da kendisine iman etmeyenler arasındaydı.¹²³ Kfr sebebi ile Hz. Nûh'a ihanette bulunduğu buyrulmuştur. Karısı davasına karşı çıktığı, eŐine destek olmadığı için ihanetle nitelenmiŐtir.¹²⁴

Hz. Nûh kavminin bu ısrarcı inkr karşısında onlara Şayet Allah'ın âyetleri kendilerine ağır geldiye Allah'a Şirk koŐtukları ortaklarla birlikte toplanıp ne yapacaklarına karar vermeleri ve kendisine süre verilmeden istediklerini yapabileceklerini söylemiş ve onlara meydan okumuŐtur.¹²⁵ Gerçek imanın bir göstergesi olarak Hz. Nûh büyük bir cesaret göstermiştir. Ayrıca kendilerinden bir ücret almadığını da belirtmiştir.¹²⁶

2.3. KISSALARDA HZ. HÛD RNEğİ

2.3.1. Hd ve kavmi

Hz. Hûd'un kıssası da kavmine yaptığı tevhid çağrısıyla başlamaktadır. Peygamberlerinin bu çağrısına karşılık kavmi onu sefih yani beyinsiz olmakla itham etmişlerdir.¹²⁷ Sefih kelimesi; akıl noksanlıęı¹²⁸ cehalet¹²⁹ anlamına gelmektedir. Bu ifadeleriyle kendilerini yüceltip, Hz. Hûd'u aŐaęılamak, kk düşürmek amacıyla bu sözü söylemişlerdir. Hz. Hûd'da diğer peygamberler gibi onların bu sözlerine karşılık sakinliğini korumuŐ ve kendisinin yalnızca Allah'ın elçisi olduğunu söylemiştir.¹³⁰ Hz. Hûd kavmine Hz. Nûh'un kavminden sonra onların yerine getirildiklerini, yaratılış olarak da onlardan üstün kıldıklarını tüm bu nimetleri hatırlamalarını telkin etmiştir.¹³¹ Hz Hûd da tıpkı Hz. Nûh gibi kavmine meydan okumuŐ Şayet iddia ettikleri gibiye inandığı tanrıların kendisine tuzak kurmasını ve kendisine mühlet de verilmemesini söylemiştir.¹³² Ancak inat ve zorba

¹²² Hd 11/47.

¹²³ Tahrim 66/10.

¹²⁴ Eb Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezid el-ml et-Taberî el-Bağdâdî (. 310/923), *Câmi 'u'l-beyân 'an te'vili ayi'l-Kur'an*, XXIII, 497.

¹²⁵ Yûnus 10/71.

¹²⁶ Yûnus 10/72.

¹²⁷ A'râf 7/65.

¹²⁸ Rğb, *el Müfredât fi Garibi'l-Kur'an*, s. 414.

¹²⁹ Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzibü'l-luga*, XV, 260.

¹³⁰ A'râf 7/67.

¹³¹ A'râf 7/69.

¹³² Hd 11/55.

kişilikleriyle hareket etmeye devam edip inkârda ısrarcı oldukları için helak olmuşlardır. Ad kavmi sağlam binalarına güvenmelerinden ötürü onların helâkı da bu güvendikleri şeylerin kasırgayla yerle bir olmasıyla olmuştur. Kasırganın şiddeti Zâriât sûresinde canlı hiçbir şey bırakmayan kasıp kavuran bir rüzgâr olduğundan bahsedilmektedir.¹³³ Azâbın şiddeti onların hurma kütükleri gibi yere serildiklerinden¹³⁴ bahseden âyetle daha iyi anlaşılmaktadır. Diğer ümmetlere ibret olması hasebiyle bu husus oldukça önemlidir. Nitekim böbürlenme, kendini üstün görme gibi davranışlarının neticesinin ne olacağına dair bir örnek teşkil etmektedir.

2.4. KISSALARDA HZ. SÂLİH ÖRNEĞİ

Hız. Sâlih'in peygamber olarak gönderildiği Semud kavmi¹³⁵ kendilerine bir mucize olarak verilen bir deve ile imtihan olmuşlardır. Hız. Sâlih kavmini deveye zarar vermemeleri hususunda uyarılmış, onlara Ad kavmini hatırlatmış, yaşadıkları yerlerde saraylar, dağları oyarak evler yaptıklarını bu nimetlerin bilincinde olmaları gerektiğini söylemiştir.¹³⁶ Yaşamlarının rahatlığına ve evler yapımında ustalaşmalarına güvenmemeleri hakkında onlara sürekli öğütte bulunmuştur.¹³⁷ Ancak onlar yine diğer kavimlerde olduğu gibi kibir ve gururlarına kapılarak Hız. Sâlih'i yalanlamışlar ve Hız. Sâlih'den söylediklerini ispat için istedikleri mucize olan devenin ayaklarını keserek öldürmüşlerdir.¹³⁸ Burada bizim değineceğimiz husus deveye zarar vermemeleri söylendiği halde onu öldürmeleridir. İnsanın yasak olana meyli Hız. Âdem'den beri var olan bir yönelimdir. Şeytan da insanın bu zaafından faydalanarak insanları saptırmaktadır ve yasakları hep daha cazip göstermektedir. Kur'ân'da da bahsedilen şeytanın yaptıkları amelleri süslü göstermesi¹³⁹ tam da bu hususa tekabül etmektedir. Yasaklanan şeyi yapma dürtüsü kontrol altına alınmadığında kişi sürekli olarak id (alt benlik) dediğimiz nefsanî arzularına göre yaşamaya başlamaktadır.

Kavmi Hız. Sâlih'e "...Sen bundan önce içimizde ümit beslenen birisiydin, (Şimdi) babalarımızın taptıklarına tapmaktan bizi engelliyor musun?..."¹⁴⁰ diyerek bilinçaltlarındaki düşünceleri ifade etmişlerdir. Hız. Sâlih'i zekâ, kişilik, bilgi

¹³³ Zâriât 51/41, 42.

¹³⁴ Kâmer 54/20.

¹³⁵ A'râf 7/73.

¹³⁶ A'râf 7/74.

¹³⁷ Şuarâ 26/146-149.

¹³⁸ A'râf 7/75-77.

¹³⁹ Enfâl 8/48; Tevbe 9/37.

¹⁴⁰ Hûd 11/62.

bakımından yetkin ve itibarlı gördüklerini¹⁴¹ ancak atalarının dininden yüz çevirmelerini istemesine anlam veremediklerini söylemişleridir. Bu hususta kavminin zihniyet problemi; itibarlı gördükleri bir kimsenin söylediklerini dinlemek yerine kendi düşüncelerine karşı çıktığı için onu yalanlamak olmuştur.

Ayrıca Semud kavmi Hz. Sâlih'in ve ona inananların yüzünden uğursuzluğa uğradıklarını iddia etmişlerdir. Birçok kaviminde gördüğümüz bu başa gelen sıkıntılara karşı başkalarını suçlama davranışı inkâr psikolojisinin bir sonucudur. Nitekim psikolojik olarak insan olumsuz durumlara karşı hep bir suçlu arama, kendisini haklı çıkarma dürtüsüne sahiptir. Bunun dolaylı olarak ilk örneğini Şeytanda görmüştük. Şeytan da Allah'ın emrine bizzat kendisi karşı gelmesine rağmen beni saptırmana karşılık kullarını doğru yoldan saptıracağım demiş suççu Allah'a atfetmiştir. Semud kavmi de deveyi öldürmelerine, Hz. Sâlih'i öldürmeye çalışmaları, peygamberlerini ve ona inananları aşağılamaları, büyülenmeleri, bozgunculuk yapmaları gibi birçok kötülüklerine karşılık çözümü Hz. Sâlih'e uğursuz olduğunu söylemekte bulmuşlardır.

2.5. KISSALARDA HZ. İBRAHİM VE OĞULLARININ ÖRNEĞİ

2.5.1. Hz. İbrâhim'in Karakter ve Kişiliği

Bizlere olumlu kişilik modelleri olarak sunulan peygamberlerin duaları onların bilinç ve şuur düzeylerini kavrayabilmemiz ve arzularının neler olduğunu anlayabilmemiz açısından önemlidir. Nitekim kişinin istekleri onun iç dünyası hakkında bize bilgi verir. Bakara sûresindeki pasajda Hz. İbrâhim'in duasına, oğluyla beraber Beytullah'ı inşa etme sürecine ve oğullarına vasiyetine yer verilmiştir.

Hz. İbrâhim'in bir takım kelimelerle imtihanını tam olarak yerine getirdiğinde Rabbimiz tarafından insanlara önder kılınacağı¹⁴² buyrulmuştur. Burada Hz. İbrâhim'in başına gelen imtihanları geçmesi üzerine Allahu Tealâ tarafından insanlara önder yani doğruluğa çağıran insanların kendisine tabi olacağı bir lider vasfında olacağı belirtilmiştir.¹⁴³ Hz. İbrâhim'in yaşadığı olaylar ve imtihanlara baktığımızda kişiliğindeki olgunluk ve rüşd sahibi olması onun liderlik vasfıyla da uyumaktadır. Bunun üzerine yani Hz. İbrâhim'in insanlara imam (önder) kılınacağına buyrulması üzerine Hz. İbrâhim cevaben “قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي” demesi fitraten

¹⁴¹ Karaman ve diğ., *Kuran Yolu*, III, 183.

¹⁴² Bakara 2/124.

¹⁴³ Kutub, *Fi Zilâli'l Kur'ân*, I, 172.

neslinin de bu şekilde devam etmesi için duyduğu istek hemen kendisini göstermiştir. Hz. İbrâhim'in bu isteğine Allahu Tealâ'nın "...benim ahdim zalimlere erişmez"¹⁴⁴ buyurması bizlere üstünlüğün soya, asabiyete bağlı olmayıp ahlâkî üstünlüğe,¹⁴⁵ ideal kişiliğe sahip olmayla olacağının mesajını vermektedir.

Hz. İbrâhim oğluyla birlikte Beytullah'ı inşa ettikleri esnadaki dualarına âyet-i kerimede yer verilmiştir. Kendileri ve kendilerinden sonra gelecek olan nesilleri için dua etmeleri bizlere hem bireysel hem de toplumsal bir nefis tezkiyesinin, ilim ve hikmetin önemini kavramamıza yardımcı olmaktadır. Duanın akabinde gelen ayette "*İbrâhim'in dininden kendini bilmezlerden başka kim yüz çevirir? Andolsun ki, biz onu dünyada (elçi) seçtik, Şüphesiz o ahirette de iyilerdendir.*"¹⁴⁶ buyrulurken kendini bilmez şeklinde anlam verilen "سَفِهَة" kelimesi "الحلم" derin kavrayış, muhakeme kelimesinin zıttı olup¹⁴⁷ akıl noksanlığı, cahillik¹⁴⁸ anlamına gelmektedir. Dolayısıyla akletmeyen muhakeme yapmayı cahilce davranan kimselerin tevhid inancından yüz çevireceği belirtilmiş ve olumsuz bir karakter örneği olarak ifade edilmiştir. Nitekim sefih kelimesi iradî yani bile isteye aklını kullanmayı cahilce davranmayı karakter haline getirmiş kimseler için kullanılmıştır. Hz. İbrâhim için de iyilerdendi diye mana verilen "الصَّالِحِينَ" sâlihlerden olduğu ifade edilmiştir. Mü'min ve peygamberler için kullanılan bu kişilik modeli iyiliği hayatında bir düstur haline getiren kişilerin örnek yaşamlarını anlatmak için kullanılmıştır.

Hz. İbrâhim tahkiki imanın nasıllığını, inançta aklın rolünü somut olarak bizlere tecrübesiyle sunan bir peygamberdir. Bakara sûresinde yer verilen kıssada da bunu net biçimde görmekteyiz. Hz. İbrâhim Allahu Tealâdan ölüyü nasıl dirilttiğini göstermesini istemiştir. Burada öncelikle insanın yapı olarak meraklı, somut olana meyli gibi nitelikler görmekteyiz. Hz. İbrâhim'in bu isteğine karşı Allah (c.c)'u ona "...yoksa inanmadın mı?"¹⁴⁹ diye sormuş Hz. İbrâhim de kalbinin mutmain olması için bu istekte bulunduğunu söylemiştir. Burada Hz. İbrâhim'in cevabında kullandığı لِيَطْمَئِنَّ قَلْبِي ifadesi yani itminan; "rahatsız edildikten sonra sakinleşmek, rahatlamak

¹⁴⁴ Bakara 2/124.

¹⁴⁵ Karaman ve diğ., *Kuran Yolu*, I, 207.

¹⁴⁶ Bakara 2/130.

¹⁴⁷ Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvîni el-Hemedânî (ö. 395/1004), *Mu'cemu Mekâyisi'l-luga*, thk. Züheyr Abdül Muhsin Sultan, Müessesetü'r-risale, Beyrut 1986, I, 463.

¹⁴⁸ Ebü'l-Hasen Ali b. İsmail b. Seyyide'l-Mursi (ö.458/), *el-muhkem ve muhitu'l-'azâm*, thk. Abdulhamid Hindevî, Darû'l kütübi'l-'ilmiyye, Beyrut 2000, IV, 221.

¹⁴⁹ Bakara 2/260.

veya sükunet, huzur bulmak”¹⁵⁰ anlamlarına gelmektedir. Burada Hz. İbrâhim’in kalbinin şüphe ve kuruntulardan temizlemek, kalbinin huzur bulması için bu talepte bulunduğu bu ifadesiyle açıklık getirmektedir. Bunun üzerine Allahu Tealâ ona dört kuşu alıp kendisine alıştırdıktan sonra onları kesmesini sonra onları parçalayıp her birini bir dağın başına koymasını ve ardından kuşları kendisine çağırmasını emretmiştir. Burada Hz. İbrâhim’e emredilen uygulama gaybî bir konu olan ölülerin diriltilmesi konusu bu örnekle somutlaştırılmış olmuştur

Hz. İbrâhim’in nasıl bir kişilik yapısına sahip olduğum “المُوقِنِينَ” kesin inananlardan ifadesi özetlemektedir. Hz. İbrâhim’in sorgulamacı ve araştırmacı özelliklerinden yola çıkarak kişiliğini ortaya koyan net bir ifadedir. Nitekim âyet-i kerimede “*Böylece biz, kesin iman edenlerden olması için İbrâhim’e göklerin ve yerin melekûtunu gösteriyorduk.*”¹⁵¹ buyrulması Hz. İbrâhim’e göklerin ve yerin yaratılışındaki hikmetin ve ilmin kavrayışının öğretildiğini öğreniyoruz.

En’âm sûresinde anlatılan kıssada Hz. İbrâhim’in yine bir arayış içinde olduğunu görüyoruz. Yıldızlar, ay ve güneşe bakarak¹⁵² Yaratıcıyı bulmaya çalışmakta ve iç dünyasında bir sorgulama yapmaktadır. Bu arayışının neticesi olarak Hz. İbrâhim hanif olarak Allah’a döndüğünü ve müşriklerden olmadığını söylemiştir. Bizlere model şahsiyet olarak sunulan Hz. İbrâhim’in buradaki hayat kesitinde iman olgusunun bireyin iç dünyasında tam olarak yer edinebilmesi için tefekkürün ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu görmekteyiz. Kişi iç dünyasında iman olgusunu tam olarak yerleştirmede takdirde psikolojik olarak sürekli bir bunalım, arayış ve boşluk hissiyatlarına kapılacaktır. Dolayısıyla Hz. İbrâhim’in yıldız, ay ve güneşin ihtişamına baktıktan sonra bunların geçici olduğunu ve bir kudrete sahip olmadıkları çıkarımını yapması bizlere imanî noktada güzel bir örnek sunmaktadır.

Hz. İbrâhim’in karakter ve kişiliğine dair farklı yönler Hûd sûresindeki kıssada da anlatılmaktadır. Bu kısımda melekler Hz. İbrâhim’in yanına ona bir evlat müjdelemek için gelmişlerdir. İkrâm ettikleri yemekleri yemediklerini görünce Hz. İbrâhim kavmine azâb için gelmelerinden dolayı korkmuş ve melekler ona korkmamasını Lût kavmine gönderildiklerini kendisine İshak’ı ve ardından Yakub’u

¹⁵⁰ Ebü’l Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Bigrâmî el-Hüseynî ez-Zebîdî (ö.1205/1791), *Tâcü’l-’arûs min cevâhiri’l-kâmûs*, XXXV, 356; Râgıb, *el-Müfredât fî Garîbi’l-Kur’ân*, s. 524.

¹⁵¹ En’âm 6/75.

¹⁵² En’âm 6/76-79.

müjdelemek için geldiklerini söylemişlerdir.¹⁵³ Buraya kadarki kısımda Hz. İbrâhim'in elçilerin yemeğe ellerini uzatmamaları sebebiyle onları garipsemesi "تَكْرَهُمْ" kelimesiyle ve başka bir âyette "قَالَ إِنَّا مِنْكُمْ وَجُلُونَ" "...Biz sizden çekiniyoruz"¹⁵⁴ demesiyle, içini korku kaplaması ise "وَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً" kelimesiyle ifade edilmiştir. Hz. İbrâhim'in buraya kadarki kısım içerisinde psikolojik olarak gerildiğini, korktuğunu görüyoruz. Hz. İbrâhim'in ümmeti adına korktuğunu fark eden melekler ona korkmamasını söyledikten sonra İshak'ı müjdelemişlerdir.¹⁵⁵ Bu müjdenin ardından yaşadıkları şaşkınlıkları Hz. İbrâhim'in hanımının sözlerinden anlamaktayız. "(İbrâhim'in karısı:) Olacak şey değil! Ben bir kocakarı, bu kocam da bir ihtiyar iken çocuk mu doğuracağım? Bu gerçekten şaşılacak bir şey! dedi."¹⁵⁶ Bu ayete ek olarak Zâriât sûresinde de Hz. İbrâhim'in hanımının çığlık atarak geldiği ve şaşkınlıktan elini yüzüne çarptığı¹⁵⁷ buyrulmuştur. Hicr sûresinde Hz. İbrâhim'in ifadesi de hanımının şaşkınlığına benzer olup ihtiyarlık çökmesine karşı kendisinin ne ile müjdelendiğini sormuştur.¹⁵⁸ Meleklerin ona bilgin bir oğul¹⁵⁹ müjdesinden sonra melekelerin "Sana gerçeği müjdeledik, Sakın ümitsizliğe düşenlerden olma! dediler."¹⁶⁰ uyarısına karşı Hz. İbrâhim'in cevabı örnek şahsiyet olma noktasında bizlere bir ihtar niteliğindedir. "(İbrâhim) dedi ki: Rabbimin rahmetinden, sapıklardan başka kim ümit keser?"¹⁶¹ mealindeki âyette ümit kesme davranışının sapkınların (doğru yoldan ayrılanlar) anlamındaki "الضَّالُّونَ" kişiliklerin bir özelliği olduğu açığa çıkmaktadır. Ümitsizlik Kur'an'ı kerimde ye's ve kânut kelimeleriyle ifade edilmektedir. Bahsettiğimiz ayette kullanılan kânut kelimesi ye's kelimesinden daha ileri bir boyuttaki bir ümitsizliktir.¹⁶² İnsan da yaratılışı itibarıyla ümit ve ümitsizlik duygularını benliğinde barındırmaktadır. Ancak ümitsizliği ileri boyuta taşıdığımızda kâfir karakteri doğrultusunda hareket etmiş oluruz. Burada bizlere model olan Hz. İbrâhim'in ne durumda olursa olsun bir mü'minin kişiliğinde ümitsizliğin yer edinmeyeceği canlı bir örnek olarak sunulmuştur.

¹⁵³ Hûd 11/69, 70.

¹⁵⁴ Hicr 15/52.

¹⁵⁵ Hûd 11/71.

¹⁵⁶ Hûd 11/72.

¹⁵⁷ Zariât 51/29.

¹⁵⁸ Hicr 15/54.

¹⁵⁹ Hicr 15/53.

¹⁶⁰ Hicr 15/55

¹⁶¹ Hicr 15/56.

¹⁶² Kara, Kur'an'da İnsan Davranışları, s. 98.

Bu mucizevi müjdenin ardından Hz. İbrâhim'in kendi sevincini bırakıp Lût kavmi için çabalaması¹⁶³ kişiliğindeki olgunluğu ve özgeciliği gözler önüne sermektedir. Nitekim kendisine gelen müjdeli haberle meşgul olup sevinebilir Lût kavmine gelecek olan azâbı arka planda bırakabilirdi. Ancak işte bu ince ve hassas noktalarda peygamberlerin kişilikleri, örnek davranışları model olarak kendini açığa vurmaktadır. Hz. İbrâhim'in bu tavrı özgecilik dediğimiz kişilik türü olup bencillik kişiliğinin zıttıdır. Özgeci yani başkasını düşünen onlara karşı sevgi ve merhamet besleyen insanlar karşılıksız bir iyilik ve yardım bilincinde olurlar.¹⁶⁴ Ayeti kerimede de onun bu üstün yapısını, karakter özelliklerini ifade etmek için “ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ أَوَّاهٌ مُنِيبٌ ”¹⁶⁵ buyrulmaktadır. Halim; sakin ve vakur sahibi olmak,¹⁶⁵ Evvah; kalp inceliği,¹⁶⁶ Münib kelimesi ise; tekrar tekrar Allah'a yönelen¹⁶⁷ anlamlarına gelmektedir.

Hz. İbrâhim için Saffât sûresinde karakterini ifade eden başka bir kavram olarak kalbi selîm ifadesi kullanılmıştır.¹⁶⁸ Bu ifade şirkten uzak, muhlis,¹⁶⁹ her türlü dış ve iç afetlerden (kalbî) arındırılmış bir kalp¹⁷⁰ anlamına gelmektedir. Hz. İbrâhim'in davranışlarını, olaylar karşısındaki tutum ve kararlarını belirleme noktasında belirleyici rolü olan kalbin niteliği ile vasıflandırılmıştır.

Tüm bu karakter özellikleri Hz. İbrâhim'in kişiliğini şekillendiren yanlarını açığa çıkarmaktadır. Bizlere de örnek bir model sunmaktadır.

2.5.2. Hz. İbrâhim ve Nemrut'un Kişiliği

Hz. İbrâhim ve Nemrut'un kişiliğine dair Bakara Sûresi 258. âyette Allah'ın kendisine zenginlik ve hükümdarlık verdiği bir kimsenin (Nemrut'un) Hz. İbrâhim ile tartıştığı bir diyaloga yer vermiştir. Bu şahısın ifadelerinden ilahlık iddiasında bulunduğu anlaşılabilir. Âyetin başında yer alan “Allah'ın kendisine mülk verdiği...” cümlesi bu tartışmada en baştan itibaren ilahlık iddiasında bulunan kişinin ne kadar kibir ve şımarıklık içinde bulunduğunu açığa çıkarmaktadır. Bu diyalogda

¹⁶³ Hud 11/74.

¹⁶⁴ Kasapoğlu, *Kur'an'da İnsan Karakteri*, s. 114.

¹⁶⁵ İbrâhim Mustafa ve diğ., *el-Mu'cemu'l-vesîd*, Daru'd-Da've, ts., ys., II, 574.

¹⁶⁶ İbrâhim Mustafa ve diğ., *el-Mu'cemu'l-vesîd*, I, 33.

¹⁶⁷ Ebû's-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (ö. 606/1210), *en-Nihâye fî garîbi'l-hadis ve'l-eser*, thk. Tahir Ahmed ez-Zavî ve Mahmud Muhammed ed-Danahi, Mektebet'ül-'ilmiyye, Beyrut 1979, V,123.

¹⁶⁸ Saffât 37/84.

¹⁶⁹ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vili ayi'l-Kur'an*, XXI, 62.

¹⁷⁰ Râgıb, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'an*, s. 421.

Hız. İbrâhim Nemrut'a aklî örnekler vererek bir yandan düşünmesini istidlal yöntemiyle çıkarım yapmasını sağlamaya ve aciziyetini anlamasını sağlamaya çalışmaktadır. “...İbrâhim: Rabbim hayat veren ve öldürenidir, demişti. O da: Hayat veren ve öldüren benim, demişti. İbrâhim: Allah güneşi doğudan getirmektedir; haydi sen de onu batıdan getir, dedi. Bunun üzerine kâfir apışıp kaldı. Allah zalim kimseleri hidayete erdirmez.”¹⁷¹ Nemrut, burada sığ bir bakış açısı ve şımarıklığın etkisiyle kendisine zulmettiğini görmekteyiz. Çünkü bu kişi içinde bulunduğu mülkün gerçek sahibinin kendisi olduğu şımarıklığına kapılarak egosunun (nefsinin) esiri olmuştur. Âyetin sonunda olumsuz kişilik modeli olarak zalimlerin hidayete erişmeyecekleri buyrulmuştur. Zulm: bir şeyi kendine ait olmayan bir yere koymak¹⁷² anlamına gelmekte olup gerek kişinin kendi nefesine gerekse başkasına yaptığı haksızlık için kullanılmıştır.

2.5.3. Hız. İbrâhim'in Babası ve Kavmi ile İmtihani

Hız. İbrâhim'in babası ile olan imtihanı son derece zor imtihanlardan birisidir. İnsan kişiliği ve karakteri zor ve sıkıntılı zamanlarda kendini belli etmektedir. Bizler de bu kıssalarda Hız. İbrâhim'in örnek kişilik noktasında örneğini bir kez daha aile ilişkisi bağlamında görmekteyiz. Meryem sûresinde Hız. İbrâhim'in babası ile olan kıssası anlatılırken ilk olarak Hız. İbrâhim'in sıddık bir peygamber¹⁷³ kişiliğinden söz edilerek başlanmıştır. Sıddık kelimesi İsfahânî'nin aktardığı üzere devamlı doğru söyleyen bunu alışkanlık haline getirmiş ve bunu fiilleriyle de tasdik eden kişi anlamına gelmektedir.¹⁷⁴ Bu kişiliğe nasıl sahip olduğunu ise kıssanın devamında kavramaktayız.

Hız. İbrâhim babasına görmeyen, duymayan kendisine hiçbir fayda sağlamayan putlara niçin tapıtığını soruyor. Akabinde kendisine ilim geldiğini ve kendisine uyduğu takdirde onu dosdoğru bir yola çıkaracağını, şeytana kulluk etmemesi gibi konularda ona tebliğde bulunmuştur.¹⁷⁵ Hız. İbrâhim'in babasına konuşmasında “يَا أَبَتِ” “ey babacığım” hitabını kullanması onun nasıl saygılı ve merhametli bir karaktere sahip olduğunun bir ispatı niteliğindedir. İnkârcı birisi bile olsa anne babaya karşı tutum ve davranışlarımızın nasıl olması gerektiğine karşı bu

¹⁷¹ Bakara 2/258.

¹⁷² Ebû Bekr el-Enbârî, *ez-Zâhir fî me'ânî kelimâti'n-nâs*, I, 116.

¹⁷³ Meryem 19/41.

¹⁷⁴ Râğıb, *el Müfredât fî Garibi'l-Kur'an*, s. 479.

¹⁷⁵ Meryem 19/42-45.

kıssa bir izah mesabesinde. Buna karşılık “(Babası:) *Ey İbrâhim! dedi, sen benim tanrılarımın yüz mü çeviriyorsun? Eğer vazgeçmezsen, andolsun ki seni taşlarım! Uzun bir zaman benden uzak dur!*”¹⁷⁶ şeklindeki tepkisi babasının oğluna ne derece sinirli ve kızgın olduğunu, onun yumuşak tavrının aksine sert bir şekilde karşılık verdiğini görmekteyiz. Bu sert tepkinin ve kovulmanın ardından “*İbrâhim: Selam sana (esen kal) dedi, Rabbimden senin için mağfiret dileyeceğim. Çünkü O bana karşı çok lütfkârdır.*”¹⁷⁷ diyerek karşılık vermesi onun üstün, olgun kişiliğinin bir tezahürüdür. Nitekim bu derece sert bir cedelleşme ve tepkiye rağmen Hz. İbrâhim’in sakin ve merhametli kalması bu hasletlerin onda tam manasıyla yerleştiğinin bir kanıtıdır. Hz. İbrâhim’deki bu olgun tavır Enbiyâ sûresinde “*Andolsun biz İbrâhim’e daha önce rühdünü vermiştik. Biz onu iyi tanırdık*”¹⁷⁸ rühd lafzıyla ifade edilmektedir. Rühd yani hidayet¹⁷⁹ dolayısıyla da ona verilen doğru ve yanlış konusunda isabetli kararlar verebilme, olgunluk ve fitrî akıldır.¹⁸⁰

Hz. İbrâhim babasına bulunduğu tebliği kavmine de yapmış onları da tevhide davet etmiştir. Ancak kavmi babalarının da kendi dinlerine inandıklarını söyleyerek Hz. İbrâhim’in çağrısını reddetmişlerdi¹⁸¹ Burada insandaki asabiyet duygusunun karaktere ve davranışlara etkisini görmekteyiz. Hz. İbrâhim’in sözlerine mantikî bir izah bulamayan kavmi ona atalarımızı bu din üzerine bulduk diyerek karşılık vermişlerdir. Sorgulamadan sadece taklit yoluyla inanmak ve yaşamak Hz. İbrâhim’in kavmine kolay gelmiştir. Kendilerini atalarıyla özdeşleştirerek çoğunluğun yaptığı davranışın doğru olduğu fehmine kapılmışlardır. Tamamıyla toplum (çoğunluk) psikolojisi dinî inanç ve yaşamlarında baskın gelmiştir.

Bu tebliğin ardından Hz. İbrâhim onlar gittikten sonra kavminin putlarıyla onlara bir oyun kurmaya karar veriyor. Putları paramparça edip en büyük putu sağlam bıraktıktan sonra kavmi olanları görünce bunu kimin yaptığını sordular. Bazı kimseler Hz. İbrâhim’in yapmış olabileceğini söylüyor. Bunun üzerine onu çağırıp putları paramparça edenin o olup olmadığını sordular. İsteddiği sorunun gelmesi üzerine Hz. İbrâhim büyük putun yapmış olabileceğini, ona sormaları gerektiğini

¹⁷⁶ Meryem 19/46.

¹⁷⁷ Meryem 19/47.

¹⁷⁸ Enbiyâ 21/51.

¹⁷⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi ‘li-ahkâmi’l-Kur’an*, thk. Ahmed el-Berdunî ve İbrâhim Edfiş, Dar’ul-kütüb’ül-Mısriyye, Kahire 1964, XI, 296.

¹⁸⁰ Karaman ve diğ., *Kuran Yolu*, III, 686.

¹⁸¹ Enbiyâ 21/52-55.

söylemiştir.¹⁸² Hz. İbrâhim'in bu cümlesi üzerine ne kadar saçma ve mesnetsiz bir iş yaptıklarının farkına varmaları üzerine; *"Bunun üzerine, kendi vicdanlarına dönüp (kendi kendilerine) 'Zalimler sizlersiniz sizler!' dediler. Sonra tekrar eski inanç ve tartışmalarına döndüler. Sen bunların konuşmadığını pekâlâ biliyorsun, dediler."*¹⁸³ Burada Hz. İbrâhim'in kavmini ikna edebilmek için gösterdiği çabayı ve buna kayıtsız kalan bir kavmin örneğini görmekteyiz. Âyette de buyrulduğu üzere Hz. İbrâhim'in sözü etkili ve tesirli olmuştur. Ancak cahilce ve zalimce duyguları benliklerini esir ettiği için Hz. İbrâhim'i ateşe atmaya karar vermişlerdir.

Hz. İbrâhim'in bu mantikî ve düşündürücü izahlarına Şuarâ sûresinde de yer verilmiştir. İbrâhim (a.s) kavminin putlara tapmaya devam edeceklerini söylemeleri üzere *"Peki, dedi, yalvardığınızda onlar sizi işitiyorlar mı? Yahut size fayda ya da zarar verebiliyorlar mı?"*¹⁸⁴ Bunun üzerine daha önce de belirttiğimiz üzere atalarını bu din üzere bulduklarını söylemişelerdir. Ve o inatçı karakterlerine göre hareket etmeye devam etmişlerdir. Bu diyalogdan sonra Hz. İbrâhim'in duasına yer verilmiştir. *"Rabbim! Bana hikmet ver ve beni iyiler arasına kat. Bana, sonra gelecekler içinde, iyilikle anılmak nasip eyle! Beni, Naîm cennetinin vârislerinden kıl. Babamı da bağışla (ona tövbe ve iman nasip et). Çünkü o sapıklardandır."*¹⁸⁵ Hz. İbrâhim'in ilk olarak duasının sâlihler arasında olmak olduğunu görüyoruz. Ayrıca merhametinin ve şefkatinin bir göstergesi olarak babası için dua ettiğini de görmekteyiz.

Bir başka sûrede Hz. İbrâhim'in davetine uyanların duasına yer verilmiştir. Ancak duadan bahsetmeden önce Hz. İbrâhim ve ona tabi olanlar için Kur'an-ı kerimde geçen üsve-i hasene (güzel örnek)¹⁸⁶ ifadesine değinmek istiyoruz. Bu tamlama bizim de tezimizin temel hareket noktasını oluşturan ideal kişilik, model kavramlarını çağrıştırmaktadır.¹⁸⁷ Başta Hz. İbrâhim'in tevhid-şirk mücadelesindeki dik duruşu, çabaları, sağlam ve sarsılmaz inancı üsve-i hasene olma noktasında belirleyici olmuştur.

¹⁸² Enbiyâ 21/57-63.

¹⁸³ Enbiyâ 21/64.

¹⁸⁴ Şuarâ 26/72, 73.

¹⁸⁵ Şuarâ 26/83-86.

¹⁸⁶ Mümtehine 60/4.

¹⁸⁷ Karaman ve diğ., *Kuran Yolu*, V, 512.

2.5.4. Hz. İbrâhim'in Oğlunu Kurban Etme İmtihanı (Teslimiyet Örneği)

Hz. İbrâhim'e verilen oğul müjdesinin ardından oğlu büyüüp yürüme çağlarına gelince Hz. İbrâhim oğluna rüyasını anlatıyor. “...Yavrucuğum! Rüyada seni boğazladığımı görüyorum; bir düşün, ne dersin? dedi. O da cevaben: Babacığım! Emrolunduğun şeyi yap. İnşallah beni sabredenlerden bulursun, dedi.”¹⁸⁸ Buraya kadar ki kısımda ilk olarak Hz. İbrâhim'in şefkatli karakterini oğluna yavrucuğum şeklindeki hitabından bir kez daha görmekteyiz. Sonrasında ise oğlunun teslimiyet timsali cevabına şahit oluyoruz. Oğlunun Allah'ın izniyle sabredeceğini söylemesi bizlerin zihnindeki sabır tasavvurunu yeniden şekillendirmemize neden olmalıdır. Kendisinin Allah'a kurban edilmesini tereddütsüz ve itirazsız sabırla karşılaması sabır karakterinin Hz. İsmailde üstün bir kişilik oluşturduğunu görmekteyiz. Oğlundan aldığı bu cevap üzerine oğlunu kurban etmek üzere yatınca Allahu Tealâ rüyasının gereğini yaptığını buyuruyor. Ve âyetin devamında “...biz iyileri böyle mükâfatlandırırız. Bu gerçekten çok açık bir imtihandır, diye seslendik”¹⁸⁹ şeklindeki vahiyle Hz. İbrâhim mü'min kişiliğinin mükâfatına mazhar oluyor. Bir babanın psikolojisi üzerinden bu imtihanı değerlendirdiğimizde Hz. İbrâhim ve oğlunun ne kadar zorlu bir sınavdan geçtiklerini tahmin edebiliriz. Nitekim Hz. İbrâhim ve hanımı çok yaşlı iken mucizevî bir şekilde onlara bahşedilmiş olan yavrusunun kurban edilmesi emri, kişinin iç dünyasında psikolojik anlamda sarsıcı bir süreç oluşturacaktır. İnsanın en değerli varlığının elinden alınma düşüncesi bile kişide psikolojik bir yıkım ve travmaya, inkâr ve isyana neden olabileceken Hz. İbrâhim'i ve oğlunu hiç şikâyet etmeden tam bir teslimiyet ve sabır içerisinde görüyoruz. Âyette iyiler şeklinde anlam verilen Muhsin kelimesi¹⁹⁰ Allah'ın muhsinleri böyle mükâfatlandığı buyrularda geçmektedir. Hz. İbrâhim'in bu imtihan karşısındaki tutumu muhsin bir kişiliğe sahip olmasıyla vasıflandırılmıştır. Muhsin tüm benliğiyle kendini Allah'a adayan, ihsan sahibi yani tüm fiillerinde Allah'ı görüyormuşçasına samimiyetle hareket eden kimseyi ifade etmektedir.¹⁹¹ Böyle zorlu bir imtihandan Hz. İbrâhim muhsin kişiliğiyle geçmiştir. Akabindeki ayette de muhsin vasfına ek olarak mükâfatlandırma hususunda mü'min vasfı da eklenmiştir.¹⁹² Kısacası ideal kişilik

¹⁸⁸ Sâffât 37/102.

¹⁸⁹ Sâffât 37/106.

¹⁹⁰ Sâffât 37/105.

¹⁹¹ Kara, *Kur'an'da İnsan Davranışları*, s. 114.

¹⁹² Sâffât 37/122.

örneği olarak karşımıza çıkan muhsin ve mü'min kişiliklerinin insanı en ağır süreçlere karşı nasıl bir iman ve teslimiyet bilinci ve şuuru oluşturduğuna şahit olmaktadır.

2.6. KISSALARDA HZ. LÛT ÖRNEĞİ

2.6.1. Hz. Lût ve kavmi

Lt kavmi diğer kavimlerden farklı olarak ahlâkî yozlaşmalarıyla imtihan olmuş bir kavimdir. şehvet dürtüsünün yaşamlarının merkezine yerleştirmişlerdir. Sapkınlık dereceleri onları hemcinslerine karşı arzu duymaya kadar sürüklemiştir. Hz. Lût da kavmine Allah'ın onlar için yarattığı eşler bırakıp da erkeklere yöneldikleri için onlara haddi aşan sapkın bir kavim olduklarını ve bu hayasızlığı daha önce hiçbir kavmin yapmadığını söylemiştir.¹⁹³ Hz. Lût'un tüm öğüt ve tebliğlerine kayıtsız kalan Lt kavmi şayet davasından vazgeçmezse peygamberlerini sürgün etmekle tehdit etmişleridir.¹⁹⁴ Lt kavminin bu çirkin davranışları için Hz. Lût bu hayasızlıklarından tiksindiğini söyleyerek ne kadar çirkin bir iş yaptıklarını bir kez daha belirtmiştir.¹⁹⁵ Lt kavmi hatalarını anlamak yerine “*Lt ailesini memleketinizden çıkarın ; çünkü onlar (bizim yaptıklarımızdan) uzak kalmak isteyen insanlarmış!...*”¹⁹⁶ diyerek dalga geçmişlerdir. Lt kavminin bu sözleri onların yaptığı bu ahlksızlığı ne kadar normalleştirdiğinin bir göstergesidir. Psikoloji sahasında id haz ilkesine göre davranışları gerçekleştirir. Lt kavminin de kıssada bu minvalde sadece haz almaya odaklanarak, ahlâkî unsurları göz ardı ederek yani id'in yönlendirmeleri doğrultusunda yaşamayı tercih ettiklerini görmekteyiz.

Hz. Lût her ne kadar kavminin bu şehvni ve sapkın davranışlarına karşı mücadele etmiş ve yorulmuş olsa da merhametli karakterinin bir neticesi olarak helak için melekler geldiğinde içi daralmış, kavmi için zlmş o günün gerçekten zor bir gün olduğunu söylemiştir.¹⁹⁷ Ancak Hz. Lût'un bu merhametine karşılık ne kadar layık olmadıklarını akabinde gelen âyette bahsedilen sahnede görüyoruz. İnsan sûretinde gelen melekleri görmüşler ve Hz. Lût'un kapısına dayanmışlardır. Misafirlerinin karşısında utanan Hz. Lût onlara “*işte kızlarım...*”¹⁹⁸ demiştir. Evlenmeleri için kızlar dururken erkeklere meyletmelerinin önüne geçmek istemiş

¹⁹³ şura 26/166; Ankebt 29/28.

¹⁹⁴ şuarâ 26/ 167.

¹⁹⁵ şuarâ 26/168.

¹⁹⁶ Neml 27/56.

¹⁹⁷ Hd 11/77; Ankebt 29/33.

¹⁹⁸ Hd 11/78.

onlara doğru olan durumu işaret etmiştir. Hz. Lût'un "işte kızlarım" sözündeki kasıt hususunda genel görüşe göre müfessirler kavmindeki kızları¹⁹⁹ kastetmiş olduğu yönünde açıklama yapmışlardır. Nitekim peygamberler terbiye ve eğitimleri noktasında ümmetlerin babaları konumundadır. Hz. Lût onları hayasızlıktan alıkoymak adına bu sözü söylemiştir.²⁰⁰ Ancak onlar Hz. Lût'a kızlarıyla ilgilenmediklerini, ne istediklerini kendisinin çok iyi bildiğini söyleyerek²⁰¹ hayasızlıklarında ısrarcı olmaya devam etmişleridir. Bu davranışları sebebiyle Allahu Teâlâ onların gözlerini kör ettiklerini buyurmuştur.²⁰² Bu durum karşısında edebinden dolayı utanan ve içi daralan Hz. Lût " *Keşke benim size karşı (koyacak) bir gücüm olsaydı veya güçlü bir kaleye sığınabilseydim! dedi.*"²⁰³ Daha sonra melekler Hz. Lût'a kavminin helâk olacağını haber vermişlerdir. Bu sapkınlıklarının cezası olarak şiddetli bir azapla helak olmuşlardır.

2.7. KISSALARDA HZ. YÛSUF VE AİLESİNİN ÖRNEĞİ

2.7.1. Hz. Ya'kûb ve Oğullarının Kişilikleri

Yûsuf sûresinin nüzûl sebebi birçok rivayete göre Yahudilerin direktifleri doğrultusunda Mekkeli müşriklerin cevap verip veremeyeceğini ölçmek amacıyla Hz. Peygamber'e İsrailoğulları'nın Mısır'a niçin gittiklerini sormalarıdır. Ancak Yazır'ın tefsirinde aktardığı üzere Muhammed b. İshâk nüzûl sebebi olarak bu sûrenin kendi kavmi tarafından sıkıntılar ve eziyetler yaşayan Hz. peygamberi Hz. Yûsuf kıssası örneği verilerek teselli etmek olduğunu söylemiştir.²⁰⁴

Kıssa ilk olarak Hz. Yûsuf'un gördüğü rüyayı babasına anlatmasıyla başlar.²⁰⁵ Rüya olgusu psikoloji literatürüne Psikanalizin kurucusu olarak kabul edilen Freud'un rüyayı libidonun etkisi altında görülen bilinçaltı süreçleri olarak ele almasıyla başlamaktadır. Yani bireyin yaşadıklarının, etkisi altında kaldığı olayların kendisinde bıraktığı etkilerin rüya yoluyla dışavurumudur. Ancak rüyalar hakkında yapılan bu izahlar İslamî gelenekteki rüya konusunun bir cüzüne karşılık

¹⁹⁹ Ebü'l-Kâsım Zeynüslâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik el-Kuşeyrî, *Letâ'ifü'l-işârât*, thk. İbrâhim Besyîmî, el-Heyetü'l-Mısıryyeti'l-âmmeti lil-kitâb, Mısır ts, II, 148; Ebu'l Ferec Cemâlüddin Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Bağdâdî, *Zâdü'l-mesir fi 'ilmi't-tefsîr*, thk. Abdurrezzak el-Mehdî, Darû'l kütübî'l-'Arabî, Beyrut h.1422, II, 389.

²⁰⁰ Muhammed el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vil*, III,142.

²⁰¹ Hûd 11/79.

²⁰² Kamer 54/37.

²⁰³ Hûd 11/80.

²⁰⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, V, 60.

²⁰⁵ Yûsuf 12/4.

gelmektedir. Nitekim rüya İslamî literatürde daha mühim ve kapsamlıdır. Rüya konusunun önemli bir yer tuttuğu Hz. Yûsuf kıssasında da bunu net biçimde görmekteyiz. Oğlunun rüyasını yorumlayarak onun yüksek makamlara geleceğinin farkına varan Hz. Yakûb, kardeşlerine gördüğü rüyayı anlatmaması noktasında Hz. Yûsuf'u ikaz etmiştir. Hz. Yâ'kûb'un "...Çünkü şeytan insana apaçık düşmandır."²⁰⁶ demesi de kıskançlık duygusuyla yapabilecekleri kötülüğün şeytanî bir karakter olduğunu açığa çıkarmaktadır. Nitekim Hz. Yakûb bir baba olarak oğullarının karakterlerini tanımakta ve bu sebeple kıskançlık duygusuyla yapabilecekleri kötülükleri tahmin edebilmektedir. Farklı bir açıdan bakacak olursak da Hz. Yakûb ve Hz. Yûsuf'un birbirlerine yavrucuğum, babacığım²⁰⁷ şeklinde şefkatli bir üslûp kullandıklarını görüyoruz. Bu husus özellikle ailevî ilişkilerde sağlıklı iletişim kurulması ve sevgi bağının korunması açısından bizlere örneklik sunmaktadır. Özellikle âyet-i kerimede birbirlerine olan bu hitap şeklinin belirtilmesi de bizlere ideal kişilik olma noktasında, şahsiyet inşamızda bizlere yol göstermektedir. "Andolsun ki Yusuf ve kardeşlerinde (almak) isteyenler için ibretler vardır."²⁰⁸ âyeti bu kıssadan çıkarmamız gereken ibretler hakkında bizlere bir hatırlatma, dikkat çekmedir. Kıssada geçen diyaloglarda dikkat etmemiz gereken bir husus da kıssada yer alan kişilerin kullandıkları kelimelerin ve sarf ettikleri cümlelerin arka planıdır. Yani bilinçaltlarındaki niyetleridir. Çünkü kişi söylediği sözlerle aslında iç dünyasındaki duygulara ve zihninde kurguladığı düşüncelere dair ipuçları vermektedir. Bu açıdan bizler de kıssayı ele alırken bu hususlara değineceğiz.

Kıssa Yûsuf'un kardeşlerinin kendi aralarında geçen konuşmalarıyla devam etmektedir. "*(Kardeşleri) dediler ki: Yusuf'la kardeşi (Bünyamin) babamıza bizden daha sevgilidir. Hâlbuki biz kalabalık bir cemaatiz. Şüphesiz ki babamız apaçık bir yanlışlık içindedir. (Aralarında dediler ki:) Yusuf'u öldürün veya onu (uzak) bir yere atın ki babanızın teveccühü yalnız size kalsın! Ondan sora da (tövbe ederek) Sâlih kimseler olursunuz!*"²⁰⁹ Buraya kadar ki konuşmada kardeşlerinden Yûsuf ve kardeşi diyerek söz etmeleri onları en başta dışladıklarını ve onları kendilerinden görmediklerinin bariz bir göstergesidir. Ve kendilerince babalarının onlara olan

²⁰⁶ Yûsuf 12/5.

²⁰⁷ Yûsuf 12/4, 5.

²⁰⁸ Yûsuf 12/7.

²⁰⁹ Yûsuf 12/8.

düşkünlüğüne yani sevgisine anlam veremediklerini görmekteyiz. Âyette belirtildiği üzere kendileri için “ وَتَحْنُ عُصْبَةٌ”²¹⁰ biz kalabalık bir topluluğuz, cemaatiz²¹¹ demeleri onların zihniyetlerinde yani psikolojilerinde güçlü olmanın haklı olmak, sevgiyi hak etmek gibi meziyetlere haklarının olduğu düşüncelerini sözlerinden de anlamaktayız. Bu sıkıntılı durumun zihniyetlerine hakim olduğunu, bu yöndeki inanışlarının ileri boyutta olduğunu, babalarının büyük bir hata, yanlışlık yaptığını iddia etmelerinden anlıyoruz. Nitekim Hz. Yâkub’un peygamber olmasını da göz önünde bulundurduğumuzda hem baba hem de peygamber olan bir insana çocukları arasında ayırım yaptığı iddiaları kıskançlıklarının boyutuna dair bir ipucudur. Kıskançlıklarının nasıl bir aşamaya geldiğini bir sonraki âyette açık bir şekilde görmekteyiz. Nefret ve kıskançlık duygusunun tüm benliklerini ele geçirmesi sebebiyle vicdanları da örtülmüş ve küçük kardeşlerini öldürmeyi planlayacak kadar ileri gitmişlerdir. Bunu yaptıklarında babalarının sevgisinin tamamen kendilerine kalacaklarını düşünmeleri²¹² ise ne kadar sığ düşündüklerinin ve mantıklı hareket edemediklerinin bir göstergesidir. Bencil kişilik örneğinin somut bir anlatımı olan bu kıssa; bu kişilik türüne sahip kimselerin zihniyetlerinin, tepkilerinin, davranışlarının neler olacağını bizlere sunmaktadır. Bir yandan bilinçaltılarında yani vicdanen yaptıklarının yanlışlığının farkında olduklarını âyetin devamında yer alan öldürme ya da uzağa atma işinden sonra tövbe edip sâlih kimseler olma²¹³ düşüncelerinden anlamaktayız. Bu şekilde düşünebilmelerinin bir nedeni de hem peygamber çocuğu olma sebebi ile doğruları, hakikatleri bilerek, dinleyerek büyümeleri²¹⁴ hem de vicdanlarının onları rahatsız etmesi olabilir. Ancak bencil kişiliklerinin vicdanlarının sesini bastırıldığını ve nefislerine, kendilerini üstün görme ve her şeyin kendi hakları olduğu duygularının, davranışlarında belirleyici olduğunu görmekteyiz. Bu suçluluk psikolojisinin kendilerini sarması nedeniyle savunma mekanizması olarak daha sonra “nasıl olsa tövbe ederiz, sâlih kimseler oluruz” düşüncesini geliştirdiklerini görmekteyiz. Nitekim bu savunma mekanizması vicdanlarını rahatlatma amacıyla söyledikleri bir sözdür ve yanlış bir tövbe anlayışının örneğidir. Aralarından

²¹⁰ Yûsuf 12/8.

²¹¹ Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l- 'ayn*, thk. Mehdi el-Mahzûmî, İbrahim es-Samîrî, Dar ve mektebetü'l-Hîlâl, ts., ys., II, 205.

²¹² Yûsuf 12/9.

²¹³ Yûsuf 12/9.

²¹⁴ Kutub, *Fî Zîlâli'l Kur'ân*, VI, 201.

muhtemelen öldürme olayından vicdanen rahatsız olan bir kardeşleri, şayet bu planlarında kararlılarsa onu öldürmek yerine kuyuya atmak²¹⁵ fikrini öne sürmüştür.

Planlarını gerçekleştirmek için babalarının yanına gittiklerinde ilk olarak babalarına niçin onlara güvenmediğini sormaları daha önceden de babalarında davranışlarıyla bu güvensizlik intibâsını uyandırdıklarını anlamaktayız.²¹⁶ Daha sonra beraberlerinde Yûsuf'u göndermesi için onu koruyacaklarını söyleyerek babalarını ikna etmeye çalışmaktadırlar.²¹⁷ Babaları Hz. Ya'kub, onlara karşı hissettiği güvensizliği belli etmemek adına kibar ve uygun bir şekilde onu kurdun yemesinden korktuğunu söylemiştir.²¹⁸ Bunun üzerine onu koruyacaklarını kalabalık oldukları halde onu koruyamazlarsa gerçekten aciz olduklarını söyleyerek²¹⁹ kendilerine güvenmeleri için babalarına teminat vermişlerdir. Bu şekilde babalarını yalanlarıyla ikna edip kardeşleri Yûsuf'u kuyuya götürüp planlarını gerçekleştirmelerinden sonra ağlayarak babalarının yanlarına gelmeleri²²⁰ hilelerini gizlemek için rol yaptıklarını göstermektedir. Daha sonra onu kurt yediği yalanını ortaya atmışlardır. Ve babalarını ikna içinde kardeşlerinin kanlı gömleğini getirmişlerdir.²²¹ Burada suçluluk psikolojisinin etkisiyle yaptıkları planda eksiklik görmekteyiz. Taberi'nin tefsirinde aktardığı bir rivayete göre Hz. Ya'kûb ne kadar merhametli bir kurt, onu yemiş ama gömleğini parçalamamış demiştir.²²² Hz. Yûsuf'un kardeşleri babalarına "...*Fakat biz doğru söyleyenler olsak da sen bize inanmazsın*"²²³ demeleri Yûsuf'u çok sevdiğin, ona olan aşırı bağlılığın yüzünden bize hak vermeyecek, inanmayacaksın. Oysa biz doğru söylüyoruz demektedirler. Fakat bu sözleriyle bir nevi kendi kendilerini ele vermektedirler ve kıskançlıklarını belli etmektedirler.

"²²⁴ قَالَ إِنَّ سَوَّلْتُ لَكُمْ أَنْفُسَكُمْ أَمْرًا فَصَبِرْ جَمِيلٌ وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَىٰ مَا تَصِفُونَ" Burada Hz. Ya'kûb oğullarına nefislerinin yaptıkları bu işi süslü gösterdiğini²²⁵ yani yaptıkları bu işte kendilerini haklı gördüklerini ve yanlışlığının farkına varamadıklarını ifade

²¹⁵ Yûsuf 12/10.

²¹⁶ Karaman ve diğ., *Kuran Yolu*, III., 220.

²¹⁷ Yûsuf 12/12.

²¹⁸ Yûsuf 12/13.

²¹⁹ Yûsuf 12/14.

²²⁰ Yûsuf 12/16.

²²¹ Yûsuf 12/17,18.

²²² Ebu Cafer et-Taberî, *Câmiu'l beyân 'an te'vili âyi'l-Kur'ân*, XV, 580.

²²³ Yûsuf 12/17.

²²⁴ Yûsuf 12/18.

²²⁵ Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-'ayn*, VII, 298.

etmiştir. Nitekim şeytanî bir karakterle ve olumsuz kişiliklerin yaptıkları fiillerde şeytanın yaptıkları işi süslü göstermesi Kur'ân'da farklı lafızlarla bahsedilmektedir.²²⁶ Günahların insan nefesine cazip gelmesini ifade etmektedir. Psikolojik olarak kişinin isteklerini, dürtülerini gerçekleştirmek için alt benliğinin dikte ettiği emirlere bencilce, hedonist bir bakış açısıyla hareket etmesidir diyebiliriz. Hz. Yâ'kub'un böyle büyük bir olay karşısındaki “*Artık bana düşen güzel bir sabır olur*”²²⁷ ifadesi, söylediği gibi bir sabır örneğidir. Nitekim oğulları babalarının karşısına kardeşlerinin öldüğü yalanıyla gelmeleri üzerine bağırıp çağırabilir, çocuklarını suçlayıp onları azarlayabilirdi. Ancak böyle bir tepki bencil kişiliklerde ve özellikle kıskançlık duygusunun en ileri safhasında olan çocuklarında ters, olumsuz bir tepkiye neden olabilirdi. Kendilerini daha da haklı görerek kıskançlık bataklığına saplanabilirlerdi. Ancak hem model şahsiyet örneği hem de bir baba olarak böylesine dayanılmaz bir imtihan karşısında bile ilk tepkisinin oğullarına nasihat etmek olması ve kendi açısından sabır göstermesi kişiliğindeki olgunluğun bir tezahürüdür. Bu bölümden sonra artık Hz. Yûsuf'un ön planda olduğu sahneye geçiliyor.

2.7.2. Hz. Yûsuf'un Kişiliği ve Karakteri

İlk olarak Hz. Yûsuf'u kuyuda bulan kervancıların az bir ücret karşılığında onu Mısır'daki bir adama sattıkları²²⁸ anlatılmaktadır. Hz. Yûsuf'u satın alan adam hanımına onunla güzel bir şekilde ilgilenmesini, çünkü kendilerine onun faydasının olabileceği ya da onu evlat edinebileceklerini²²⁹ söylemiştir. Burada onu satın alan kişinin Hz. Yûsuf'u evlat edinecek kadar sevdiğini ve benimsediğini anlamaktayız. Sonrasında âyet-i kerimede Hz. Yûsuf'un gençlik çağlarında muhsinlerden (güzel davrananlardan) olması sebebi ile hüküm ve ilim verildiğinden bahsedilmektedir.²³⁰ 23. âyetten itibaren Hz. Yûsuf'un Aziz'in karısı ile olan imtihanından bahsedilmiştir. Aziz'in karısı onu kendisine çağırdığında Hz. Yûsuf'un iffetli karakterinin ispatı olarak hemen “...O da '(Hâşâ), Allah'a sığınırım! Zira kocanız benim velinimetimdir, bana güzel davrandı. Gerçek şu ki, zalimler iflah olmaz!’ dedi.”²³¹ şeklinde tepki vermesidir. “إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ” o benim efendimdir, bana iyi bakmıştır

²²⁶ Tevbe 9/37; Enfal 8/48; Naml 27/4.

²²⁷ Yûsuf 12/18

²²⁸ Yûsuf 12/20.

²²⁹ Yûsuf 12/21.

²³⁰ Yûsuf 12/22.

²³¹ Yûsuf 12/23.

mealindeki âyeti kerime hususunda müfessirler efendi (rabbî) lafzından kastın Allahu Teâlâ ya da Aziz'in kastedildiği hususunda görüş ayrılığında bulunmuşlardır. Ancak 21. âyette bahsettiğimiz üzere Aziz hanımına Hz. Yûsuf'a iyi bakmasını; أَكْرِمِي مَثْوَاهُ lafzıyla dile getirmişti. Aynı şekilde şimdi Hz. Yûsuf da aynı lafzı kullanarak; إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ demesinden yola çıkarak ona iyi bakıp yetiştirenden kastının Aziz olduğu kanaatindeyiz. Bu sözleriyle Hz. Yûsuf'ülk olarak Allah'a sığındığını; ikinci olarak da kendisini evinde en güzel şekilde büyüten efendisine de nankörlük yapmayacağını, ona sadık davranacağını ifade ederek iffetli ve olgun karakterini açıkça göstermiştir. Daha sonraki âyette Aziz'in karısı ve Hz. Yûsuf'un bu imtihan esnasındaki iç dünyalarındaki duygularına da yer verilmiştir. *“Andolsun ki, kadın ona meyletti. Eğer Rabbinin işaret ve ikazını görmeseydi o da kadına meyletmişti. İşte böylece biz, kötülük ve fuhşu ondan uzaklaştırmak için (delilimizi gösterdik). Şüphesiz o ihlaslı kullarımızdandı.”*²³² Burada Hz. Yûsuf'un muhlis bir kişiliğe sahip olması neticesiyle Allah'ın onu koruduğu çıkarımını yapabiliriz. Zira Hz. Yûsuf'un Aziz'in karısına karşı duyduğu istek psikolojik açıdan eğilimden öteye geçmemiştir.²³³ Allah'ın elçisi olarak görevlendirilen bir kimsenin böyle bir şeyi düşünmesi bile söz konusu değildir. İnsanda arzu, istek ve şehevî duygular yaratılış itibariyle fitraten (bilkuvve) mevcuttur. Önemli olan bu duyguların davranışlarımızdaki kontrol mekanizmasını ele geçirmesine izin vermememizdir. Yani bu duyguları dizginleyebilmek ve iffeti karakter haline getirebilmektir.

Bu izahtan sonra Hz. Yûsuf kadının tuzağından kurtulmak, kadın da onu yakalamak amacıyla kapıya koşmuşlardır. Ve bu esnada kadın Hz. Yûsuf'un gömleğini arkadan yırtmış sonrasında ise kapıda Azizle karşılaşmışlardır.²³⁴ Âyetin devamında, Azizin karısı istediğini elde edemediği ve yakalandığı için hemen yalan ve iftirayla kendini haklı çıkarmaya çalışmıştır. Kocasına bunu yaptığı için, Hz. Yûsuf'un cezalandırılması gerektiğini söylemiştir. Bunun üzerine Hz. Yûsuf itiraz ederek bu kötülüğü karısının yapmak istediğini söyleyince oradaki kişilerden biri gömleğin önden ya da arkadan yırtılmış olmasına göre kimin doğru söylediğinin belli olacağını söylemiştir.²³⁵ Bunun üzerine Hz. Yûsuf'un haklı olduğunu anladıklarında Aziz *“Ey Yusuf! Sen bundan (olanları söylemekten) vazgeç! (Ey kadın!) Sen de*

²³² Yûsuf 12/24.

²³³ Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, VI, 250.

²³⁴ Yûsuf 12/25.

²³⁵ Yûsuf 12/25, 26, 27.

günahının affını dile! Çünkü sen günakârlardan oldun.”²³⁶ Aziz’in bulunduğu makam sebebiyle itibarının zedelenmemesi için Hz. Yûsuf’a olanları kimseye anlatmamasını telkin ederek gerçekleri örtbas etmeye çalıştığını görmekteyiz. Karısına da adaletin bir gereği olarak ceza vermesi gerekirken sadece sözlü olarak tövbe etmesi gerektiğini söylemesi hem Aziz’in ikiyüzlü karakterini, hem de makam ve mevkînin verdiği kibrin kendisinde karakter haline geldiğini görmekteyiz.

Aziz her ne kadar bu olayın açığa çıkmasını istemese de bunun önüne geçemediğini Mısır’daki kadınların Aziz’in karısının Hz. Yûsuf’a yapmak istediği kötülük, duyduğu sevgi hakkında dedikodu yaptıkları anlatılmıştır.²³⁷ Hâlâ yaptığı hatanın farkına varamayan Aziz’in karısı bu dedikoduları duyduğunda (sözde) haklılığını ispat için bir davet ayarlamıştır. Ellerine bilerek birer bıçak verdikten sonra Hz. Yûsuf’u onların karşısına çıkması için çağırmış, Hz. Yûsuf’u gören kadınlar şaşkınlıktan ellerini kesmişleridir.²³⁸ Ancak kadının bu şehvî isteğinin ne derece ileri boyutta olduğunu davete gelen Mısırlı kadınlara kendisinin ona yaklaştığını ancak Hz. Yûsuf’un bundan uzak durduğunu belirtmiş şayet dediğini yapmaz ise cezalandırılacağını söylemiştir.²³⁹ Burada zorba bir kişilik örneğini görmekteyiz. İçinde bulunduğu makamdan aldığı gücün kendine haklılık payı verdiğini ve her istediği şeyi elde etmeyi hayatının merkezine koyması onun zorba kişiliğini sergilemektedir. Aziz’in karısı yapılan dedikodulardan ziyade onun hakkında bir delikanlıya âşık olmuş, biz onu büyük bir yanılğı içinde görüyoruz²⁴⁰ şeklindeki sözleriyle onu küçük görmeleri sebebiyledir. Kibirli karakteri bu sözlerle dayanamamış ve kendince haklılığını ispat için böyle bir yönteme başvurmuştur. Bu olaylar karşısında Hz. Yûsuf’un tavrı yine bir ideal kişilik örneklerinin başka bir özelliğini sunmaktadır. “(Yusuf:) *Rabbim! Bana zindan, bunların benden istediklerinden daha iyidir! Eğer onların hilelerini benden çevirmezsen, onlara meyleder ve cahillerden olurum! dedi*”²⁴¹ Bu âyette Hz. Yûsuf’un “...bu kadınların istekleri” diyerek orada bulunan tüm kadınları kastetmesi sadece Aziz’in karısının değil orada bulunan kadınların hal ve hareketleri, bakışları ve sözleri bakımından

²³⁶ Yûsuf 12/29.

²³⁷ Yûsuf 12/30.

²³⁸ Yûsuf 12/31.

²³⁹ Yûsuf 12/32.

²⁴⁰ Yûsuf 12/30.

²⁴¹ Yûsuf 12/33.

rahatsızlık oluşturduklarını, Hz. Yûsuf'un da iffetli karakterinden ötürü bu durumdan aşırı derecede rahatsız olduğunu ve psikolojik olarak bunaldığını anlamaktayız.²⁴²

Bu kesitten sonra Hz. Yûsuf'un duası tecelli etmiştir ve onun için artık farklı bir imtihan söz konusudur. Kadınların kötü isteklerinden kurtulan Hz. Yûsuf'un zindandaki hayatı başlamıştır.²⁴³ Hz. Yûsuf çocukluk döneminden gençliğinin ilk dönemlerine kadar olan süreçte yaşamını rahat bir ortamda geçirerek büyümüş, ancak haklı olduğu halde hapis cezasına çaptırılmıştır. İmanı olmayan bir insanda bu durum tam bir travmaya, psikolojik çöküntüye sebep olabilir. Fakat olgun bir kişiliğe sahip olan Hz. Yûsuf örneği böyle zor bir imtihan karşısında nasıl davranılması gerektiğini bizlere yaşamıyla göstermiştir. Hapiste Hz. Yûsuf'la beraber kalan iki kişi ve bunların Hz. Yûsuf'un tabir etmesi için anlattıkları iki rüyadan bahsedilmektedir. Rüyalarını anlattıktan sonra “...*Bunun yorumunu bize haber ver. Çünkü biz seni güzel davrananlardan görüyoruz, dedi.*”²⁴⁴ Güzel davrananlar diye anlam verilen kelime muhsin lafzıdır. Hz. Yûsuf'un kişiliğinin güzelliği zindanda arkadaşları tarafından fark edilmiş ve bunu isteklerinde ve sözlerinde belirtmiş olduklarını görüyoruz. Hz. Yûsuf'un muhsinlerden olduğunu belirtmelerinin sebeplerinden biri zindan gibi bir ortamda Hz. Yûsuf'un karşılıksız olarak onlara rüyalarının tabirini yapmasıdır.²⁴⁵ Kıssanın devamına baktığımızda Hz. Yûsuf rüyalarını tabir etmeden önce onlara tebliğ yaptığını tevhid inancını vurguladığını da görmekteyiz.²⁴⁶ Buradaki diğer bir mühim ve çok ince mesele Hz. Yûsuf anlattıkları rüya sebebi ile kimin idam edilip kimin kurtulacağını bilmesidir. Ancak tebliğ yaparken bu iki kişi arasında herhangi bir ayırım yapmamıştır. Bu tutum çok yakında ölecek bir insanın bile tebliğe muhatap olduğunun Hz. Yûsuf'un halis niyetinin bir göstergesidir.²⁴⁷

Kıssa kralın rüyasıyla devam etmektedir. Kralın gördüğü rüya için etrafındaki yorumcular “... *Bunlar karmakarışık düşlerdir.*”²⁴⁸ demişlerdir. Günümüz psikoloji literatürüyle değerlendirecek olursak bilinçaltının etkisiyle gördüğü anlamı olmayan bir rüya olduğu şeklinde yorum yapmışlardır. Hz. Yûsuf'un zindanda iken rüyasını tabir ettiği kişilerden kurtulan şahıs, sakî Hz. Yûsuf'un kendisine “...*Efendinin*

²⁴² Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, VI, 256.

²⁴³ Yûsuf 12/33-35.

²⁴⁴ Yûsuf 12/36.

²⁴⁵ Atalay, *Kuran'a Psikoloji ile Bakmak*, s. 94.

²⁴⁶ Yûsuf 12/37-40.

²⁴⁷ Atalay, *Kuran'a Psikoloji ile Bakmak*, s. 104, 105.

²⁴⁸ Yûsuf 12/44.

yanında beni an.”²⁴⁹ sözünü hatırlamış ve krala kendisini zindana gönderdiği takdirde rüyasının yorumunu kendisine açıklayacağını söylemiştir.²⁵⁰ Sakî Hz. Yûsuf’a rüya tabiri için gittiğinde ona “*Ey doğru sözlü kişi...*” diyerek hitap etmesi Hz. Yûsuf’un karakterini bir kez daha ön plana çıkarmaktadır. Ardından Hz. Yûsuf’tan rüyanın tabirini öğrenip, krala bu öğrendiklerini anlatınca kral Hz. Yûsuf’un huzuruna getirilmesini emretmiştir. Elçi Hz. Yûsuf’un yanına gittiğinde o bu habere sevinip hemen kralın yanına gitmek yerine zindana atılmasına sebep olan, ellerini kesen kadınların maksadını kralın öğrenmesini istemiştir.²⁵¹ Hz. Yûsuf bunu yaparak aslında zindandan kurtulamama ihtimalini de göze almıştır.²⁵² Kral Hz. Yûsuf’un bu isteğini öğrendiğinde o davette bulunan kadınlara işin aslını sormuştur. Kadınlar da Hz. Yûsuf’un masum olduğunu ve ondan herhangi bir kötülük görmediklerini söylediklerinde; Azizin hanımı da durumu itiraf ederek kendisinin o kötülüğe kendisinin niyetlendiğini ve Hz. Yûsuf’un doğru söylediğini açıklamıştır.²⁵³ Ancak böyle bir riski göze alması yani zindanda kalma pahasına ellerini kesen kadınların maksadının açıklığa kavuşmasını istemesi, hem Azize yani kendisini yetiştiren insana hainlik yapmadığını ve hainlerin hilesini Allah’ın başarıya ulaştırmayacağını herkesin er geç öğrenmesi için yaptığını açıklamıştır.²⁵⁴ Bu âyet ve sonrası için yani 52. ve 53. âyetteki sözlerin kime ait olduğu hususunda müfessirler arasında farklı görüş ayrılıkları bulunmaktadır. İddialara göre bu sözler Azizin karısına ya da Hz. Yûsuf’a aittir.²⁵⁵ Ancak kanaatimizce bu sözler Hz. Yûsuf’a aittir. Bu bakımdan izahlarımızı bu minvalde yapacağız. 52. âyetteki durum Hz. Yûsuf’un soğukkanlı ve ileri görüşlü bir karaktere sahip olduğunu da göstermektedir. Hz. Yûsuf’un buradaki stratejik tavrında hem olgunluğunu hem de zekice davrandığını görmekteyiz. Nitekim Aziz’i incitmek adına ellerini kesen kadınlarla ilgili olayın aydınlatılmasını istemesiyle itibarını koruyarak hakkındaki şaibeleri ortadan kaldırmıştır. İleride Mısırda önemli bir konuma gelecek olan Hz. Yûsuf için hakkındaki şüpheleri ortadan kaldırması çok hassas ve önemli bir detaydır. Olayın neden açıklığa kavuşmasını açıkladıktan sonra Hz. Yûsuf; “*(Bununla beraber) nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis aşırı şekilde kötülüğü*

²⁴⁹ Yûsuf 12/42.

²⁵⁰ Yûsuf 12/45.

²⁵¹ Yûsuf 12/50, 51.

²⁵² Atalay, *Kuran’a Psikoloji ile Bakmak*, s. 121.

²⁵³ Yûsuf 12/51.

²⁵⁴ Yûsuf 12/52.

²⁵⁵ Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Kurtûbî (ö. 671/1273), *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, thk. Ahmed el-Berdûnî, Darû’l kitabî’l-Mısriyye, Kahire 1964, IX, 209.

*emreder...*²⁵⁶ demiştir. Burada Hz. Yûsuf ‘un haklılığın ortaya çıkmasının üzere böyle bir şey söylemesi hem insanın nasıl bir yapıda olduğuna dair bir izah olup hem de Rabbimizin rahmetine dikkat çekerek tevazu göstermesidir. Bu durum karşısında kendisini överek kibir göstermemiştir. İnsan benliğinin alt katmanını oluşturan kötülüğü emreden nefis yani nefis-i emmâre insanın imtihan sürecinde belirleyici bir role sahiptir. Kişi bu nefsinin istekleri doğrultusunda yaşayarak bir kişilik de geliştirebilir. Tam tersi Allah’ın emirleri, vicdanı, aklı ile bu istekleri dizginleyip Hz. Yûsuf örneğinde olduğu gibi ideal bir kişilik de geliştirebilir. İnsandaki bu tercih hakkı ve potansiyeli kıssadaki olaylarla bir kez daha örneklendirilmektedir.

Bu şekilde Hz. Yûsuf’un nasıl bir karakter ve olgunluğa sahip olduğunu, liyakatli biri olduğunu kavramasıyla kral Hz. Yûsuf’u özel danışmanı olarak görevlendirmeye karar vermiştir.²⁵⁷ Buna ilaveten Hz. Yûsuf’a artık mevki sahibi ve emin bir kimse olduğunu belirtmiştir.²⁵⁸ Kralın yaptığı mühim görevlendirme zaten ona güvenebileceğini, emin (güvenilir) bir karaktere sahip olduğunu sezmesiyle gerçekleşmiştir. Kralın Hz. Yûsuf’a verdiği mevki üzere Hz. Yûsuf hazinede görevlendirilmeyi istemesi de liyakatli olduğu alanda görev yapmak istemesinden dolayıdır. Nitekim kendisi de o işi çok iyi bildiğini ve (hazineyi, mali durumu) koruyabileceğini söylemiştir.²⁵⁹

Hz. Yûsuf’un suçsuzluğunun ortaya çıkıp zindandan kurtulmasının ardından saraydaki yeni hayatı başlamıştır. Kıssanın bu bölümünde kralın gördüğü rüyanın gerçekleşmeye başlamasıyla kıtlık yılları hüküm sürmektedir. Bu sebeple Hz. Yûsuf’un kardeşleri erzak almak amacıyla Mısır’a gelişleri anlatılmaktadır. Dolayısıyla kıssanın farklı bir bölümüne yer verilmektedir. Yûsuf’un kardeşleri saraya gelip Hz. Yûsuf’un karşısına çıktıklarında Hz. Yûsuf’un onları tanıdığı ancak onların kardeşleri Yûsuf’u tanıyamadıkları buyrulmuştur.²⁶⁰ Hz. Yûsuf onlara küçük kardeşleri Bünyamin’i de getirmeleri için tekrar babalarının yanına gitmelerini söylemiştir. Bu taleple oğulları Hz. Yâ’kûb’a gittiklerinde halen Hz. Yûsuf’un kalbindeki acısını atamamış olan Hz. Yâ’kûb oğullarına Bünyamin için izin vermek istememiştir.²⁶¹ Ancak oğullarının yoğun ısrarı üzerine onlardan sağlam, Allah adına

²⁵⁶ Yûsuf 12/53.

²⁵⁷ Karaman ve diğ., *Kuran Yolu*, III, 241.

²⁵⁸ Yûsuf 12/54.

²⁵⁹ Yûsuf 12/55.

²⁶⁰ Yûsuf 12/58.

²⁶¹ Yûsuf 12/59-64.

bir söz alarak izin vereceğini belirtmiştir. Burada Hz. Yâ'kûb'un yoğun bir psikolojik çatışma ve tedirginlik içerisinde olduğunu görüyoruz. Kıtlik sebebi ile erzak alamamaları gerçeği ile Bünyamin'i abileriyle yollamak fikri arasında kalması Hz. Yâ'kûb'un psikolojik bir çatışma yaşamasına sebep olmuş olabilir. Daha önce oğullarının, kendilerine olan güvenini yıkmaları üzerine bu sefer daha ihtiyatlı davranmak istemiştir. Nitekim kendisi de; "...Daha önce kardeşi (Yusuf) hakkında size ne kadar güvendiyseniz, bunun hakkında da size o kadar güvenirim! (Ben onu sadece Allah'a emanet ediyorum); Allah en hayırlı koruyucudur. O acıyanların en merhametlisidir."²⁶² sözleriyle belirtmiştir. Ancak yine büyük bir metanet, sabır ve tevekkül örneği göstererek oğullarına kızmadan, onları azarlamadan nasihatle bulunarak konuşmuştur. Mısır'a gidecekleri zaman Hz. Yâ'kûb oğullarına; "...Oğullarım! (Şehre) hepimiz bir kapıdan girmeyin, ayrı ayrı kapılardan girin. Ama Allah'tan (gelecek) hiçbir şeyi sizden savamam. Hüküm Allah'tan başkasının değildir. (Onun için) ben yalnız O'na dayandım. Tevekkül edenler yalnız O'na dayansınlar."²⁶³ diyerek nasihatle bulunmuştur. Buradaki hususta Hz. Yâ'kûb'un yine bir babalık içgüdüğü ve şefkatiyle onlara herhangi bir zarar gelmemesi için böyle bir temkinde bulunduğunu söyleyebiliriz. İnsanın başına gelecekler değişmez olsa da tedbir almak insanın bir vazifesidir. Bu tedbir insana psikolojik açıdan bir rahatlık sağlamaktadır.²⁶⁴ Hz. Yâ'kûb'un oğullarına bu nasihatini niçin yaptığı husus konusunda müfessirler Melik'in misafirleri olmaları, sayılarının çokluğu, heybetli görünüşleri gibi sebeplerle hep beraber kapıdan girdiklerinde insanların onlara imrenerek, gıpta ederek bakabilecekleri ihtimalinden dolayıdır, diyerek tefsir etmişlerdir.²⁶⁵ Buradaki âyette Hz. Yâ'kûb insanın Allah'a dayanan (mütevekkil) bir kişiliği simgelemektedir. Oğullarına hem fiiliyle hem de sözleriyle tevekkülün, kader inancının nasıl olması gerektiğine karşı da bir misâl sunmaktadır diyebiliriz.

Hz. Yâ'kûb ve oğullarının anlatıldığı bu kısımdan sonra yeniden Hz. Yûsuf'un kardeşleriyle karşılaşma sahnesine geçilmektedir. Hz. Yûsuf kardeşi Bünyamin'i yanına almış ona kendisini tanıtmış ve ona üzülmemesini telkin

²⁶² Yûsuf 12/64.

²⁶³ Yûsuf 12/67.

²⁶⁴ Karaman ve diğ., *Kuran Yolu*, III, 246.

²⁶⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an Hakâ'iki gavâmizi't-tenzîl*, II,488; İbn Ahmed el-Kurtûbî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, IX, 228; Nâsirüddîn Ebû Saïd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vil*, thk. Muhammed Abdurrahman Maraşlı, Darû ihayi't-türasi'l-'Arabî, h.1418, III, 170.

etmiştir.²⁶⁶ Psikolojik olarak rahatlamasını, yaşadığı olumsuz duygulardan sıyrılmasını sağlamak maksadıyla kardeşiyle konuşmuştur. Akabinde de hedefinin gerçekleşmesi için yani Bünyamin'i yanında tutabilmek için planını başlatmıştır. Kralın su kabını Bünyamin'in çuvalına hizmetçileri tarafından yerleştirtmiştir.²⁶⁷ Olayın gerçekleşmesi ve aralarında geçen diyalogların ardından Hz. Yûsuf'un kardeşleri hırsızlık iddiasını gururlarına yediremeyerek her zaman ki gibi başkalarını suçlayarak kendilerini sorumluluktan uzak tutma hususunda yaptıkları gibi tekrar o nefret duygularıyla iftirada bulunmuşlardır. *“(Kardeşleri) dediler ki: ‘Eğer o çaldıysa, daha önce onun bir kardeşi de çalmıştı’ Yusuf bunu içinde sakladı, onlara açmadı. (Kendi kendine) dedi ki: Siz daha kötü durumdasınız! Allah, sizin anlattığınızı çok iyi bilir.”*²⁶⁸ Hz. Yûsuf'un bu iftira karşısında gösterdiği tutum ve düşünceleri bizlere yeniden model kişilik örneği sunmaktadır. Çünkü böyle bir iddia karşısında hâlâ hatalarının farkına varmadıkları, pişman olmadıkları için kardeşlerine hiddetlenerek onları küçük düşürebilirdi. Ancak olgun kişiliğiyle tekrar sessiz kalmıştır. Kardeşlerinin kendisini bu sözleriyle kötölemesine karşın asıl kendilerinin bu iftirayı yaparak Allah katında kötü bir durumda olduklarını içinden geçirmiştir. Kardeşlerinin bu noktadaki tavırları içlerine işleyen kıskançlık duygusunun yıllar geçmesine rağmen hâlen nasıl canlı ve etkin olduğunu göstermektedir.

Hz. Yûsuf'un buraya kadar izlediği stratejideki genel amaç tüm aileyi bir araya getirmektir. Bu süreçte oluşturduğu psikolojik ortam kıskançlık duygularının hâlen etkin olduğu kardeşlerini incitmeden sakin bir şekilde bu karşılaşmaya hazırlamaktır. Nitekim suçluluk psikolojisiyle büyük tepkiler verebilirlerdi ve daha büyük bir yıkım ve ailevî bir parçalanma söz konusu olabilirdi.²⁶⁹ Dolayısıyla Hz. Yûsuf attığı her bir adımla bu olası durumların önüne geçmiştir.

Hz. Yûsuf'un Bünyamin'i alıkoymasının ardından kardeşleri ne yapacaklarını, babalarına bu durumu nasıl açıklayacaklarını düşünmeye ve istişare etmeye başlamışlardır. Nitekim daha önceki hatalarından ve babalarında oluşturdukları güvensizlik durumundan ötürü bir çıkmaza girmişlerdir.²⁷⁰ Sonra babalarına durumu anlatmışlar isterse kafiledakilere sorabileceğine dair sözlerine

²⁶⁶ Yûsuf 12/70.

²⁶⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Yûsuf 12/70-76.

²⁶⁸ Yûsuf 12/77.

²⁶⁹ Atalay, *Kuran'a Psikoloji ile Bakmak*, s. 134, 135.

²⁷⁰ Yûsuf 12/80.

şahit getirmek zorunda kalmışlardır.²⁷¹ Hz. Yâ’kûb yeniden aldığı bu haber karşısında Hz. Yûsuf’un olayında olduğu gibi büyük bir sabır ve metanet duruşuyla karşılaşmıştır. Yeniden böyle bir durumun tekrarlanması, yüreğinin yanmasına rağmen ümitsizliğe kapılmadan “...Umulur ki, Allah onların hepsini bana getirir. Çünkü o çok iyi bilendir, hikmet sahibidir.”²⁷² demiştir. Devamında Hz. Yûsuf’un iç çekişinden ve içinde bulunduğu durum anlatılmaktadır. Hz. Yâ’kûb’un “Ah Yûsuf’um” diyerek iç çektiği ve hüznünü, kederini içine attığı için gözlerinin görmez hâle geldiği buyrulmaktadır. Bu iç çekiş üzerine oğulları babalarını teselli etmek yerine hâlen Yûsuf’u anması hususunda uyarılmışlardır. Babalarının durumunu, onun özlemine ve kederini idrak edememektedirler.²⁷³ Hz. Yâ’kûb’un gözlerinin görmez hâle gelmesinden psikolojik olarak ne kadar büyük bir sıkıntı ve keder içerisinde olduğunu daha iyi anlamaktayız. Böyle bir duruma rağmen oğullarından destek göremeyen Hz. Yâ’kûb ise oğullarına şu şekilde cevap vermiştir; “Ben gam ve kederimi sadece Allah’a arz ediyorum. Ve ben sizin bilmediğiniz şeyleri Allah tarafından (vahiy yoluyla) biliyorum, dedi.”²⁷⁴ Buradaki cevabında kendisini anlayacak yegâne varlığın Allahu Teâla olduğunu; dolayısıyla kendilerinin onu anlamadığını ifade etmiştir. Hz. Yâ’kûb oğullarına gidip Yûsuf’u ve Bünyamin’i gidip araştırmalarını, ümitlerini kaybetmemelerini söylemiştir.²⁷⁵ Ayrıca kâfirler dışındakilerin Allah’tan ümit kesmeyeceğini belirtmesi bizlere bir mü’min karakterinin bir özelliğini daha hatırlatmış olmaktadır.

Hz. Yâ’kûb’un oğullarının tekrar Mısır’a gidişlerinin üzerine kıssanın son kısmından bahsedilmeye başlanmaktadır. Bu pasajda Hz. Yûsuf kardeşlerine; “... Siz cahilliğiniz yüzünden Yusuf ve kardeşine yaptıklarınızı biliyor musunuz?”²⁷⁶ kim olduğunu anlamaları için söylediği bu ifadelerde Hz. Yûsuf’un suçlayıcı bir üslûptan ziyade onların vicdanlarına seslenen bir cümle kullanmıştır. Yaptıkları kötülükleri cahilliklerine atıf yaparak onlara karşı kin ve nefret içinde olmadığını belirtmiş olmaktadır. Bu söz üzerine kardeşleri şaşkınlıkla “Yoksa sen gerçekten Yusuf musun?”²⁷⁷ diye sormuşlardır. Hz. Yûsuf’un onaylayarak kendisinin kardeşleri olduğunu söyleyince kardeşleri Allah’ın onu kendilerinden üstün kıldığını

²⁷¹ Yûsuf 12/81.

²⁷² Yûsuf 12/83.

²⁷³ Yûsuf 12/84, 85.

²⁷⁴ Yûsuf 12/86.

²⁷⁵ Yûsuf 12/87.

²⁷⁶ Yûsuf 12/89.

²⁷⁷ Yûsuf 12/90.

söylemişler ve hatalarını kabul etmişlerdir. Hz. Yûsuf da onların bu mahcup tavırlarına karşılık olarak onları kınamayacağını ve Allah'ın onları affetmesini dilediğini söylemiştir.²⁷⁸ Meallerde “kınama yok” olarak mana verilen “لَا تُرِيْبُ” kelimesi lugavî olarak gûnahtan dolayı ayıplama, kınama²⁷⁹ gûnahı ya da kabahati takrir etmek²⁸⁰ anlamlarına gelmektedir. Dolayısıyla Hz. Yûsuf kendisini küçük bir çocukken sırf kıskançlıkları yüzünden kuyuya atan kardeşlerinin yaptıklarını yüzlerine vurabilir, onları küçük düşürebilir ve azarlayabilirdi. Ancak bunun tam tersi onları rahatlatmış, azarlamayacağını, suçlarını yüzlerine vurmuyacağını söylemiştir ve onlara dua etmiştir. Kıssanın bu aşamasında yeniden Hz. Yûsuf'un ideal kişilik örneğini görmekteyiz. Nitekim makam ve mevki sahibi olmak onun kişiliğinde herhangi bir değişime yol açmamıştır. Kardeşleri tarafından gördüğü kötülüğü cahilliklerine atfedecek kadar olgun ve anlayışlı, mütevazî, şükreden bir kişilik örneği sergilemiştir.

Daha sonra babasının gözlerinin yeniden görebilmesi için gömleğini götürmelerini söylemiş ve tüm aile toplanarak yanına gelmelerini istemiştir.²⁸¹ Yûsuf ve kardeşlerinin sahnesinden sonra Hz. Yâ'kûb'un olduğu kısma geçilmektedir. Hz. Yâ'kûb yanındaki kimselere Yûsuf'un kokusunu aldığını söylemiştir. Yaşadığı onca sıkını karşısında hep sabır göstermesine, daima Allah'a tevekkül etmesine karşılık Allah'tan bir lütuf ve mucize olarak yaşadığı bu durum karşısında insanlar onun sözlerini, yaşadığı dertlerin etkisiyle psikolojik bir sanrı olarak değerlendirmişlerdir.²⁸² Hz. Yûsuf'un gönderdiği gömlek kendisine ulaştığında Allah'ın bir mucizesi olarak Hz. Yâ'kûb yeniden görmeye başlamıştır. Bu mucizenin arka planını büyük bir mutluluk ve huzur yaşaması; psikolojik olarak rahatlaması gibi faktörler oluşturmaktadır. Oğulları babalarından pişmanlıkları dolayısıyla Allah'a kendilerini affetmesi için dua etmesini istemişlerdir. Hz. Yâ'kûb da onların bu isteklerini geri çevirmemiş ve onların affedilmesi için dua etmiştir.²⁸³ Kıssanın son sahnesinde Hz. Yûsuf'un ailesinin yanına yani Mısır'a gelmeleri ve Hz. Yûsuf'un konuşması ve duası yer almaktadır. Anne babasını tahtına oturttuğunda babasına bu durumun daha önce gördüğü rüyanın yorumu olduğunu hatırlatmıştır. Allah'ın

²⁷⁸ Yûsuf 12/90-92.

²⁷⁹ Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-'ayn*, VIII, 222.

²⁸⁰ Râğıb, *el Müfredât fî Garibi'l-Kur'ân*, s. 173.

²⁸¹ Yûsuf 12/93.

²⁸² Yûsuf 12/94, 95.

²⁸³ Yûsuf 12/97, 98.

kendisine lütfettiği olayları; zindandan kurtulması, kardeşleriyle aralarında olan olaylardan sonra ailesine kavuşmasını söyleyerek Allah'ın lütufkâr olduğunu vurgulamıştır. Bu sözleriyle hayatındaki dönüm noktalarını iman sahibi bir kişiliğin bakış açısıyla değerlendirmiş ve olayların olumlu yönlerini yani olayların arkasındaki hikmeti idrak etmiştir. Son olarak da “... *Beni Müslüman olarak öldür ve beni sâlihler arasına kat*”²⁸⁴ diyerek dua etmiştir. Bir peygamber olmasına rağmen böyle bir dua etmesi bizlere verilen bir mesaj ve mü'min bilincidir. Genel olarak şunları ifade edebiliriz ki Hz. Yûsuf âyette de belirtildiği üzere egemenlik, güç ve otorite sahibi iken bize örnek bir müslüman kişiliği sergilemektedir. Allah'a kendisine egemenlik bahşettiği, rüya tabirini öğrettiği için şükretmiş ve son nefeste müslüman olarak canını alması için Allah'a dua etmiştir. Hz. Yûsuf'un kıssadaki konumuna, olaylar karşısındaki davranış ve tutumlarına, sahip olduğu kişiliğine baktığımızda yaşadığı pek çok imtihana karşın tek bir noktada bile kişiliğinde sapma, değişme görmemekteyiz. Tüm kıssa boyunca tam bir sebat içerisindeyiz.²⁸⁵

2.8. KISSALARDA HZ. EYYÜB ÖRNEĞİ

2.8.1. Hz. Eyyüb'ün Kişiliği

Hz. Eyyüb sabırlı karakteriyle ön plana çıkan bir peygamberdir. Onun bu sabrı Kur'an-ı Kerimde Allah'a yaptığı duasıyla anlatılmaya başlanmaktadır. Halini arz ederek “...*Başıma bu dert geldi. Sen merhametlilerin en merhametlisisin.*”²⁸⁶ diyerek dua etmiştir. Sâd sûresinde de Hz. Eyyüb'ün şeytanın kendisine yorgunluk ve sıkıntı verdiğini niyaz ettiğinden bahsedilmektedir.²⁸⁷ İbni Aşur'a göre Hz. Eyyüb'ün bu sözleri şeytanın bu rahatsızlığından istifade ederek kendisine vesvese verdiğini ve kendisini isyana zorladığını anlatmaktadır.²⁸⁸ Hz. Eyyüb'ün geçirdiği ağır hastalıkta yaptığı bu dualar bizlere her peygamberde olduğu gibi güzel bir davranış modeli sunmaktadır. Zorluk anlarında insanın gerçek karakteri ortaya çıkmaktadır. Hz. Eyyüb'ün hastalığa yakalandığında isyana düşmemesi, şikâyetçi olmaması, halini Allah'a arz ederek yalnızca O'na yönelmesi bu kıssanın bizlere ilettiği ilahi mesajlardır. İdeal kişilik modeli olarak bizlere hayatlarından kesitler aktarılan peygamberler olaylar karşısında nasıl davranmamız gerektiğini bize

²⁸⁴ Yûsuf 12/101.

²⁸⁵ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, VI, 206.

²⁸⁶ Enbiyâ 21/83.

²⁸⁷ Sâd 38/41.

²⁸⁸ Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Darû et-Tunusiyye li'n-neşr, Tunus 1984, XXIII, 270.

göstermektedir. Nitekim Kur'an-ı kerimde de Hz. Eyyüb'ün karakterini tanımlayan özelliklerinden söz edilmiştir. "...Gerçekten biz Eyyub'u sabırlı (bir kul) bulmuştuk. O, ne iyi kuldu! Daima Allah'a yönelirdi."²⁸⁹ Hz. Eyyüb örneğinden yola çıkarak bir Müslümanın sabırlı olması ve daima Allah'a yönelmesi gerektiği sonucunu çıkarmaktayız. Psikolojik açıdan da büyük bir imtihan olan hastalık durumu Hz. Eyyüb'ü Allah'a yönelmeye sevk etmiştir. Böyle ağır durumlar karşısında Yüce bir varlığa yönelmek, dua ederek yardım istemek kişinin bu ağır durumun kişide oluşabilecek depresyon, travma gibi durumların önüne geçmektedir. İçsel bir terapi olarak sürecin daha hafif atlatılmasını sağlamaktadır.

2.9. KISSALARDA HZ. MÛSÂ ÖRNEĞİ

2.9.1. İsrailoğullarının Genel Karakteristik Özellikleri

Bakara sûresinin 49-74. âyetlerinde Hz. Mûsâ ve kavminin Firavundan kurtuluş süreci, İsrailoğullarının imtihanları ve onların bu imtihanlar karşısında takındıkları tutumlara yer verilmiştir. Ayrıca 92 ve 94. âyetlerde, önceki pasajlarda verilen imtihan sürecine atıfta bulunularak hatırlatmalar yapılmıştır. Siyak ve sibak açısından da kıssaya baktığımızda söz konusu kıssanın daha önce nazil olan Mekkî sûrelerde tafsili olarak anlatıldığını görmekteyiz Bu sebeple bu kısımdaki âyetler, zihinlerde bir tablo oluşturacak şekilde gerek o dönemdeki Müslüman ve Yahudilere gerekse de Kur'an'ın muhatapları olan bizlere hatırlatmalarda bulunmuştur.²⁹⁰

İlk olarak ayette İsrailoğullarına "*Hatırlayın ki, sizi, Firavun taraftarlarından kurtardık. Çünkü onlar size azâbın en kötüsünü reva görüyorlar, yeni doğan erkek çocuklarını kesiyorlar(fenalık için) kızlarınızı hayatta bırakıyorlardı. Aslında o size reva görülenlerde Rabbinizden büyük bir imtihan vardı.*"²⁹¹ buyrulmaktadır:

Buradaki âyeti kerimede yer alan "sevm, mal peylemek, zulüm yüklemek, derde sokmak, salmak bir simya vermek, yani dağlamak manalarına gelir ki, her biriyle tefsir edilmiştir. Her halde bir suikast mânâsını ifade eder."²⁹² Bu âyet-i kerime doğrultusunda şunu görmekteyiz ki İsrailoğullarının hem fiziksel anlamda hem de psikolojik anlamda ağır bir imtihan sürecinden geçtikleri kendilerine hatırlatılmaktadır. Âyette geçen ءلې kelimesine baktığımızda İsfahânî'ye göre belâ'

²⁸⁹ Sâd 38/44.

²⁹⁰ Kutub, *Fi'zîlâli'l-Kur'ân*, I, 101.

²⁹¹ Bakara 2/49.

²⁹² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 294.

kelimesi köken itibariyle "yıpranmak", "eskimek" anlamlarına gelmekte olup "bedeni yıpratmasından ötürü de üzüntü ve keder de ٱ as olarak adlandırılmıştır."²⁹³ Genel olarak "imtihan" anlamı verilen bu kelime çift boyutlu olarak değerlendirilmiş olup sıkıntı ve dert veren durumlarda sabır imtihanı; ihsan ve rahatlık durularında şükür imtihanı olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁹⁴ Ardından denizin yarılma mucizesiyle kurtarılış sürecini ve Firavun'un İsrailoğulları'nın gözleri önünde boğulduğu hatırlatılmış tüm bu ihsanlara karşı Hz. Mûsâ'nın yanlarından kırk günlük bir süreyle ayrılmasının²⁹⁵ ardından imanlarında sebat edemeyerek eski batıl inançlarına dönerek buzağıyı tanrı edindikleri ifade edilmektedir. Buraya kadarki pasajda hem sıkıntılı süreçlerle hem de bu süreçlerden kurtularak rahatlamalarıyla imtihan sürecinin devam ettiğini görmekteyiz. Bilhassa psikolojik olarak baskı sürecinden kurtulmalarının akabinde insanın unutkan karakterinin devreye girdiğini görmekteyiz. Nitekim İsrâiloğulları rahatlığa kavuşmalarının ardından iki boyutlu olarak bir unutkanlık karakteri sergilemektedirler. Bunlardan ilki geçmişlerindeki imtihanlar; ikincisi ise içerisinde buldukları refahın tam olarak bilincinde olamamaları imtihanıdır. Burada dikkat çeken diğer bir nokta ise ineğe değil onun yavrusu olan buzağıyı Rab edinmeleri hususudur ki bu da İsrâiloğullarının kölelik psikolojisinden kurtulamadıklarını göstermektedir. Nitekim bu husus da yeni yaşamlarına ve inandıkları dinin gerekliliklerine psikolojik anlamda zihnen ve ruhen tam anlamıyla benimseyemediklerini göstermektedir. 52. ayetten itibaren ise Allahu Teâlâ imtihanlar karşısında sergilenmesi gereken davranışları söyleyerek bizim ideal kişilik özellikleri dediğimiz davranış kalıplarından bahsetmektedir. Bunlardan ilki şükürdür. İsfahânî şükürü üç kısım olarak sınıflandırmaktadır. Bunlar; "kalbin şükürü; nimeti tasavvur etmesidir.", "dil şükürü; nimeti ihsân edeni senâ etmesi, övmesidir.", diğer azaların, organların şükürü; hak ettiği oranda nimetin karşılığını vermesidir."²⁹⁶ Bu tasnif şükür kavramını daha iyi anlayabilmemiz açısından önem arz etmektedir. Çünkü şükür genel itibariyle tek boyutlu olarak sadece dil ile yapıldığı düşünülmekte ve kalbin ve diğer azaların şükürü geri plana itilmektedir. Allahu Teâlâ 52. Ayette İsrailoğullarını bağışladığını ve bunun üzerine de onlardan "umulur ki şükredeler" ayetiyle affedilmeleri nimetine karşılık olarak şükür davranışını beklediğini buyurmuştur. Buzağıya tapınmaları sebebiyle Hz. Mûsâ kavmine

²⁹³ Râgıb, *Müfredât fi Garîbi'l-Kur'ân*, s. 132.

²⁹⁴ Râgıb, *Müfredât fi Garîbi'l-Kur'ân*, s. 132.

²⁹⁵ Bakara 2/51.

²⁹⁶ Râgıb, *El Müfredât fi Garîbi'l-Kur'ân*, s. 461.

“nefislerine zulmettiklerini”²⁹⁷ bunun üzerine hemen tövbe edip nefislerini öldürmeleri gerektiğini söylemiştir. Buradaki izahata geçmeden önce Allah’ın ve peygamberlerin davranış şekillerine dair buyrukları ideal kişilik sürecinin şekillenmesinde birer aşama ve karakter inşa sürecidir. Söz konusu ayetteki Hz. Mûsâ’nın kavmine nefsinize zulmettiniz ifadesi Elmalılı’nın da ifade ettiği üzere “zulm-ı nefis, nefis-i ferdi ve kavmîden eamdır.”²⁹⁸ Yani hem toplumsal anlamda hem de ferdi olarak karakter ve şuur ifsadına sebep olmuştur. Söz konusu olaylar onlar için “bir karakter imtihanıydı.”²⁹⁹ Bunun üzerine قَتُّوْا إِلَىٰ بَارِيكُمْ buyrulurak “yaratılışınıza dönün”³⁰⁰ Yani ilk yaratılıştaki temiz halinize “fitrat-i ûla’ya”³⁰¹ tövbe ederek dönün buyrulmaktadır. Barî ismi Allahu Tealânın esmasından olup köken itibariyle “ayıp ve kusurlardan uzak olmak, kurtulmak”³⁰² anlamlarına gelmektedir. Bâri esması ise “yaratırken ayıpsız noksansız yaratan”³⁰³ demek olup tövbe etme ile bir bütünlük oluşturmaktadır ki sizi noksansız Yaratan’a tövbe edin anlamına gelmektedir. Bu doğrultuda şirk koşmayla meydana gelen zulmün, ifsadın düzelebilmesi içinde hatanın farkına vararak tövbe edilmesi gerektiği çıkarımını yapabilmekteyiz

Akabindeki ayette ise فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ buyrulurak ikinci bir ideal kişilik özelliği diyebileceğimiz bir noktaya vurgu yapılmaktadır. Bu âyet için “Buzağıya tapmak suretiyle Hak dininden dönenleri öldürün manasını verenler olmuş. Nazm-ı cel’il buna müsâid değildir. Çünkü nefislerinizi öldürün buyruluyor. Hiçbir peygamber kendinizi bizzat öldürün intihar edin demez. Bu nazm nefis ile mücadelenin lüzümünü belirtmektedir. En büyük mücadele odur.”³⁰⁴ Bu yorumun yanında cumhurun tercih ettiği zâhir manadan bahsedecek olursak, müfessirler öldürme emrinin büyük bir suç yani küfrün karşılığı verilen bir ceza olduğunu söylemişlerdir. Her ne kadar zâhir mana dışında âyeti tevil yoluna gidilmiş olsa da zâhir manayı da göz ardı etmek yanlış olacağından her iki yorumu da zikretmeyi uygun gördük.

²⁹⁷ Bakara 2/54.

²⁹⁸ Yazır, *Hak Dini Kuran Dili*, I, 301; Bakara 2/54.

²⁹⁹ Ebu’l-Âla Mevdudî, *Tefhimu’l-Kur’ân*, Çağrı Yayınevi, İstanbul 1978, I, 79.

³⁰⁰ Muhammed b. Ahmed b.el-Ezherî, *Tehzibü’l-luga*, XIV, 237.

³⁰¹ Yazır, *Hak Dini Kuran Dili*, I, 302.

³⁰² İbrâhim Mustafa ve diğ., *el-Mucemu’l- Vesîd*, I, 46.

³⁰³ Yazır, *Hak Dini Kuran Dili*, I, 302.

³⁰⁴ Açıklama için bkz. dipnot, Hasan Basri Çantay, *Kur’ân-ı Hakim ve Meâl-i Kerim*, Elif Ofset Neşriyat, İstanbul 1992, I, 22.

Tüm bu imtihan sürecinin ardından “...Ey Mûsâ! Biz Allah’ı açıkça görmedikçe asla sana inanmayız, demiştiniz de bakıp durur olduğunuz halde sizi yıldırım çarpmıştı.”³⁰⁵ “Sonra ölümünüzün ardından sizi dirilttik ki şükredesiniz.”³⁰⁶ Âyetleriyle İsrailoğullarında Mısır’daki yaşam şartlarının karakterlerindeki etkisini ve olaylar karşısındaki tepkilerinde bu şekillenmenin nasıl belirleyici olduğunu görmekteyiz.³⁰⁷ Nitekim tüm bu nimetlere karşılık olarak şükür davranışının yerine tam zıttı olan nankörlük davranışını sergilediklerini akabinde daha da ileri giderek Allah’ı açıkça görmedikçe inanmayacaklarını söylediklerini görüyoruz. Bu da onların Allah’ın ve Hz. Mûsâ’nın karakter inşası çabalarının tam tersi doğrultuda ilerlediklerini göstermektedir. Mâide sûresinin 12. âyetinde ise İsrailoğullarından alınan söz hatırlatılıyor ve doğru istikamette ilerleyebilmeleri için namazlarını ikame etmeleri, zekâtlarını vermeleri, peygambere inanıp onu desteklemeleri ve Allah’a güzel borç vermeleri emrediliyor.³⁰⁸ Bu emirleri yerine getirmeleri halinde Cennetle mükâfatlandırılacakları aksi halde istikametten sapmış olacakları belirtilmektedir. Sayılan maddelere baktığımızda ibadet ve ahlâkî anlamda hayatı düzenleyen emirlerin vahyedildiğini görmekteyiz. Genel olarak “Allah’a güzel bir borç vermek”³⁰⁹ şeklinde ifade edilen وَأَقْرَضْتُمُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا ayeti deyimsel bir ifade olup kişinin kendinden ödün vererek, kendini Allah yolunda adayarak yaptığı infakları ve iyilikleri ifade etmektedir.³¹⁰ Bu doğrultuda böyle bir eylemle ancak imanın sağlamlaşıp kalpte yerleşmesiyle gerçekleşebilecek bir kişilik özelliğinden söz edilmektedir. Nitekim inkâr yolunu karakter haline getirdikleri için de tam zıttı olarak kalplerinin yaptıklarından dolayı lanetlenip katılaştırıldığı³¹¹ buyrulmaktadır. Ayrıca İsrailoğullarının yıldırım, Tur dağının kaldırılması gibi cezalandırmalarının nedeni ayrıntılı olarak Nisâ 155 ve 156. âyetlerde de bahsedilmektedir ve sözlerinden dönmeleri, Allah’ın âyetlerini inkar etmeleri, haksız yere peygamberleri öldürmeleri, ve kalplerimiz kılıflıdır demeleri,³¹² Meryem’in üzerine iftira atmaları³¹³ Allah’ın elçisi Meryem oğlu İsmâ’ı öldürdük demeleri³¹⁴ şeklinde yaptıkları hatalar

³⁰⁵ Bakara 2/55.

³⁰⁶ Bakara 2/56.

³⁰⁷ Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur’ân*, I, 104.

³⁰⁸ Mâide 5/12.

³⁰⁹ Mâide 5/12.

³¹⁰ Abdulcelil Bilgin, *Kur’an’daki Deyimler ve Zemahşeri’nin Keşşaf’ı*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2016, s. 351.

³¹¹ Mâide 5/13.

³¹² Nisa 4/155.

³¹³ Nisa 4/156.

³¹⁴ Nisa 4/157.

teker teker sıralanmaktadır. Burada olumsuz kişilik modelinin birçok karakter özellikleri gözler önüne serilmekte ve Peygamberimiz (sav)’i teselli,³¹⁵ bizlere de misâl teşkil etmesi için hatırlatma yapılmaktadır. Peygamberimizi teselli noktasında Nisâ 153.âyette “*Ehli kitap senden, kendilerine gökten bir kitap indirmeni istiyor. Onlar Mûsâ’dan bundan daha büyüğünü istemişlerdi de “Bize Allah’ı apaçık göster” demişlerdi...*”³¹⁶ “Bu karakterleri yeni ortaya çıkmamıştır. Sadece onların bu nesline de özgü değildir. Tersine bu, onların eskiden beri var olan karakterleridir.”³¹⁷ mesajı verilerek Peygamber teselli edilmiştir. Nitekim “böyle bir istek inanma yeteneğini kaybetmiş bir karakterden çok, kendini beğenmiş bir karakterden gelebilir.”³¹⁸ Bunların akabinde Bakara sûresindeki âyetin devamında buyrulduğu üzere çöldeki yaşamlarında Allahu Tealâ bildircin eti ve kudret helvası³¹⁹ on iki pınardan fışkıran su³²⁰ gibi nimetlerle lütuflarda bulunmuş ve İsrailoğullarını affetmiştir. Ancak Mısır da zulüm ve baskı altında oluşan karakterleri ve bilinçaltında yerleşik bulunan kölelik psikolojisi, imtihanlar karşısında takındıkları tutum ve davranışlarda açıkça kendini göstermektedir. ”Bu durum Firavun’un baskıcı yönetimi altında uğradıkları yozlaşmanın, Yahudilerin fitrî yapılarını derinden bozduğunu, yıkıma uğrattığını düşündürüyor.”³²¹

Diğer bir olumlu kişilik özelliği sergileyebilmeleri için şehrin kapısından “hıtta” diyerek girmeleri bunun neticesinde muhsinlerden olacakları³²² buyrulmasına rağmen bu emre de itaatsizlik ve şımarıklıkla karşılık vermişlerdir. Nitekim “hıtta” kelimesi “günahlarımızın yüklerini sırtımızdan indir”³²³ anlamına geldiği için bunun tam tersi olan kibir, kendini beğenmişlik ve isyan karakterlerini ortaya koymuşlardır. 61 .âyette ise nefse yerleşik olan sınırsız istekleri ve sabırsızlığı görüyoruz. “*Hani size verilen nimetlere karşılık) Ey Mûsâ! Bir tek yemekle yetinemeyiz. Bizim için Rabbine dua et de yerin bitirdiği şeylerden: sebzesinden, hıyarından, sarımsağından, mercimeğinden, soğanından bize çıkarsın, dediniz. Mûsâ ise: daha iyiyi daha kötü ile değiştirmek mi istiyorsunuz? O halde şehre inin. Zira*

³¹⁵ Karaman, *Kuran Yolu*, II, 175.

³¹⁶ Nisâ 4/153.

³¹⁷ Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, III, 125.

³¹⁸ Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, III, 126.

³¹⁹ Bakara 2/57.

³²⁰ Bakara 2/6.

³²¹ Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, I, 104.

³²² Bakara 2/59.

³²³ Ebü't-Tâhir Mecdüddin Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî (ö.817/1415), *el-Kâmûsü'l-muhît*, thk. Muhammed Naim el-Arkûsî, Müesseseti'r-risale, Beyrut-Lübnan 2005, I, 662.

istedikleriniz sizin için orada var, dedi. İşte (bu hadiseden sonra) üzerlerine aşâğılık ve yoksulluk damgası vuruldu, Allah'ın gazâbına uğradılar. Bu musibetler(onların başına), Allah'ın âyetlerini inkâra devam etmeleri haksız olarak peygamberleri öldürmeleri sebebiyle geldi. Bunların hepsi sadece isyanları ve taşkınlıkları sebebiyledir."³²⁴ Âyetin sonundaki taşkınlık, haddi aşma şeklinde mana verilen وَكَانُوا يَعْذُونَ ifadesi bizlere olumsuz kişilik modellerinden birisini tanıtmaktadır ki bu kişiliğin karakter özellikleri isyan, şükürsüzlük, gönderilen peygamberleri haksız yere öldürme, sınırsız istekler ve nankörlüktür.

61 ve 62. âyetlerinde ideal kişilik özelliklerinden sabır kavramına kısaca üzerinden mesaj verilmektedir. Nitekim Taberi'nin tefsirinde yer verdiğine göre sabır kelimesi kişinin nefsini örtmesi ve hapsetmesi anlamına gelmekte olup İsrailoğullarının bu kişilik özelliğine sahip olmadıklarını görmekteyiz.

63 ve 64. âyetlerde ise İsrailoğullarıdan bir söz (misâk) alındığı 93. âyette ise bu buyruğa "...işittik ve isyan ettik" şeklinde cevap verdikleri ve küfürleri sebebiyle kalplerine buzağı sevgisinin işlediği buyruluyor. Oysa bu sözü tutmaları halinde "...umulur ki sakınanlardan olursunuz." (تَتَّقُونَ) buyrulmuştur. Bu hususu açıklayıcı olarak Mâide sûresinde buyrulmuştur; "Andolsun ki Allah, İsrailoğullarından söz almıştı. (Kefil olarak) içlerinden on iki de başkan göndermiştik. Allah onlara öyle demişti: Ben sizinle beraberim eğer namazı dosdoğru kılar, zekâtı verir, peygamberlerime inanır, onları desteklerseniz ve Allah'a güzel borç vererseniz (ihtiyacı olanlara Allah rızası için faizsiz borç verireniz) andolsun ki sizin günahlarınızı örterim ve sizi, zemininden ırmaklar akan cennetlere sokarım, Bundan sonra sizden kim inkâr yolunu tutarsa doğru yoldan sapmış olur. Sözlerini bozmaları sebebiyle onları lanetledik ve kalplerini katılaştırdık. Onlar kelimelerin yerleini değiştirirler (kitaplarını tahrif ederler). Kendilerine öğretilen ahkâmın (Tevrat'ın) önemli bir bölümünü de unuturlar. İçlerinden pek azı hariç, onlardan daima bir hainlik görürsün. Yine de sen onları affet ve aldırış etme Şüphesiz Allah iyilik edenleri sever."³²⁵ Bu âyetlerde Allah tarafından zıt iki kişilik modeli ve özellikleri sunulmuştur. Bunlardan ilki ideal kişilik modeli diğeri ise olumsuz kişilik modelidir. İlki verdikleri sözü tutmaları halinde sakınanlardan olacaklarıdır. Diğeri ise zıt karşılığı olan hüsrana uğrayanlardır. Burada öncelikli olarak verdikleri sözde

³²⁴ Bakara 2/61.

³²⁵ Mâide 5/12.

durmaları ve kendilerine verilenlere yani Allah'ın buyruklarına uymaları halinde Bakara sûresindeki pasajda muttakilerden olacakları belirtilmiştir. Muttaki kelimesine köken itibariyle baktığımızda وقى kelimesi “bir nesneyi kendisine eza ve zarar verecek şeylerden korumak” anlamına gelmekte olup takva kelimesi de “günaha girmeye neden olacak şeylerden nefsi korumak anlamı kazanmıştır.”³²⁶ Bu çerçevede muttaki dediğimiz kimseler benliklerini kötülöklere, ahlâksızlıklara karşı daima koruyan, sakınan kimseler olup ahlâkî erdemleri, iyilikleri kendilerinde karakter haline getirmiş kimselerdir. Âyette oluşturulmaya ve imtihanlarla yönlendirilmeye çalışılan bir kişilik modeli olarak tanıtılmaktadır. Ancak buna karşın İsrailoğulları'nın tam tersi bir kişilik oluşturduklarını ve bu yönde davranarak sözlerinden döndüklerini görmekteyiz. Bunun neticesinde şayet Allah'ın onları bağışlaması olmasaydı hüsrana uğrayacakları belirtilmiştir. Hemen akabinde yine bir sözünde duramama sebatsızlık örneği görmekteyiz. Cumartesi yasağını³²⁷ çiğnedikleri için aşağılık maymunlar oldukları ve bu durumun ibret ve muttakilere bir öğüt olduğu buyrulmuştur. كَسَا kelimesi hor ve hakir (değersiz) görerek azarlamak uzaklaştırmak anlamına gelmektedir.³²⁸ Aşağılık maymunlar ifadesini çağdaş müfessirler fiziki anlamdan ziyade bunun temsili bir ifade olduğunu yani zihniyet ve ahlâkî anlamda ki aşağılık olarak yorumlamışlardır. Elmalılı da tefsirinde bu âyeti “...Onlar, kör bir taklidden başka bir şey yapamaz ve hissiyat-i hayvaniyelerinden maada bir his de ibraz edemezler. Bir bakışa insan gibi görünürler, hakikatte ise, maymundan başka bir şey değildirler.”³²⁹ Bu ifade ile Allahu Teâlâ'ya itaatsizlik ve Allah'ın hükümlerine isyan etmenin sonucunun ne kadar kötü olduğu ibret ve öğüt olarak sunulmaktadır.

Âyetlerin son bölümünde ise sığır kıssası anlatılmakta olup bu kıssa Yahudi karakterindeki birçok özelliği ortaya koymaktadır. Ayrıca “bu kıssa burada, daha önceki İsrailoğulları kıssaları gibi kısaca değil, hikâye üslubuna uygun biçimde ayrıntılı olarak anlatılır. Çünkü bu kıssa daha önce inen Mekkî sûrelerde ve ne de başka bir sûrede yer almamıştı. Bu kıssa yahudiyi karakterize eden inatçılık, mızıkçılık, söylenene karşı koyma ve bu yolda bahaneler uydurma huyunun canlı bir tablosunu gözler önüne sermektedir.”³³⁰ Nitekim kendilerine bir sığır kesmeleri

³²⁶ Râgıb, *el Müfredât fi Garibi'l-Kur'ân*, s. 881.

³²⁷ Bakara 2/65.

³²⁸ Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-'ayn*, IV, 288.

³²⁹ Yazır, *Hak Dini Kuran Dili*, I, 319.

³³⁰ Kutub, *Fi Zilâli'l-Kur'ân*, I, 113.

emredildiğinde ilk olarak imanlarının bir gereği olan itaat boyutu ölçülmektedir. Ancak İsrailoğulları Hz. Mûsâ'ya "...Bizimle alay mı ediyorsun?"³³¹ diyerek ilk tepkilerini ortaya koymuşlardır. Özellikle böyle bir tepki vermelerinin bilinçaltılarında yatan ve hâlâ tam olarak kurtulamadıkları eski yaşantılarına dair inançlarının etkin olduğunu söyleyebiliriz. Buna karşılık Hz. Mûsâ ise; "*cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım.*" şeklinde cevap verdiği buyrulmaktadır. Kavmini itham ettiği bu davranışı cahillikle nitelendirmektedir. Cahil kelimesinin lugavi anlamına baktığımızda İsfahânî şöyle bir taksimatla bu kavramı açıklamıştır; "جَهْلٌ" üç çeşittir: Birincisi: Nefsin, aklın bilgiden yoksun olması. Temel anlamı budur. İkincisi: Bir şeyin gerçekte olduğundan farklı olduğuna inanma. Üçüncüsü: Hakkında taşınan inanç sahih, doğru da olsa veyahut fâsid, bozuk da olsa bir şeyi yapılması gerekenden farklı bir şekilde yapmak.³³²

74. âyette ise tüm bu anlatılan olaylar ve bu imtihanlar karşısında takındıkları tutumlardan dolayı "*(Ne var ki) bunlardan sonra yine kalpleriniz katılaştı. Artık kalpleriniz taş gibi yahut daha da katıdır...*"³³³ diyerek onların durumlarına bir misâl getirilmiştir. Kalp; karar verilen işlerin sonuçlarını düşünme, onlarla ilgili doğru-yanlış gibi vicdani kararlar verme gibi görevlere haizdir. Bu bakımdan bu noktalarda kalplerinin katılaşması onların artık isabetli kararlar veremedikleri, vicdani mekanizmalarının işlemez hale geldiği yani kalplerinin katılaştığı buyrulmuştur ki bu artık onların çeşitli imtihanlarla kişilik inşa sürecinde son aşamayı oluşturmaktadır. Tüm ihtarlar, mucizelere ve hikmetlere duyarsız, isyankâr ve inatçı bir tavır sergilemelerinin neticesi olarak içinde buldukları son durumun izahı bir temsil yoluyla buyrulmuştur.

Son olarak bu âyetler sanki Peygamberimiz döneminde yaşayan Yahudilerin bu hataları yapmışlar gibi bir hitap şekliyle muhatap olmaları atalarının izlerinden giderek tıpkı onlar gibi bir kişilik ve karakter geliştirdiklerini göstermektedir. Ayrıca ahlâk yapılarının benzerliği gibi ortak niteliklerini devam ettirdikleri sonucunu da ortaya çıkarmaktadır.

³³¹ Bakara 2/67.

³³² Râgıb, *el Müfredât fi Garibi'l-Kur'an*, s. 209.

³³³ Bakara 2/74.

2.9.2. Müminliğin Karşıtı Olarak Fasıklık Kişiliği

Bu âyetlerinde İsrailoğulları'nın cesaret imtihanlarına yer verilmekte olup kıssanın bu bölümü farklı bir kesiti sunmaktadır. Kıssayı ele alan âyetlerinde ilk olarak Hz. Mûsâ kavmine Allah'ın kendilerinden başka kimseye vermediği nimetleri hatırlatarak³³⁴ onları savaş imtihanına psikolojik olarak hazırlamaktadır.³³⁵ Ayrıca diğeri bir eksende Peygamber (sav) döneminde yaşayan Yahudilerle özdeşim kurularak uyarı ve hatırlatmalar yapılmaktadır. 21. âyette “...*mukaddes topraklara girin*” emrinin verilmesine karşın Yahudilerin yine karşı geldiklerini görmekteyiz. Onların bu tutumlarına karşın kavimlerinin içinden iki örnek şahsiyetin çıkararak onlara imanlarının gereği olarak emre uymalarını ve Allah'a güvenmeleri gerektiğini telkin etmektedirler.³³⁶ Bu âyetlerinde iki zıt davranış şekli görmekteyiz. Hz. Mûsâ'nın emri ve çabası ve onunla beraber olan iki kişinin ikazı ve ikna uğraşları buna mukabil olarak İsrailoğullarının korkaklık ve tembellik göstererek Hz. Mûsâ'ya “*Ey Mûsâ! Onlar orada buldukları müddetçe biz oraya asla girmeyiz, şu halde sen ve Rabbin gidin savaşın; biz burada oturacağız.*”³³⁷ Karşılık vermelerini ve haddi aşmaları davranışdır. Böyle bir ileri gitmenin üstüne Hz. Mûsâ'nın bizimle bu fasık toplumun arasını ayır³³⁸ diyerek dua ettiği buyrulmaktadır ki buradaki önemli bir nokta İsrailoğullarının bu isyanları üzerine fasık olarak nitelendirilmeleridir. Fasık kelimesi kâfir kelimesinden daha kapsamlı olup İslâmî hükümleri ve gereklilikleri kabul etmiş ancak uygulamayı ihmal edenler için kullanılmaktadır.³³⁹ Ayrıca “Allah'ın emrine karşı gelme”³⁴⁰ olarak ifade edilen genel mana itibariyle İblis'in Allah'a itaatsizliği ifade edilirken de bu kelime kullanılmıştır.³⁴¹ Böyle bir ortak paydadan hareketle İsrailoğulları Allah'a iman ettiklerini kabul etmelerine karşın İblisle aynı karakteri göstererek sorumluluklarını reddetmişler ve korkaklık göstermişlerdir. Bu itaatsizliklerinin cezası olarak da kırk yıl boyunca çölde sürgüne mahkum edilmişlerdir.³⁴² Kıssanın anlatıldığı pasajın devamında Hz. Peygamber dönemindeki Yahudilere farklı bir hatırlatılma daha yapılması için Hâbil ve kâbil

³³⁴ Mâide 5/20.

³³⁵ Karaman ve diğ., *Kuran Yolu*, II, 244.

³³⁶ Mâide 5/23.

³³⁷ Mâide 5/24.

³³⁸ Mâide 5/25.

³³⁹ Râgıb, *el Müfredât fi Garibi'l-Kur'an*, 636.

³⁴⁰ Muhammed b. Ahmed b. el-Ezherî, *Tehzibü'l-luga*, VIII, 315.

³⁴¹ Kehf 18/50.

³⁴² Mâide 5/26.

kıssasına³⁴³ atıf yapılmıştır. Kıskançlık ve haksızlığın hangi boyutlara ulaşabileceği³⁴⁴ ve akıbetlerinin ne olacağı da kıssalar aracılığı ile bir tablo olarak sunulmuştur.

2.9.3. Mısır Halkının Karakteristik Yapısı Ve Firavunun Karakteri

Kıssanın bu bölümünde Hz. Mûsâ ile Firavunun karşılaşma sahnesi anlatılmaktadır. Hz. Mûsâ'nın ilk tebliğinden³⁴⁵ itibaren Firavunun sürekli olarak inkâr psikolojisinin etkisiyle inatçılık yaptığını görmekteyiz. Bu şekilde davranmasının önemli faktörlerinden birisi de Hz. Mûsâ'nın köle psikolojisinden uzak sarayda özgür ve lider vasıflarıyla yetişmesidir. Bu faktör onun başarılı olacağı düşüncesiyle Firavunda sezildiği için tepki göstermiştir. Ayrıca Hz. Mûsâ'nın bu vasıfları İsrâiloğullarını kitle psikolojisi hâkimiyetiyle harekete geçirebileceği istidadı fark edilmiştir. Dolayısıyla bu duruma çözüm olarak Firavunun danışmanları olası sonuçların önüne geçmek adına sihirbazları toplayarak³⁴⁶ Hz. Mûsâ'nın itibarını zedelemek istemişlerdir. Nitekim sihirbazların halkı etkilemek için kullandıkları sihir yöntemindeki temel hedef güven eğilimini sarsmak bu sayede insanlarda korku ve dehşet uyandırarak onları etki altına almaktır.³⁴⁷ Mucize her devrin kendi karakteristik yapısına uygun olarak meydana gelmiştir. Dolayısıyla Hz. Mûsâ'nın mucizesi de o dönemde sihir yaygın olmasından ötürü sihir sahasında vuku bulmuştur.³⁴⁸ Firavunun sihirbazları bu karşılaşma düellosunu kabul ettikten sonra Hz. Mûsâ'yı mağlup etmeleri durumunda kendilerine ödül olarak ne verileceğini soruyorlar. Firavunun en yakınlarını olmak³⁴⁹ gibi büyük bir ödül vadetmesi (isterse mal, mülk, makam vs. vadedebilirdi) ne kadar korktuğunu, otoritesinin tehlike altında olduğunu hissettiğini göstermektedir. Daha sonra sihirbazların önce sen mi atarsın³⁵⁰ yoksa biz mi sorusu bir meydan okuma ve kendine güvenme psikolojisini göstermektedir. Hz. Mûsâ'nın da siz atın³⁵¹ demesi onun da aynı şekilde kendinden emin olduğunu göstermektedir. Mucizenin gerçekleşip sihirbazların bu olağanüstü durum karşısında hakikatin idrakine varıp iman etmeleri üzerine Firavunun kibir ve

³⁴³ Mâide 5/27-31.

³⁴⁴ Karaman ve diğ., *Kuran Yolu*, II, 253.

³⁴⁵ A'râf 7/105.

³⁴⁶ A'râf 7/111,112.

³⁴⁷ Kasapoğlu, *Kur'an Kıssalarına Psikolojik Yaklaşım*, s. 73.

³⁴⁸ Karaman ve diğ., *Kuran Yolu*, II, 567-568.

³⁴⁹ A'râf 7/114.

³⁵⁰ A'râf 7/115.

³⁵¹ A'râf 7/116.

gururla “Ben size izin vermeden ona iman ettiniz öyle mi”³⁵² şeklindeki çıkışı bir soru olmayıp tehditten ibarettir.³⁵³ Âyetin devamında sihirbazların Hz. Mûsâ ile birlik olup kendisine tuzak kurduklarını iddia ettiğini görmekteyiz ki bu da selfm bir akılla düşünmeyip tamamen suçlama yoluna gittiğini görüyoruz. Ayrıca kıssanın devamında Firavunun bu olay üzerine sihirbazları cezalandırıp cezalandırmadığına ilişkin herhangi bir bilgi verilmemesi kıssanın bir hikâyeden ziyade buraya kadar anlatılan olayların arka planı olduğu mesajını vermektedir. Burada sihirbazların iman edişleri ve Firavuna karşı takındıkları tutum ve sarf ettikleri sözler bizlere ideal kişilik modellerinden birini daha sunmaktadır. Nitekim Firavun’un tehdidine karşın tam bir karalılıkla cesur bir örneklik teşkil etmeleri bizlere mühim bir misâl sunmaktadır. Buna karşın Yûnus sûresinde verilen ayrıntıya göre Firavun ve taraftarlarının “...babalarımızı üzerinde bulduğumuz (dinden) bizi döndüresin ve yeryüzünde ululuk sizin ikinizin olsun diye mi bize geldin? Halbuki biz size inanacak değiliz.”³⁵⁴ sözleri ile asıl dertlerinin buldukları otoriteyi ve gücü kaybetme korkusu olduğunu ve hakikate karşı kendilerini kapattıklarını görmekteyiz.

Sonrasında Hz. Mûsâ’nın öğüdü bizlere ideal kişiliğin ağır imtihanlar karşısında nasıl şekillendirileceğini göstermektedir. “Mûsâ kavmine dedi ki: Allah’tan yardım isteyin ve sabredin. Şüphesiz ki yeryüzü Allah’ındır. Kullarından dilediğini ona vâris kılar. Sonuç (Allah’tan korkup gûnahtan) sakınanlarıdır.”³⁵⁵ meâlindeki âyet ile sabır, dua, ve takva sahibi olarak bir kişilik yapısı oluşturmamız gerektiği buyrulmaktadır. Çünkü Yûnus sûresi 83. âyette Firavun’un kendilerine işkence etmesinden korktukları için bir grup gençten başkasının iman etmediği buyrulmaktadır. Ayrıca Yûnus sûresinde de buna paralel olarak Hz. Mûsâ’nın “Ey kavmim! Eğer Allah’a inandıysanız ve O’na teslim olduysanız sadece O’na güvenip dayanın.” diyerek kendisine inananları psikolojik olarak rahatlatmak ve kalplerine ferahlık vermek için imanlarının gerektirdiği karakter özelliklerini belirtmektedir ve korkmamaları gerektiğini söylemektedir. Sonrasında ise Hz. Mûsâ ve kardeşine kavmi için Mısır’da evler inşa edip orada namazlarını dosdoğru kılmalarının vahyedildiği³⁵⁶ buyrulmaktadır. Hz. Mûsâ, Firavun ve ona tabi olanların azgınlığı

³⁵² A’râf 7/123.

³⁵³ Karaman ve diğ., *Kuran Yolu*, II, 571.

³⁵⁴ Yûnus 10/78.

³⁵⁵ A’râf 7/128.

³⁵⁶ Yûnus 10/87.

üzerine mallarının yok olması ve kalplerine sıkıntı vermesi için³⁵⁷ Allah'a dua etmiştir. Ayette kalplere sıkıntı verme şeklinde mana verilen *عَلَى قُلُوبِهِمْ* ifadesi böbürlenmeleri ve inkârlarına sebep olan mallarının ellerinden kayıp gitmesi neticesiyle bu maddi kaybın ardından manevi yönden ruhi sıkıntılara uğradıklarında düşünmelerine ve nefsi muhasebeye fırsat olabilmesi adına dua etmiştir.³⁵⁸

A'râf sûresinde Mısır halkının karakteristik yapısını gözler önüne seren bir sahne daha karşımıza çıkıyor. Kıtık yılları³⁵⁹ tufan, çekirge, haşerat, kurbağalar ve kan³⁶⁰ ile ağır imtihanları karşısındaki sözleri ve davranışlarıyla sahip oldukları karakter yapısı ve kişilikleri âyetlerde belirgin bir şekilde görülmektedir. Çünkü bu sıkıntılar başlarına gelince *"bu onların uğursuzluğu"*³⁶¹ demeleri hâlâ basiret nazarıyla bakamayıp inkâr psikolojisinden kurtulamadıklarını göstermektedir. Buradaki imtihanda insanın yapı itibariyle nasıl bir karaktere sahip olduğunu bu örmekle net olarak görebilmekteyiz. Çünkü refah ve rahatlık durumunda sanki o bizim hakkımız gibi davranıp sıkıntılı bir sürece girildiğinde hemen hayıflanmaya ve suçu başkalarına yıkmaya çalışmak genel ve en kolay yoldur. Bunun aynısını Mısır halkında da görüyoruz. A'râf sûresi 131. âyette de buyrulduğu üzere; *"Onlara bir iyilik (bolluk) gelince, "Bu bizim hakkımızdır" derler; eğer kendilerine bir fenalık gelirse Mûsâ ve onunla beraber olanları uğursuz sayarlardı..."* Bu imtihanlar karşısında inkâra devam ettikleri için *"büyüklük tasladılar ve günahkâr bir toplum oldular"*³⁶² mealindeki ayette *فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُّجْرِمِينَ* olumsuz karakter özelliği olarak istekbera fiili bunun neticesi kişilik türü olarak da mücrimlerden oldukları buyrulmaktadır. Burada öncelikle istekbera fiilinin kökü olan *كَبُرَ* "insana özgü olan, kendini beğenme halini ifade eder."³⁶³ Mücrim ise *جَرَمَ* kökünden olup Isfahânî'nin açıklamasına göre "kerih, iğrenç ya da fena görülen her tür kazanmayla ilgili müstear olarak kullanılmıştır."³⁶⁴ Dolayısıyla bu durumu Allah'a karşı gelme yönünde (kötü bir yönde) karakter haline getirdikleri için mücrim gibi ağır bir durumla nitelenmişlerdir. Bunun üzerine başlarına musibetler gelmeye başlayınca Hz. Mûsâ'dan dua etmesini azâbın kalkması durumunda inanacaklarını ve İsrailoğullarını

³⁵⁷ Yûnus 10/88.

³⁵⁸ Karaman ve diğ., *Kuran Yolu*, III, 134.

³⁵⁹ A'râf 7/130.

³⁶⁰ A'râf 7/133.

³⁶¹ A'râf 7/131.

³⁶² A'râf 7/133.

³⁶³ Râgıb, *el Müfredât fi Garibi'l-Kur'an*, 697.

³⁶⁴ Râgıb, *el Müfredât fi Garibi'l-Kur'an*, 192.

Hız. Mûsâ ile beraber gönderecekleri sözünü verdikleri³⁶⁵ belli bir süre azâbın kalkmasıyla sözlerinden döndükleri buyrulmaktadır. Ardından âyetlerini yalanlamaları ve gafil kalmaları sebebiyle intikam alındığı ayette belirtilmekte olup bu karakteristik özellikleri mücrim diye nitelenen bir kişilik yapısını basamak basamak oluşturmuştur. Ayrıca İsrâ sûresinde bu konuya ek olarak Firavun'un Mûsâ'ya "...senin büyülenmiş olduğunu sanıyorum." dediği buyrulmuştur.

İsrailoğullarının denizi geçmelerinden sonra artık Hız. Mûsâ ve kavmi için yeni bir hayat ve imtihan süreci başlamış oluyor. Bu aşamada artık nefis ile mücadele³⁶⁶ safhasına geçiliyor. Bunun örnekleri A'râf sûresinde detaylı olarak bizlere sunulmaktadır. İlk olarak cahil bir karaktere sahip olmanın örneğini görüyoruz. Denizi geçtikten sonra putperest bir kavim ile karşılaşmaları üzerine Hız. Mûsâ'dan kendilerine de putlar yapmasını istemeleri³⁶⁷ ve Hız. Mûsâ'nın onlara daha önceki sıkıntılı yaşamlarını hatırlattığını,³⁶⁸ putperestliğin batıl olduğunu vurgulayarak onlara nasihat ve uyarıda bulunduğunu görmekteyiz. Buradaki önemli husus İsrailoğullarının bilinçaltında hâlâ yanlış inançlarının yer aldığını ve unutkan, akletmeyen, taassubi bir karaktere sahip olduklarını buna mukabil Hız. Mûsâ'nın bu kişilik yapısını ıslaha uğraşma çabasını ayrıntılı olarak görmekteyiz. Akabinde Hız. Mûsâ'nın Tur dağına gitmeden önce bu ıslah vazifesini kardeşi Hız. Harun'a bıraktığını ve müfsitlerden (bozgunculardan) olma³⁶⁹ ikazını yaptığını görüyoruz. Müfsid kelimesinin kökü olan fesede fiili salah fiilinin zıddı olup "itidalin dışına çıkma"³⁷⁰ anlamına gelmektedir. Burada ıslah edici ve müfsidler olmak üzere iki zıt kişilik modeli vurgulanmakta olup bu çerçevenin kilit noktasını itidal yani orta yolu tutmak oluşturmaktadır. Buradaki diğer önemli bir husus da Hız. Mûsâ'nın tedbirli davranmasıdır.

Hız. Mûsâ'nın Tur dağına çıkmasıyla kıssanın farklı bir sahnesi başlamış oluyor. Burada Hız. Mûsâ'nın Allah'ı görme isteği Allah'ın kendisini göremeyeceğini "...Fakat şu dağa bak, eğer o yerinde durabilirse sen de beni göreceksin."³⁷¹ buyurması bize Hız. Mûsâ'nın meraklı bir karaktere dolayısıyla da insanın yaratılışında var olan bilinmeye olan merak duygusunu bu olayla bize tanıtmaktadır.

³⁶⁵ A'râf 7/134.

³⁶⁶ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, IV, 407.

³⁶⁷ A'râf 7/138.

³⁶⁸ A'râf 7/141.

³⁶⁹ Araf 7/142.

³⁷⁰ Râgıb, *el Müfredât fi Garibi'l-Kur'ân*, s. 636.

³⁷¹ A'râf 7/143.

Ayrıca Allah'ın başta Hz. Mûsâ bilhassa da insanın yaratıcısını somut olarak görme arzusunun bu dünyada mümkün olmadığı ve bunu idrak edebilmesi için dağ üzerinden somut bir örnek veriliyor. Âyetin devamında da anlatıldığı üzere Hz. Mûsâ bu olaya dayanamayıp bayılmıştır. Bu noktada şunu anlamaktayız ki insanoğlu gerek fizyolojik gerekse psikolojik olarak böyle bir aşkın deneyime uygun bir yapıya sahip değildir.³⁷² İnsanoğlu sınırlı bir varlık olarak yaratılışı bu kıssayla tekrar hatırlatılmaktadır. Sahnenin devamında model şahsiyet olarak Hz. Mûsâ'nın Allah'ı görememesi onun imanında bir eksilmeye yol açmayıp bilakis imanının daha da güçlendiğini ve Allah'a yöneldiğini görmekteyiz. Allahu Teâlâ Hz. Mûsâ'yı elçi olarak seçtiğini ve şükredenlerden (şakiriin) olması gerektiği ve kendisine verilen levhaları kuvvetle yani kararlılık ve azimle koruması gerektiği³⁷³ buyrulduktan sonra 146. âyette yeryüzünde haksız yere böbürlenenenlerin karakteristik özellikleri olarak hiçbir mucizenin onlara etki etmediğini yani kalbî ve aklî idraklerinin kapalı olduğu, azgınlık yolunu tuttukları yani nefsanî arzu, heves ve dürtüleri doğrultusunda ilerlediklerini tüm bunların da âyetleri yalanlamaları ve gafil kalmaları sebebinin etkisiyle olduğu şeklinde açıklanmıştır. Âyette yer verilen sebile'r-rüşd iman ve sâlih amelleri niteleyen bir tabirdir. Sebile'l-gayy ise bütün kötülük ve fesad çeşitlerini ifade eden bir nitelendirme olup fitraten yaratılışları bozulmamış³⁷⁴ karakter hezeyanına uğramamış anlamına gelmektedir. Bu kişiler kendilerine öğüt verilip doğru yol gösterildiğinde düşünerek yani sebile'l-rüşd yolunu tutarak kişiliklerini belli bir olgunluğa erdirmiş olurlar. Ancak tam tersi istikamette olanların ise haksız yere böbürlenmenin bir neticesi olarak bu yola hemen uydukları buyrulmaktadır.

Tûr dağındaki buluşmanın yanı sıra akabindeki âyetlerde olay örgüsünün diğer akisi olan İsrailoğullarının bu esnada yaptıkları zalimliğe yer verilmiş olup altından yaptıkları buzağıya tapmaları, sonrasında ise pişman olup tövbe ettikleri anlatılmaktadır.³⁷⁵ Buradaki olayın arka planındaki önemli bir husus daha önce bunu Hz. Mûsâ'dan istemeleridir. Ancak Hz. Mûsâ onları bu konuda uyarıştı. Tekrar söz konusu hataya düşmeleri hatada ısrarcı karakterlerini ve nefsani isteklerine düşkünlüklerini göstermektedir.

³⁷² Karaman ve diğ., *Kuran Yolu*, II, 588.

³⁷³ Karaman ve diğ., *Kuran Yolu*, II, 588.

³⁷⁴ Karaman ve diğ., *Kuran Yolu*, II, 590.

³⁷⁵ A'râf 7/148,149.

Bu olayla karşılaşan Mûsâ (as)’ın tepkisinden de onun karakter ve kişilik yapısına dair çıkarımlar yapabilmekteyiz. Nitekim Hz. Mûsâ’nın üzgün ve sınırlı³⁷⁶ bir şekilde kavmine yokluğunda ne kadar kötü bir iş yaptıkları ikazında bulunmasının ardından heyecanlı ve aceleci bir kişilik yapısının etkisinde öfke dürtüsüyle hareket ederek Hz. Harun’un saçından tutup çektiği ve neden bu olaya izin verdiği şeklindeki öfkesi anlatılmaktadır. Buna mukabil zıt bir kişiliğe sahip olan Hz. Harun’un sakin tavrı ve makul izahlarla Hz. Mûsâ’yı sakinleştirildiği anlatılmaktadır. Model şahsiyet olan Hz. Mûsâ’nın bu davranışı üzerine hemen tövbe ettiğini ve levhaları tekrar aldığı haber verilmektedir. Daha sonra kıssanın farklı bir kesitine geçilerek artık toplumsal düzen aşamasındaki imtihanlarına yer verilmiş olup onların on iki kabileye ayrıldığı her bir kabile için bir pınarın fışkırdığı sonra onlara bildircin eti ve kudret helvası gibi nimetlerle rızıklandırıldıkları anlatılmaktadır. Çöl ortamında bahşedilen bu nimetler yaşamları için tüm olanaklarının sağlanmış olduğunu göstermekte olup ancak tüm bu nimetlere karşın kendilerine zulmettikleri; sonrasında “hitta” diyerek ve eğilerek bir şehre girmeleri emredilmiştir. Kıssanın bu kısmına Bakara sûresinde de yer verilmiş olup daha önce değinilmiştir. Son olarak da cumartesi yaşağını ile imtihan edilmelerinin fasık kişiliklerinden dolayı olduğu buyrulmuştur.³⁷⁷

2.9.4. Hz. Mûsâ’nın Karakter Yapısı

Kehf sûresinde Hz. Mûsâ’nın, rivâyetlerde Yuşa b. Nun,³⁷⁸ âyette ise bir genç³⁷⁹ diye geçen kişiyle beraber başladıkları yolculuğun rahmet ve ilim verilen kul³⁸⁰ (Hızır) kesişmesi ile devam eden yolculukları anlatılmakta olup özellikle bu kişinin ismi zikredilmemektedir. Nitekim rahmet verdiğimiz kul diye geçen kişinin adının söylenmemesi bizleri şahıslardan ziyade temsil ettikleri manevi kişiliklerine³⁸¹ odaklanmamızı ve olayların arka planında verilmek istenen ilahi mesajı daha iyi kavramamızı hedeflemektedir ve yolculuk Hz. Mûsâ’nın “...sana öğretilenden, bana, doğruyu bulmama yardım edecek bir bilgi öğretmen için sana tabi olayım mı? dedi.”³⁸² şeklindeki isteğiyle başlıyor. Ancak kendisine ilim verilen kul Hz. Mûsâ’nın sabredemeyeceğini söyleyerek onu uyarıyor. Ancak niye

³⁷⁶ A’râf 7/150.

³⁷⁷ A’râf 7/163.

³⁷⁸ Ebû'l-Berekât Hâfizüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *Medârikü't-tenzil ve hakâ'iku't-te'vîl*, thk. Yûsuf Ali Bedîvî, Darû'l-kelimi't-tayyib, Beyrut 1998, II, 308.

³⁷⁹ Kehf 18/60.

³⁸⁰ Kehf 18/65.

³⁸¹ Kutub, *Fi Zilâli'l-Kur'ân*, VII, 126.

³⁸² Kehf 18/66.

sabredemeyeceğini كَيْفَ تَصْبِرُ عَلَىٰ مَا لَمْ تُحِطْ بِهِ خَيْرًا³⁸³ sözleriyle açıklıyor ki buyrulan ayete baktığımızda tecrübenin kavrayamayacağı (ihata) edemeyeceği bir şeye nasıl sabredersin diyerek aslında insanın bu ilahi hikmeti kavrayabilecek bir yapıya sahip olmadığı dolayısıyla da sabır gösteremeyeceği izah edilmiş oluyor. Ancak Hz. Mûsâ'nın "inşallah beni sabredenlerden bulacaksın. Senin emrine karşı gelmem"³⁸⁴ sözüyle Hz. Mûsâ'nın meraklı, heyecanlı ve karalı bir karaktere sahip olduğu çıkarımını yapabilmekteyiz. Kendisine ilim verilen kul ile beraber yolculuğunda kendisine açıklama yapana kadar soru sormaması şartıyla Hz. Mûsâ'nın isteğini kabul edip yolculuklarına başlayınca üç farklı hikmeti açıkça görünmeyen olay³⁸⁵ yaşamışlardır. Hz. Mûsâ meraklı ve heyecanlı yapısının etkisiyle her seferinde sabredemeyip niçin böyle yaptın diyerek olayın iç yüzünü öğrenmek için soru sormuş bunun neticesinde sâlih kulun da dediği gibi olaylara karşı sabır gösteremediği için Hz. Mûsâ ile yolculuğu kısa sürmüştür. Bu yolculukta Hz. Mûsâ'nın haksız bir olay karşısında da sakin kalamayıp hemen müdahale teme gereği duyan yapısını da bu kıssayla beraber müşâhade etmekteyiz.

Neml sûresindeki pasajda ise çölde Hz. Mûsâ'nın ailesiyle beraber ilerlerken ateş görmesi ve Hz. Mûsâ'nın o ateşe ilerlemesiyle başlayan Allahu Teâlâ'nın Hz. Mûsâ'ya seslenişine yer verilmiş olup burada bizim değineceğimiz nokta Allah'ın Mûsâ (as)'a asanı yere at emri üzerine asanın yılanı dönüştüğünü gören Mûsâ (as)'ın arkasına bile dönüp bakmadan kaçmasıdır.³⁸⁶ Nitekim bu tepki heyecanlı bir karaktere sahip bir insanın ani ve beklenmedik korku hallerinde nasıl paniğe ve korkuya kapıldığının örneğidir.³⁸⁷

2.9.5 Firavun'un Karakteri

Bu âyetlerinde Hz. Mûsâ'ya Allahu Teâlâ'dan Firavun'a gidip onu hidayete davet etme emri anlatılmakta olup Hz. Mûsâ yalancılıkla suçlanma³⁸⁸ kendisine isnat edilen suçtan ötürü öldürülme korkusu³⁸⁹ ve psikolojik olarak da baskı altında olacağından ötürü kalbinin (içinin) daralıp dilinin tutulması korkusu³⁹⁰ gibi sebeplerden ötürü kendisine yardımcı ve destekleyici olarak kardeşini de

³⁸³ Kehf 18/68.

³⁸⁴ Kehf 18/69.

³⁸⁵ Kehf 18/71-78.

³⁸⁶ Neml 27/10.

³⁸⁷ Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, VIII, 14.

³⁸⁸ Şuarâ 26/12.

³⁸⁹ Şuarâ 26/14.

³⁹⁰ Şuarâ 26/13.

göndermesini istediği bizlere anlatılmaktadır. Allah'ın emri doğrultusunda Firavunun yanına gitmeleri ve onu Allah'a iman etmeye çağrılarının üzerine Firavun Hz. Mûsâ üzerinde duygusal baskı oluşturup vicdanî olarak etkilemeye çalışmış ve onu himayelerine alıp büyüttüklerini, yıllarının beraber geçtiğini, üstelik de birisini öldürerek kötü bir iş yaptığı suçlamasıyla tüm bu olanlara karşı kendilerine nankörlük yaptığını söyleyerek Hz. Mûsâ'yı suçlama ve baskılama yoluna gitmiştir.³⁹¹ Yani seni biz büyüttük diyerek kendilerine karşı borçlu olduğunu ancak kendilerine karşı gelerek nankörlük ettiği mesajını vermiştir. Burada dikkat edilecek bir husus da Firavun'un birisini öldürerek hata işledin diye Hz. Mûsâ'yı suçlamasıdır ki burada Firavun kendi yaptığı katliam ve zulümleri hiç hesaba katmayıp Hz. Mûsâ'yı suçlamaktadır. Hz. Mûsâ da cevaben adam öldürme hususunda bu işin hataen gerçekleştiğini belirlemiştir. Ayrıca kendisine nimet olarak sunduğu şeyin İsrailoğullarını köle haline getirmek olduğunu³⁹² söyleyerek asıl hatayı ve nankörlüğü kendisinin yaptığını açıklamıştır. Burada Firavunun (her zaman olduğu gibi) tamamı ile ret ve inkâr psikolojisi içerisinde hareket ettiğini görüyoruz. Ardından Hz. Mûsâ'nın âlemlerin Rabbi olan Allah'a çağrısı üzerine Firavun bu sefer korkutma yoluyla vazgeçirme çabasına girişerek Hz. Mûsâ'yı zindana atmakla tehdit etmiştir.³⁹³ Suçluluk psikolojisinin tezahürleri olarak suçlama yöntemini denemiş ancak üstünlük sağlayamayınca tehdit etme yöntemini kullandığını görüyoruz. Ancak Hz. Mûsâ onun bu tehditine karşılık söylediklerinin doğruluğunu ispat için ona “*Sana apaçık bir şey getirmiş olsam da mı?*”³⁹⁴ demiş Firavunda doğru söylüyorsa delilini göstermesini söylemiştir. Bunun üzerine Hz. Mûsâ asâ ve yed-i beyzâ mucizelerini göstermiştir. İnkârında ısrarcı olan Firavun bu büyük mucizelere şahit olmasına rağmen Hz. Mûsâ'yı sihirbazlıkla suçlamıştır ve yanında bulunanlara bu sihriyle onları yurtlarından çıkarmak istediğini iddia etmiştir.³⁹⁵ Firavun'un bu iddiası yanındakileri kitle psikolojisiyle etkilemek için söylenmiş bir sözdür. Hz. Mûsâ'ya karşı ortak bir nefret oluşturarak ondan kurtulmayı planlamaktadır.

2.9.6. Hz. Mûsâ'nın Çocukluk ve Gençlik Dönemi

Kasas sûresinde yer alan Hz. Mûsâ kıssasını diğer sûrelerden ayıran özellik Hz. Mûsâ kıssasını en baştan anlatıyor olmasıdır. 7. âyette yer verilen husus Hz.

³⁹¹ Şuarâ 26/18, 19.

³⁹² Şuarâ 26/22.

³⁹³ Şuarâ 26/29.

³⁹⁴ Şuarâ 26/30.

³⁹⁵ Şuarâ 26/31-35.

Mûsâ kıssasının ilk kesitidir ki bu kısımda ne yapacağını şaşırılmış endişeli bir annenin psikolojisi yansıtılmaktadır. Nitekim âyette; “...Onu emzir, kendisine zarar geleceğinden endişelendiğinde onu denize (Nil nehrine) bırakıver, hiç korkup kaygılanma, çünkü biz onu sana geri vereceğiz ve onu peygamberlerden biri yapacağız diye bildirdik.”³⁹⁶ Böyle korku dolu bir durumun içerisindeki bir annenin psikolojik yani ruhi durumunu tasavvur ettiğimizde gerçekten ağır bir imtihanda olduğunu görüyoruz. Allah’ın böyle bir ilhamda bulunması hem ilahi kaderin gerçekleşmesi için hem de ne yapacağını şaşırılmış endişeli bir anneye yol göstermek içindir. Psikoloji literatüründe bir olay karşısında insanın nasıl davranacağına ilişkin seçimlerinde zorlanması çatışma olarak isimlendirilmektedir. Hz. Mûsâ’nın annesinin yaşadığı bu durum ise kaçınma-kaçınma çatışmasına³⁹⁷ yani istemediği iki durum arasından birisini seçme hususunda yaşadığı endişeli ve kaygılı kararsızlık halidir. Birey böyle bir durum içerisinde olduğunda ne yapacağını bilemez ruhi sıkıntı içerisinde kalır. Bunun için ilahi yardım neticesinde içerisinde bulunduğu ağır durumu hafifletilmiştir. Devamında Firavun’un karısının kendileri için göz aydınlığı olur hissiyatıyla onu evlat edinmek için Firavun’u ikna ettiği ve böylelikle onu evlat edindiklerini ileride onlara düşman ve üzüntü (sebebi) olacağı ancak o anda bunu hissedemedikleri buyrulmuştur.³⁹⁸ Firavun’un karısının “göz aydınlığı”³⁹⁹ olarak anlam verilen *قَرَّتْ عَيْنِي لِي وَكَأَنَّ* ifadesi kinaye olup kendilerine mutluluk sebebi⁴⁰⁰ olacağı anlamını ifade etmektedir. Firavun’un karısı burada merhametli, annelik şefkati taşıyan bir kişilik olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴⁰¹ Firavun hanımının bu ısrarı karşısında duygusal olarak hareket edip ilerisini düşünememiştir. Hz Mûsâ’nın annesinin içinde bulunduğu psikolojik durum anlatılmaya devam ediliyor. *وَأَصْبَحَ فُؤَادًا* *مُوسَىٰ فَارِحًا*⁴⁰² ifadesi ile annesinin Hz. Mûsâ’dan başka bir şey düşünemediği⁴⁰³ buyrulmaktadır. Çocuğunu nehre bırakmanın verdiği endişenin şiddeti ve kalbi hissiyatı âyeti kerimede bu şekilde tasvir edilmiştir. Nitekim böyle ağır bir durumda olması sebebi ile Allahu Teâlâ kalbini pekiştirdiğini⁴⁰³ yoksa dayanamayıp olayı

³⁹⁶ Kasas 28/7.

³⁹⁷ Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı*, s. 282.

³⁹⁸ Kasas 28/8, 9.

³⁹⁹ Kasas 28/9.

⁴⁰⁰ Şemsuddin Ahmed b. İsmail b. Osman b. Muhammed el-Gürânî(ö. 852/1448), *el-Kevserü'l-câri ilâ Riyâdî ehâdisi'l-Buhârî*, thk. Şeyh Ahmed İzzu İnaye, Darü ihyai't-türasi'l-'Arabî, Beyrut-Lübnan 2008, VII, 333.

⁴⁰¹ Kasapoğlu, *Kur'an Kıssalarına Psikolojik Yaklaşım*, 49.

⁴⁰² Taberî, *Câmiu'l-beyân 'an te'vîli 'ayi'l-Kur'ân*, XIX, 528.

⁴⁰³ Kasas 28/10.

açıklayacağını belirtilmiştir. Akabinde “müminlerden olması için” bu lütfun bahşedildiği buyruluyor. Burada gerçek mü’minin sabırlı, imtihanlara karşı sebatlı sağlam bir karakter sergilemesi gerektiği mesajı bu olayla anlatılmış oluyor.

Ardından annesi tedbirli davranarak kızına Hz. Mûsâ’yı takip etmesini söylemiştir. İlahi tecelliler neticesinde de Mûsâ (as.) hiçbir sütanneyi kabul etmemiş bunun üzerine ablasının da Firavun ailesine tavsiyede bulunarak annesini ona getirmiştir.⁴⁰⁴ Bunun da annesinin kalbine ferahlık olsun, artık üzülmesin ve Allah’ın vaadinin gerçek olduğunu bilsin⁴⁰⁵ diye gerçekleştiği buyrulmaktadır. Bu hususta anne çocuk ilişkisinin bebeklik yıllarındaki önemine de işaret edilmektedir. Kişilik gelişiminde oldukça mühim olan bebeklik döneminde annenin ilgisi, şefkati ve sevgisi gibi duygusal ve fiziksel etmenler güven duygusunu buna bağlılık olarak da kişilik gelişimini etkilemektedir. Nitekim bu konu psikolojide de kimi psikologların öne sürdüğü kuramların hareket noktasını oluşturmaktadır.⁴⁰⁶ Bu pasajdan sonra Hz. Mûsâ’nın gençlik yılları dönemine geçilmiş ve muhsinlerden olduğu için Hz. Mûsâ’ya ilim ve hikmet verildiği⁴⁰⁷ buyrulmuştur. M-Muhsin ideal kişilik (model şahsiyet) örneklerinden bir model olup her işte iyilik ve güzellikte bulunmayı hayatının bir parçası haline getirmiş kişiler için kullanılmaktadır.

Daha sonra önceki âyetlerde de bahsettiğimiz üzere Hz. Mûsâ’nın heyecanlı ve atılgan karakterini gözler önüne seren yanlışlıkla bir insanı öldürmesi olayı anlatılmaktadır. Ancak model şahsiyet örneği olarak hemen hatasının farkına varmış ve Allah’a samimiyetle tövbe etmiştir. Ardından Hz. Mûsâ’nın Mısır’dan kaçışı ve Medyen’e yolculuğuyla hayatının yeni bir dönemi başlamış bulunmaktadır. Yolculuğu esnasında bir su kenarına vardığında iki kızın hayvanlarıyla birlikte geride durduklarını görünce onlara sıkıntılarının ne olduğunu sormuş sonra onlara yardım etmek amacıyla onların yerine hayvanları sulamıştır.⁴⁰⁸ Burada Hz. Mûsâ’nın hiçbir karşılık beklemeden onlara yardım ettiğini görüyoruz. İstese onlardan ücret alarak da onlara yardım edebilirdi. Nitekim hiçbir tedbir veyahut kılavuz almadan korku içerisinde yurdundan çıkmış dolayısıyla yorgun ve halsiz olan Hz. Mûsâ durumunu bahane etmemiş onlara yardım etmiştir. Burada model şahsiyet örneğinin gerektirdiği davranışları sergilediğini açıkça görüyoruz. Sonrasında bir gölgeliğe geçerek

⁴⁰⁴ Kasas 28/11, 12.

⁴⁰⁵ Kasas 28/13.

⁴⁰⁶ Kasapoğlu, *Kur’an Kıssalarına Psikolojik Yaklaşım*, s. 86.

⁴⁰⁷ Kasas 28/14.

⁴⁰⁸ Kasas 28/23, 24.

“..Rabbim! Doğrusu bana indireceğin her hayra (lütfuna) muhtacım.”⁴⁰⁹ diyerek dua etmesi ilk etapta havanın sıcak ve kavurucu olduğunu vurgulamaktadır. Burada hem çevresel şartlar olarak zorlandığını hem de Hz. Mûsâ’nın nasıl sıkıntılı bir psikoloji içerisinde olduğunu, Allah’a ona yardım etmesi, ne yapacağına dair bir çıkış yolu göstermesi için dua ettiğini görmekteyiz. Duasının kabulü olarak yardım ettiği iki kadından birisinin utanarak (hayâ içerisinde) ona gelerek hayvanlarını sulamasının karşılığını ödemek üzere babasının Hz. Mûsâ’yı çağırdığı anlatılmaktadır. Rivâyetlerinde bu kişilerin Hz. Şuayb ve kızlarının olduğu geçmektedir.⁴¹⁰ Burada Hz. Şuayb’un kızının Hz. Mûsâ’ya gelirken nasıl bir tutum içerisinde bulunduğu bizlere örnek bir model sunmaktadır. Nitekim âyette geçen” istihyâen”⁴¹¹ kelimesi “nefsin çirkin işlerden sıkılması, çekinmesi”⁴¹² anlamına gelmekte olup konuşmaya gelirken edipli bir tavırla geldiği ayrıntısı verilmiştir. Daha sonra sıkıntı içerisinde bulunan yani nereye gideceğini ne yapacağını bilmeyen, belirsizlik içerisinde ruhu daralan Hz. Mûsâ Hz. Şuayb’ın teklifini kabul etmiştir. Hz. Şuayb’a başından geçen olayları anlatmıştır. Hz. Şuayb’ın da Hz. Mûsâ’yı dinledikten sonra “...Korkma! O zalim kavminden kurtuldun”⁴¹³ diyerek onu rahatlattığını görmekteyiz. Sonrasında da kızının tavsiyesi üzerine ona yanında çalışması karşılığında kızlarıyla evlenebileceği teklifini sunuyor. Bu teklif Hz. Mûsâ’nın yeni bir hayat kurması, düzenini oluşturması için kolaylık sağlamaktaydı. Hz. Şuayb’ın teklifinin sonunda “...inşallah beni iyi kimselerden bulacaksın”⁴¹⁴ sözünde geçen iyi kimse diye anlam verilen sâlihın kelimesi ideal kişilik modellerinden birisi olup Hz. Şuayb’ın ona davranışları özellikle de yaptıkları anlaşma hususunda bu kişiliğin gerekliliklerini yerine getireceğini ifade etmiş olmaktadır. 29. âyetten itibaren ise Hz. Mûsâ’nın ailesiyle birlikte Medyen’den çıkıp yola çıktığı süreç anlatılmakta olup Tûr dağında bir ateş görüp oraya yöneldiği anlatılmaktadır. Burada Rabbi ile gerçekleşecek diyalogunda Hz. Mûsâ ilerideki peygamberlik vazifesi için hazırlamakta ve kişiliği eğitilmektedir. Çünkü Allahu Teâlâ ilk olarak Hz. Mûsâ’nın dikkatini çekmek için ona ismiyle hitap etmiştir ve kendisini tanıtmıştır. Sonra esasını yere atması yani bu nefis eğitiminin ilk etabı olan itaat emrini yerine getirmesi istenmiş olup onun yılanı dönüşmesiyle

⁴⁰⁹ Kasas 28/24.

⁴¹⁰ Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhim es-Sa’lebî en-Nisâbûrî (ö.427/1035), *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'an*, İmam ebî Muhammed b. Âşûr, Darû ihyai't-türasi'l-'Arabî, Beyrut-Lübnan 2002, VII, 244.

⁴¹¹ Kasas 28/25.

⁴¹² Râgıb, *el Müfredât fi Garibi'l-Kur'an*, s. 270.

⁴¹³ Kasas 28/25.

⁴¹⁴ Kasas 28/27.

korkuya kapılan Hz. Mûsâ'ya korkma emri verilerek ikinci aşama olarak cesaretli olması emredilmiştir, Son aşama olarak da güvende olduğu buyrularak güven duygusu pekiştirilmiştir. İkinci bir mucize olarak da elinin bembeyaz olması gösterilmiş sonra bunların Firavun ve adamları için delil olduğu buyrulmuştur.⁴¹⁵ Bunun üzerine Hz. Mûsâ; *“Rabbim! Ben onlardan birini öldürmüştüm, beni öldürmelerinden korkuyorum.”*⁴¹⁶ demiştir ki burada hâlâ Hz. Mûsâ'nın korku içerisinde olduğunu ve çekindiğini görmekteyiz. Akabinde de daha önceki âyetlerinde de bahsettiğimiz Firavun ve sihirbazlarla olan süreç yer almaktadır.

2.9.7. Karun'un Kişilik Yapısı

Kasas sûresinde yer verilen pasajda o dönemin servet ve otorite sahibi olan Karun ve onun şımarık kişiliğinden bahsedilmektedir. Buradaki kıssa bizlere insanın her zaman darlıkta değil bolluk ve refahla da imtihan edildiğini açıkça göstermektedir. Kavmi Karun'a nasihat ve hatırlatmalarda bulunarak *“...Allah'ın sana ihsan ettiği gibi, sende (insanlara) iyilik et yeryüzünde bozgunculuğu arzulama. Şüphesiz ki Allah bozguncuları sevmez.”*⁴¹⁷ şeklinde ihtarlarda bulunmuşlardır. Kavminin bu uyarılarına karşın sahip olduğu serveti bilgisi sayesinde elde ettiğini söylemiş ve hatasında ısrarcı olmaya devam etmiştir. Malının ihtişamıyla kavimin karşısına çıktığında dünya malına tamah edenlerin Karun'a özendikleri ve onun gibi olmayı arzu ettikleri belirtilmektedir. Model şahsiyet olarak niteleyebileceğimiz ilim sahiplerinin ise *“...yazıklar olsun size! İman edip iyi işler yapanlara göre Allah'ın mükâfatı daha üstündür... Ona da ancak sabredenler kavuşabilir.”*⁴¹⁸ diyerek karşılık vermişlerdir. Bu iki diyalog bize ideal kişilik model ve olumsuz kişilik modelinin karşılıklı diyalogu olarak sunulmasıdır. Gerçek servete sabreden model şahsiyetlerin ulaşabileceğini ifade etmişlerdir. Sonrasında Karun'un sarayı yerle bir olmuş ve onun yerinde olmak isteyenler hatalarını anlamışlardır.⁴¹⁹ Son olarak şunları ifade edebiliriz ki özellikle âyet sonlarında yer alan kişilik modelleri buradaki pasajda mücrim, müfsid, ferih (böbürlenmiş, kendini beğenmiş) ve kâfir kişiliklerine karşılık sabirun (sabredenler) ve muttakiler'in (takva sahipleri) olaylar karşısında takındıkları tutum, davranışları ve akıbetleri üzerinden sunulmuştur.

⁴¹⁵ Kasas 28/30-32.

⁴¹⁶ Kasas 28/33.

⁴¹⁷ Kasas 28/77.

⁴¹⁸ Kasas 28/80.

⁴¹⁹ Kasas 28/81, 82.

2.9.8. Hz. Mûsâ'nın Tebliğe Psikolojik Olarak Hazırlanması

Tâhâ sûresi kıssaya Hz. Mûsâ'nın peygamberlik dönemini anlatmakla başlamıştır. Burada Hz. Mûsâ'nın direkt olarak peygamberlik sürecinden kıssaya başlanması Hz. Peygamberin ve mü'minlerin müşriklerle yaşadığı sıkıntılar noktasında onlara psikolojik destek ve teselli noktasında paralellik arz etmektedir.⁴²⁰ Daha önce Kasas sûresi 29. âyette de kısaca değindiğimiz üzere Tâhâ sûresi 10. âyetten itibaren Hz. Mûsâ'nın ailesiyle beraber yola çıkması esnasında çölde bir ateş görmesi pasajı tekrarlanmakta ve burada farklı olarak birtakım ayrıntılara yer verilmektedir. Nitekim Hz. Mûsâ ateşi gördüğü yere gittiğinde Allahu Teâlâ'nın ona Ya Mûsâ!⁴²¹ diye ona ismiyle hitap ederek söze başlaması özellikle onun dikkatini çekmek içindi. Akabinde ayakkabılarını çıkarması emrediliyor, kutsal vadi Tûvâ da⁴²² olduğu ve Allah'ın kendisini peygamber olarak seçtiği⁴²³ bildiriliyor. Yalnızca kendisine kulluk etmesini ve namaz kılmasını emrettikten⁴²⁴ yani tevhid inancı ve bu inancın gerekliliği olan namaz ibadeti vurgulandıktan sonra 15. âyette kıyameti Allah'ın, her nefis çabaladığı, peşinde koştuğu şeyin karşılığını bulsun diye zamanını gizlediğini bildirmektedir. Akabindeki âyette de; *“Ona inanmayan ve nefsinin arzularına uyan kimseler sakın seni ondan (kıyamete inanmaktan) alıkoymasın; sonra mahvolursun!”*⁴²⁵ buyrulur Hz. Mûsâ ve vahyin ilk muhatabı olan Mekkeliler uyarılmaktadır. Bilinmezlik olgusu insanda merak duygusunu canlı tutan dolayısıyla da insanı hayata bağlayan unsurlardan bir tanesidir. Böyle bir bilinmezlik ise bireyin kişilik gelişiminde etkin rol oynar çünkü bu duygu kişiye sorumluluk, umut ve gayret gibi vasıfları kazandırmaktadır.

Buraya kadar ki âyetlerde Allah'ın Hz. Mûsâ'yla olan diyalogunda emir kipiyle hitap edildiğini görmekteyiz ki bu da beklenmedik şekilde ıssız bir yerde böyle bir olayın oluşturduğu şaşkınlığın ardından Hz. Mûsâ'da korku ve gerginlik oluşmasına sebep olmuştur. Bu nedenle hem Hz. Mûsâ'yı rahatlatmak hem de mucizenin gösterimi için Allahu Teâlâ *“Şu sağ elindeki nedir, ey Mûsâ”*⁴²⁶ diye hitap etmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken husus nida cümlesinin sonda yer almasıdır. Çünkü ilk olarak 11. âyette nida kelimesine konuşmanın başında yer verilmişti ancak

⁴²⁰ Karaman ve diğ., *Kuran Yolu*, III, 628.

⁴²¹ Tâ-hâ 20/11.

⁴²² Tâ-hâ 20/12.

⁴²³ Tâ-hâ 20/13.

⁴²⁴ Tâ-hâ 20/14.

⁴²⁵ Tâ-hâ 20/16.

⁴²⁶ Tâ-hâ 20/17.

buradaki âyette nida kelimesi cümlenin sonunda yer almaktadır. Ki bu da kullanılan üslûbun yumuşatıldığını ve Hz. Mûsâ'nın sakinleşmesinin istendiğini göstermektedir.⁴²⁷ Nitekim Hz. Mûsâ'nın cevap olarak onun asası olduğunu söyledikten sonra sorulmadığı halde onunla neler yaptığını anlatması Hz. Mûsâ'nın heyecanının bir göstergesi olarak izah edilebilir.

Peygamberlik görevine hazırlık olan bu sürecin diğer bir aşamasına geçilerek Allahu Teâlâ Hz. Mûsâ'ya asasını yere atmasını, yılanı dönüştüğünde korkmayıp onu alması sonra elini koltuğunun altına sokması ve elinin kusursuz olarak bembeyaz çıkacağı mucizeleri buyruluyor. Burada peygamber kişiliğinin unsurları olan cesaret, emre itaat ve güven gibi vasıfların Hz. Mûsâ'da uygulamalı olarak şekillendirildiğini görüyoruz. Hz. Mûsâ'nın böyle bir hazırlık sürecinden geçmesinin akabinde Firavun'a gitmesi emrediliyor. Bu emrin ardından Hz. Mûsâ'nın psikolojik durumunu da ortaya koyan duasını görmekteyiz. “ *Mûsâ: Rabbim! Dedi, yüreğime genişlik ver. İşimi bana kolaylaştır. Dilimden (şu) bağı çöz. Ki sözümü anlasınlar. Bana ailemden bir de vezir (yardımcı) ver. Kardeşim Harun'u. Onun sayesinde arkamı kuvvetlendir. Ve onu işime ortak kıl.*”⁴²⁸ Hz. Mûsâ'nın hem üstlendiği görevin zorluğundan hem de taşıdığı birtakım kaygılardan ötürü kardeşinin kendisine hem maddi hem de manevi anlamda yardımcı olması için dua etmesinden ne tür bir kaygı içerisinde olduğu bizlere yansımaktadır.

Dua pasajının ardından Allahu Teâlâ daha önceki yaşamında geçirdiği sıkıntıları ve bu sıkıntılardan Allah'ın lütfu ve yardımıyla nasıl kurtulduğuna ilişkin kısa bir hatırlatmadan sonra duasının kabul edildiğini⁴²⁹ ve Firavun'a beraber gitmelerinin emredildiğini görmekteyiz. Ancak 44. âyette “*Ona yumuşak söz söyleyin*” buyrulması tebliğ metodunda izlenmesi gereken yöntem ve üslûp hususunda bir istikamet belirtmektedir. Nitekim ilahlık iddiasında bulunan, acımadan katliam yapan biri için bu ifadenin kullanılması çok önemli ve büyük bir noktaya temas etmektedir. Allah'ın emri üzerine tebliğ için Firavun'a gittiklerinde ilk olarak Firavun'un Hz. Mûsâ'ya “*Rabbimiz de kimmiş ya Mûsâ*”⁴³⁰ sorusuna Hz. Mûsâ “*Bizim Rabbimiz her şeye hilkatini (varlık ve özelliğini) veren, sonra da doğru yolu*

⁴²⁷ Nouman Ali Khan, “Hz. Musâ Kıssasından dersler” 6 Ocak 2015, <https://www.youtube.com/watch?v=uW3RnbRKBqw&t=1s> Erişim Tarihi (10 Mart 2019).

⁴²⁸ Tâ-hâ 20/25-32.

⁴²⁹ Tâ-hâ 20/38-42.

⁴³⁰ Tâ-hâ 20/49.

*gösterendir, dedi.*⁴³¹ Bunun üzerine *"Firavun: öyle ise, önceki milletlerin hali ne olacak? dedi."*⁴³² diyaloguna baktığımızda Firavun'un Hz. Mûsâ'yı köşeye sıkıştırmaya yani onu zor durumda bırakmaya çalıştığını ve idrakini hakikate kapattığını görüyoruz. Devamındaki âyetlerde birçok akli delilin Firavuna gösterildiği⁴³³ ancak onun bunları inkâr edip inatçılık yaptığı belirtilmiştir. Hz. Mûsâ'yı zora sokamayacağını anladığında zorbalık karakteri devreye girerek büyü yoluyla onu alt edebileceğini düşünmüş ve ona düello (meydan okuma) teklif etmiştir. Özellikle bu noktada karşılaşma için Hz. Mûsâ'nın bayram günü insanların toplanma zamanını⁴³⁴ tayin etmesi kendisine olan güvenin ve Firavun'a karşı olan dik duruşun göstergesidir. Buradan sonraki söz konusu âyetlerine konu bakımından değindiğimiz için tekrar temas etmeyeceğiz.

2.9.9. İnkârcı Kişilik Örnekleri (Firavun, Hâmân ve Karun Örnekleri)

Mü'min sûresindeki âyetlerde ise Hz. Mûsâ'nın üç inkârcı kişiliğe; Firavun, Hâmân ve Karun'a⁴³⁵ karşı olan tevhid ve nübüvvet mücadelesine yer verilmiştir. Âyet-i kerimede belirtildiği üzere bu üç inkârcı kişiliğin ortak özelliği Hz. Mûsâ'ya yalancı ve sihirbaz olduğu⁴³⁶ ithamında bulunmalarıdır. Hz. Mûsâ'nın tebliğ görevini yerine getirmesi üzerine *"...Onunla beraber iman edenlerin oğullarını öldürün, kadınları sağ bırakın! dediler. Ama kâfirlerin tuzağı elbette boşa çıkar."*⁴³⁷ âyeti ışığında bu inkârcı kişiliklerin kendi iddialarını ispatlayacak bir çözüm yolu bulamayıp çaresiz kaldıkları ilk anda, zorba ve zalim kişiliklerine bürünüp ikinci kez katliam emri verdiklerini görmekteyiz. Nitekim daha önce de İsrailoğullarından doğa erkek çocukları için de aynı emir verilmişti. Bu emri ilerideki âyetlerden de anlayabileceğimiz üzere Firavun vermiştir. Sonrasında Firavun'un *"Bırakın beni, dedi. Mûsâ'yı öldüreyim; (Kurtarabilirse) Rabbine yalvarsın! Çünkü ben onu, dininizi değiştireceğinden yahut yeryüzünde fesat çıkaracağından korkuyorum."*⁴³⁸ şeklindeki sözleri ilk etapta Hz. Mûsâ'yı öldürmesini engelleyen birilerinin olduğunu göstermektedir. Psikolojik olarak da kendi kurduğu düzenin yıkılması ve otoritesini kaybetme endişesi içerisinde olmasından ötürü düşünmeden, anî tepki ve saldırganlık

⁴³¹ Tâ-hâ 20/50.

⁴³² Tâ-hâ 20/51.

⁴³³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Tâ-hâ 20/52-56.

⁴³⁴ Tâ-hâ 20/59.

⁴³⁵ Mü'min 40/23.

⁴³⁶ Mü'min 40/24.

⁴³⁷ Mü'min 40/25.

⁴³⁸ Mü'min 40/26.

içgüdüleriyle hareket etmek istediğini görüyoruz. Akabinde gelen âyette de Hz. Mûsâ'nın da ifadesi üzerine pekişen Firavunun bu itirazı kibirli kişiliğinden kaynaklanmaktadır.⁴³⁹

Firavun'un bu şekildeki olumsuz kişilik modeline karşılık kıssa içerisinde farklı bir kişinin konuşmasına yer veriliyor. “*Firavun ailesinden olup, imanını gizleyen bir mü'min adam şöyle dedi; Siz bir adamı “Rabbim Allah'tır” diyor diye öldürecek misiniz? Hâlbuki o, size Rabbinizden apaçık mucizeler getirmiştir. Eğer o yalancı ise yalanı kendisinedir. Eğer doğru söylüyorsa sizi tehdit ettiğinin (azâbın) bir kısmı olsun gelip size çatar. Şüphesiz Allah, haddi aşan, yalancı kimseyi doğru yola erdirmez.*”⁴⁴⁰ Bu âyet-i kerimeden de anlayabileceğimiz üzere Hz. Mûsâ ile beraber bir ideal kişilik modeli daha karşımıza çıkıyor. Nitekim bu kişinin öyle bir ortamda cesaret göstererek onları düşünmeye, akli bir kıyas yaparak karar vermeleri için çağrıda bulunduğunu göstermektedir. Ve son cümlesinde yer alan haddi aşan مُسْرِفٌ ve yalancı كَذَّابٌ kelimeleri olumsuz kişilik örneğini koyan Firavun ve ona tabî olanların özellikleridir. İlk olarak haddi aşan⁴⁴¹ diye anlam verilen kişilik örneği özellikle Allah'a ortak koşarak şirk suçunu işlemeleri sebebiyle kullanılmıştır. Özellikle Firavun'un kendisinin de diğer insanlar gibi ölümlü olduğunu unutup ilâhlık iddiasında bulunması içinde bulunduğu güç ve kudreti aşırıya giderek kullanmasından ötürüdür. Nitekim bu aşırıya gitme, haddi aşma kendisinde karakter haline gelmiştir. Diğer bir kişilik örneği olan kezzab kelimesi de Firavun üzerinden olumsuz karakter örneği olarak verilmektedir. Yalan söylemek anlamına gelen *kezzibe* fiilinin mübalağalı ismi fail kalıbında gelen kezzab kelimesi çok yalan söyleyen, yalan söylemeyi adet haline getirmiş anlamındadır. Akabindeki âyetlerde kavmine diğer kavimlerin başlarına gelen felaketleri,⁴⁴² kıyamet gününün dehşetini⁴⁴³ hatırlatarak kavmini ve Firavun'u uyarmaktadır. Onlara daha önce Hz. Yûsuf'un getirdiği delillere de aynı şekilde şüphe duyarak yaklaştıklarını⁴⁴⁴ hatırlatmıştır. Tüm bu misâllere ve uyarılara kayıtsız kalmaları üzerine devamında ise Allah'ın cebbar (zorba) ve mütekebbir kimselerin kalbini işte şekilde mühürlediği⁴⁴⁵ buyrulmaktadır.

⁴³⁹ Mü'min 40/27.

⁴⁴⁰ Mü'min 40/28.

⁴⁴¹ Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî (ö. 711/1311), *Lisânu'l-'Arab*, Darü sadır, Beyrut 1414, IX, 150.

⁴⁴² Mü'min 40/30, 31.

⁴⁴³ Mü'min 40/32, 33.

⁴⁴⁴ Mü'min 40/34.

⁴⁴⁵ Mü'min 40/35.

Mü'min kişinin sözleri olarak aktarılan bu ifadeler başta Firavun'un kişiliğini vasfederken bir yandan da bir toplumun zihin yapısı ve karakterini gözler önüne sermektedir.⁴⁴⁶

Kıssanın ikinci pasajında Firavun'un veziri Haman ile diyaloguna yer veriliyor. Firavun vezirine kendisine yüksek bir kule inşa etmesini⁴⁴⁷ o zaman Hz. Mûsâ'nın bahsettiği İlahını görebileceğini ve Hz Mûsâ'nın yalancı olduğunu düşündüğünü söylemektedir. Bu ifadeler Firavun'un Hz. Mûsâ'yı alaya alarak küçük düşürmek amacıyla sarf edilmiştir. Bu ifadenin ardından tekrar ismi zikredilmeyen mü'min şahsın konuşması aktarılmıştır. 38-44. âyetler arasında ise onlara bulunduğu davet ve nasihatlere, haddi aşanların (مُسْرِفِينَ) cehenneme gideceği uyarısına yer verilmiştir.

Zuhruf sûresindeki âyetlerde ise Firavun ve halkına gönderilen mucizelerin her birinin büyük olduğu buna rağmen hakikati anlamak istememelerinden ötürü azâba çarptırıldıkları⁴⁴⁸ belirtilmiştir. Burada âyetlerin inzâl oldukları zamanı da baz aldığımızda müşriklerin de benzer durumda oldukları gösterilerek hem müşriklere ibret ve ikaz hem de mü'minlere ve Hz. Peygamber'e teselli söz konusudur. Azaptan kurtulmak için Hz. Mûsâ'ya gelerek ondan dua etmesini istediklerinden ve doğru yola gireceklerini söylediklerinden bahsedilmiştir. Ancak Hz. Mûsâ'ya ey büyücü⁴⁴⁹ şeklinde hitap etmeleri ifadelerindeki samimiyetsizliğin ve anı kurtarmak olduğu ayrıca bilinçaltlarındaki şaşkınlıklarının bir tezahürü olduğu aşikârdır. Çünkü büyücü şeklinde seslenmeleri gösterdiği mucizeleri inkâr edemedikleri ve açıklama bulamadıkları için seçtikleri bir hitaptır. Nitekim azâbın kalkmasıyla da sözlerinden döndükleri⁴⁵⁰ buyrulmuştur. Burada özellikle, bir zümrenin yalancı ve sözlerinde durmayan bir karaktere sahip oldukları ön plana çıkmaktadır.

Firavun yeniden kavmini vazgeçirmek için konuşmaya başlıyor ve onlara haklılığını ispat için “ *Ey kavmim! Mısır mülkü ve altımdan akıp giden şu ırmaklar benim değil mi? Hâlâ görmüyor musunuz?*”⁴⁵¹ diyerek (kendince) mantıki bir açıklamada bulunuyor. Ve Hz. Mûsâ'yı küçümseyerek, onu görevine layık görmeyerek “*Yoksa ben, kendisi zayıf ve neredeyse söz anlatamayacak durumda*

⁴⁴⁶ Karaman ve diğ., *Kuran Yolu*, IV, 660.

⁴⁴⁷ Mü'min 40/36.

⁴⁴⁸ Zuhruf 43/48.

⁴⁴⁹ Zuhruf 43/49.

⁴⁵⁰ Zuhruf 43/50.

⁴⁵¹ Zuhruf 43/51.

olan şu adamdan daha hayırlı değil miyim?” Ona altın bilezikler verilmeli veya yanında ona yardımcı melekler gelmeli değil miydi?”⁴⁵² şeklindeki sözleri kibirli ve zorba kişiliğinin birer yansımasıdır. Bu sözleriyle Firavun kavmini ikna ettiği⁴⁵³ âyeti kerimede فَاسْتَخَفَّ kelimesiyle ifade edilmektedir ki bu da azim ve karalılıkları noktasında onları zayıf buldu,⁴⁵⁴ hafif gördü, küçümsedi anlamına gelmektedir. Firavun burada kavmini tanıması ve onların bilgisizliklerinden istifade ettiği aşikârdır. İsrailoğullarının peygamberlerinin getirdiği tüm açık delillere ve ikazlara karşın Firavun’un sığ sözlerine inanmaları onların zaman içerisinde nasıl sindirildiklerini ve kölelik psikolojisiyle itaat etmeye, kendilerine söyleneni hemen yapmaya eğilimlerini karakter haline getirildiği açıkça görülmektedir. Bunda akli muvazenelerini kullanmamaları azim ve karalılık gibi erdemlere benliklerinde yer vermemeleri kısacası her zaman daha kolay olan ve çaba gerektirmeyen şeylere yönelmeleri etkili olmuştur diyebiliriz.

2.10. KISSLARDA HZ. DÂVÛD VE HZ. SÜLEYMAN ÖRNEĞİ

2.10.1 Hârût ve Mârût Kıssasındaki Psikolojik Tahliller

Hârût ve Mârût isimli iki meleğin imtihan için insanlara gönderilmesini anlatan âyetler ilk olarak Hz. Süleyman’ın hükümdarlığı konusunda insanların, şeytanların uydurup söylediklerine tabi olduklarından bahsetmektedir.⁴⁵⁵ Çağdaş müfessirlere göre şeytanlardan kasıt şeytan karakterine bürünmüş insanlardır.⁴⁵⁶ Nitekim bunu âyetin devamında yer alan ifadelerden de anlamaktayız. Hz. Süleyman’ın büyü yapmadığı ve dolayısıyla da kâfir olmadığı belirtilmektedir. Ancak şeytanların kâfir olduğunun söylenmesi şeytan tabiatlı insanların kastedildiğini açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca bu kişilerin şeytan olarak nitelendirilmesi yaptıkları kötülüğün ne derece ileri boyutta olduğunu nitelemektedir. Akabinde kâfir olmanın sebebi olarak Hârût ve Mârût isimli iki meleğin insanlara sihir öğrettikleri ancak biz fitne yani imtihan için gönderildik sakın kâfir olmayın uyarısını yapmadan kimseye sihir öğretmediklerinden bahsedilmektedir. Fitne kelimesinin kökeni olan fe-te-ne fiili lugavî olarak cevherini ortaya koymak, ayırt

⁴⁵² Zuhruf 43/52.

⁴⁵³ Zuhruf 43/54.

⁴⁵⁴ Râgıb, *el Müfredat fi Garibi'l-Kur'an*, s. 289.

⁴⁵⁵ Bakara 2/102.

⁴⁵⁶ Muhammed b. Ahmed b. el-Ezherî, *Tehzibü'l-luga*, XIV, 211.

etmek için altını ateşe sokmak anlamına gelmektedir.⁴⁵⁷ Bu doğrultuda insanın mecazi ifadeyle ateşe sokularak yani acılara, imtihanlara tabi tutularak içindeki cevherin, özün ortaya çıkmasıdır diyebiliriz.

Her dönemin ve her kavmin karakteristik yapısı farklıdır. Bu sebeple Allahu Tealâ her kavme kendi karakterlerine, anlayışlarına, kültürlerine göre imtihan etmektedir. Hz. Süleyman'ın döneminde yaşayan insanlarda büyücülük, sihir gibi konularla ilgili oldukları için Allahu Tealâ da onlara imtihan olarak Harut ve Marut'u göndermişti. Ancak insanlar yaratılışları itibariyle var olan arzu ve heveslerinin peşinde sürüklenerek eşlerin arasını ayırmak yani fesad için bunu öğrenmişlerdir. Âyeti kerimede insanların yararlarına olanı değil de uzun vadede yani ahiret boyutuyla kendilerine zarar verecek şeyleri öğrendikleri buyrulmaktadır. İnsanların imtihanları temayülleri, zaafı noktalarında insanları sınamaktadır. Buradaki kıssada Bakara sûresi 103. âyette de bahsedildiği üzere Allah insanlardan iman etmeleri ve bu imanlarının gereği olarak benliklerini kötülüklerden alıkoymaları istenmektedir.

2.10.2. Talût ve Calût Kıssası

Bakara sûresinin 246-251. âyetleri arasında yer alan bu kıssada İsrailoğullarının Hz. Mûsâ'dan sonra gönderilmiş olan (ismi verilmeyen) bir peygamber ile aralarında geçen konuşmaya ve İsrailoğullarının istekleri doğrultusunda gerçekleşen imtihanları anlatılmaktadır. İsrailoğulları savaşmak için peygamberlerinden bir komutan tayin etmesini istemişlerdir. Kavminin bu isteğine mukabil ya savaş size farz kılınır (emredilir de) savaşmazsanız? diye sormuştur. Ancak kavmi ona yurdumuzdan çıkarıldık, evlatlarımızdan uzaklaştırıldık niçin Allah yolunda savaşmayalım diyerek karşı çıkmışlardır. Ancak peygamberlerinin ikaz ettiği üzere savaş kendilerine emredildiğinde içlerinden az kısmı hariç çoğu savaştan kaçmıştır.⁴⁵⁸ İsrailoğullarının bu isteklerinde ilk olarak niyetlerinde evlat, mal ve yurt kaygısının ve intikam hissinin hâkim olduğunu görmekteyiz.⁴⁵⁹ Her ne kadar Allah yolunda savaşacaklarını söyleseler de rahata alışmış, sorumluluk almayan bir karaktere sahip olmaları savaş emri geldiğinde vazgeçmelerine sebebiyet vermiştir. Kavminin karakterlerini tanıyan dolayısıyla da savaş emri geldiğinde ne yapacaklarını tahmin eden peygamberleri onları ikaz etmiştir ancak onlar onun

⁴⁵⁷ Râgıb, *el Müfredât fî Garibi'l-Kur'ân*, s. 623.

⁴⁵⁸ Bakara 2/246.

⁴⁵⁹ Kuşeyrî, *Letâ'ifü'l-işârât*, I, 191.

uyarısını kulak ardı etmişlerdir. Daha sonra istekleri üzere onlara Talût'un komutan olarak gönderildiğini peygamberleri haber vermiştir. Ancak görevlendirilen komutanı küçük görmüşler ve servet ve zenginlik açısından kendilerinin Talût'tan üstün olduklarını dolayısıyla komutanlığa kendilerinin layık olduğunu söyleyerek itiraz etmişlerdir.⁴⁶⁰ Buradaki tepkilerinden bilinçaltılarında yer alan amaçlarını daha net anlayabilmekteyiz. Allah'ın emrine karşı peygamberlerine böyle bir karşılık verebilmeleri bile cahilliklerinin boyutunu açığa çıkarmaktadır. Nitekim üstünlüğün zenginlik ile olacağı zihniyetinde olmaları kişiliklerindeki en büyük sıkıntıdır. Allahu Teâlâ'nın bu seçimle yani malı mülkü olmayan bir insanı seçmesiyle onların bu sapkın zihniyetlerine komutanlığın, yönetimin mal ve zenginlik değil farklı değerlere sahip olmayla olabileceğinin bir ihtarındır, diyebiliriz. İsrailoğullarının bu katı karakterlerine karşın *“Peygamberleri onlara; Onun hükümdarlığının alâmeti, Tabût'un size gelmesidir. Meleklerin taşıdığı o Tabût'un içinde Rabbinizden size bir ferahlık ve sükûnet, Mûsâ ve Harun hanedanlarının bıraktıklarından bir kalıntı vardır. Eğer inanmış kimseler iseniz sizin içi bunda şüphesiz bir alâmet vardır, dedi,”*⁴⁶¹ İsrailoğullarına böyle bir işaret, mucize bahşedilmiştir. Âyette yer alan *“سَكِينَةً”* kelimesi sözlükte *“itminan”*⁴⁶² dolayısıyla da gönül huzuru anlamına gelmektedir. Bu tabut İsrailoğulları nezdinde onları motive edici, savaş esnasında onların cesaretlerini arttırıcı bir niteliğe sahip olması bakımından oldukça önemlidir.⁴⁶³

Tâlût'un onlara komutan olmasından sonra İsrailoğullarının farklı bir imtihanına geçilmiştir. Savaşa çıktıklarında Talût askerlerine Allah'ın onları bir nehirle imtihan edeceğini o sudan içmemeleri gerektiğini, içtikleri takdirde ondan olmayacaklarını (imtihanı kaybedeceklerini) söylemiştir.⁴⁶⁴ İsrailoğullarının tabi olduğu bu imtihan onların iradelerini ve sabırlarını ölçen, onları savaşa hazırlayıcı nitelikte bir imtihandır. Savaş için o ortamın şartları düşünüldüğünde yürümekten yorulan ve susayan askerlere nehirden bir avuçtan fazla su içilmemesi gerektiği söylendiğinde âyette de belirtildiği üzere az kısmı hariç çoğu nehirden su içerek imtihanı kaybetmişlerdir. Bu imtihan onların karakterlerinde sabır ve kararlılık olgularının yerleşmesi için bir fırsattı. Daha sonra Tâlût iman edenlerle beraber nehri

⁴⁶⁰ Bakara 2/247.

⁴⁶¹ Bakara 2/247.

⁴⁶² Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-'ayn*, V, 313.

⁴⁶³ Karaman ve diğ., *Kuran Yolu*, I, 388.

⁴⁶⁴ Bakara 2/249.

geçmelerinin akabinde içlerinden karakter zafiyeti yaşayanlar korkaklık göstererek Câlût ve ordusuyla savaşamayacaklarını söylemişlerdir. Onların bu sözleri üzerine; “...Allah’ın huzuruna varacaklarına inananlar; Nice az sayıda bir birlik Allah’ın izniyle çok sayıdaki birliği yenmiştir. Allah sabredenlerle beraberdir, dediler.”⁴⁶⁵

Daha sonra savaş başlayıp Câlût’un ordusuyla çarpışmaya başladıklarında Allah’tan kendilerine direnme gücü ve sabır vermesini, kâfirlere karşı kendilerine yardım etmesi için dua etmişlerdir.⁴⁶⁶ Burada ideal kişilik örneği ve olumsuz kişilik örneği diye adlandırdığımız şahsiyet yapılarını mü’minlerden görmekteyiz. Gerçekten Allah’ın huzuruna çıkacağına farkında olan, bu bilinçte hareket eden mü’minlerin sebat gösteremeyenlere karşı hem örnek modelde olduklarını hem de onlara nasihatte bulunarak ve motive ederek korkaklık göstermemeleri için cesaret verdiklerini görmekteyiz. Bu dualarının ve cesaretlerinin mükâfatı olarak Allah’ın onlara zafer bahşettiği, Hz. Dâvûd’un Câlût’u öldürdüğü de âyet-i kerimede bizlere haber verilmektedir.⁴⁶⁷

2.10.3. Tarla Hakkında Hüküm Verilen Kıssa

Hz. Süleyman ve Hz. Dâvûd’un bir tarla hakkında verdikleri hükmün anlatıldığı bu kıssada ayrıntıya yer verilmemesi Arapların bu kıssa hakkında bilgi sahibi olduklarını, bu açıdan da sadece konuya atıf yapıldığını görmekteyiz.⁴⁶⁸

Enbiyâ sûresinde değinilen bu kıssada bir koyun sürüsünün geceleyin bir tarlaya girerek verdikleri zarar hususunda Hz. Dâvûd ve Hz. Süleyman’ın hüküm verdiği buyrulmuştur.⁴⁶⁹ Devamındaki âyette Hz. Süleyman’ın hüküm verme hususunda konuyu iyice kavramasını Allahu Teâlâ’nın biz sağladık buyruğunda, “anlamasını sağlamak” diyerek meal verilen “فَفَهَّمْنَاهَا” kelimesi Râgıb el-Isfahânî tarafından üç şekilde açıklanmıştır bunlar; Allah’ın Süleyman’a anlama kabiliyeti vererek idrak etmesini sağlama, Allah’ın Süleyman’ın kalbine ilham etmesi, Allah’ın bu hükmü Süleyman’a vahyetmesi⁴⁷⁰ Sonrasında da ikisine de hüküm ve ilim verdiklerinin⁴⁷¹ belirtilmesi Hz. Dâvûd’un da Hz. Süleyman’ın da adalet ve

⁴⁶⁵ Bakara 2/249.

⁴⁶⁶ Bakara 2/250.

⁴⁶⁷ Bakara 2/251.

⁴⁶⁸ Karaman ve diğ., *Kuran Yolu*, III, 693.

⁴⁶⁹ Enbiyâ 21/78.

⁴⁷⁰ Râgıb, *el Müfredât fi Garibi'l-Kur'an*, s. 646.

⁴⁷¹ Enbiyâ 21/79.

sorumluluk duygusuna sahip oldukları ve verdikleri hükümlerde de bunu gözettikleri belirtilmiştir.

2.10.4. Hz. Süleyman ve Sebe Melikesinin Kişiliği

Hz. Süleyman'a ve Hz. Dâvûd'a daha önce Enbiyâ sûresinde de bahsedildiği üzere burada da yani Neml sûresinde de ilim verildiğinden bahsedilmiştir. Bu ifadenin hemen sonrasında Hz. Dâvûd ve Süleyman'ın Allah'ın onları üstün kılmasından ötürü hamd ettikleri belirtilmektedir.⁴⁷² Burada bahsedilen ilim verilmesi, kişilerin davranışları ve olaylar karşısındaki tepkilerini kişinin ilmi, bilgisi, anlayış ve kavrayışı belirlemektedir. İlim verilmesini belirtilmesinin ardından onların hamd etmesi ideal kişilik örneği diye nitelendirdiğimiz noktada bize bir örnek davranış sergilemektedir. Nitekim Hz. Dâvûd ve Hz. Süleyman'ın sahip oldukları ilim onların nefsinin şişirmemiş, böbürlenmelerine sebep olmamış bilakis ilmi verenin bilincinde hareket ederek hamd etmişlerdir. Sonrasında Hz. Süleyman'ın insanlara Hz. Dâvûd ile kendisine kuşdilinini öğretildiği, birçok şeyin kendilerine verildiğini ve bunun bir lütuf (Allah'ın fazlı) olduğunu söylemiştir.⁴⁷³ Böyle üstün bir ilim ve gücün yetkinliği ellerinde bulunmasına karşın bu lütufları bahşedenin farkında olarak insanlara da bunları söylemesi Hz. Süleyman'ın bilgili, alçakgönüllü, şükreden kişiliğini sunmaktadır. Sonrasında Hz. Süleyman cinlerden, insanlardan ve kuşlardan oluşan ordusuyla ilerlerken bir karınca vadisine geldikleri ve karıncanın konuşmasını duyduğu burulmaktadır.⁴⁷⁴ “(Süleyman) onun sözünden dolayı gülümsedi ve dedi ki: *Ey Rabbim! Beni, gerek bana gerekse de ana babama verdiğin nimete şükretmeye ve hoşnut olacağın iyi işler yapmaya muvaffak kıl. Rahmetinle beni iyi kulların arasına kat.*”⁴⁷⁵ Bu duasıyla Hz. Süleyman'ın kişiliği bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Bir önceki âyette azameti, ordusunun ihtişamı ve büyüklüğü karşısında bir karıncanın diğer karıncaların ezilmemesi adına söylediği sözü duyup bunun üzerine Hz. Süleyman'ın Rabbinden O'nun hoşnut olacağı işler yapmayı dilemesi onun mütevazı, şükreden kişiliğini göstermektedir.

Sebe kraliçesinin anlatıldığı pasaja geçildiğinde ilk olarak Hz. Süleyman'ın kuşları gözden geçirirken Hüdhüd adlı kuşunu niçin göremediğini sormuştur. Geçerli

⁴⁷² Neml 27/15.

⁴⁷³ Neml 27/16.

⁴⁷⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Neml 27/19.

⁴⁷⁵ Neml 27/19.

bir delil getirmediği takdirde de onu cezalandıracağını söylemiştir.⁴⁷⁶ Bu kısımda Hz. Süleyman'ın otoriter ve disiplinli bir karaktere sahip olduğunu ve bu disiplin üzere ordusunu disipline ettiğini görmekteyiz. Hüdhüd gelerek ona Sebe'den bir haber getirdiğini, orada büyük bir saltanatı olan kadın bir hükümdarla karşılaştığını, ve kendisinin ve halkının Güneş'e ibadet ettiklerini söylemiştir.⁴⁷⁷ Hz. Süleyman'ın bu haber üzerine ihtiyatlı davrandığını görmekteyiz. Hüdhüd'e verdiği bu haber üzerine doğru mu yoksa yalan mı söylediğine bakacağız dediği ardından da Hüdhüd'e bir mektup vererek onu Sebe kraliçesine yolladığı anlatılmaktadır.⁴⁷⁸

Sebe melikesine Hz. Süleyman'ın mektubu ulaştığında Sebe melikesi danışmanlarına mektubun Hz. Süleyman'dan geldiğini ve içeriğini anlatmıştır. Daha sonra onlara ne yapmaları gerektiğine dair fikirlerini sormuştur. Onlarda Sebe melikesine güçlü olduklarını, savaşabileceklerini son emri kendisinin vereceğini söylemeleri üzerine Sebe melikesi bu fikri kabul etmemiş Hz. Süleyman'a hediye gönderilmesini emretmiştir.⁴⁷⁹ Buraya kadarki kısımda Sebe melikesinin temkinli ve ileri görüşlü karakterini görmekteyiz.⁴⁸⁰ İsterse kendi hâkimiyetine ve danışmanlarına güvenip savaşmayı tercih edebilirdi lakin ihtiyatlı davranmayı tercih etmiştir. Ayrıca halkının da zarar göreceğini düşünmüş ve bu endişeyle hareket etmiştir.

Sebe melikesinin elçi vasıtasıyla gönderdiği hediyeler Süleyman (a.s.)'a ulaşınca bunlar karşısında Allah'ın lütfunun kendi verdiklerinden daha hayırlı olduğunu; hediyelerle sadece kendilerinin böbürleneceğini (sevineceğini) söylemiştir. Ardından da elçiyi onlara karşı koyamayacakları bir ordu göndeririz demesini söyleyerek geri göndermiştir.⁴⁸¹ Elçiyi gönderdikten sonra Hz. Süleyman danışmanlarına melikenin tahtını kimin getirebileceğini sormuştur. Bunun üzerine ilim sahibi birisinin o tahtı hemen getirmiş Hz. Süleyman bunu görünce bunun kendisi için şükür mü edeceğini yoksa nankörlük mü yapacağını denemek üzere bir imtihan olarak değerlendirmiştir.⁴⁸² Hz. Süleyman'ın böyle muhteşem bir hâkimiyet içerisindeyken bu ince düşüncesi onun muhteşem kişiliğini bir kez ortaya çıkarmaktadır. Böyle mucizevî bir olay karşısında hemen şükretmiş ve asıl mülk

⁴⁷⁶ Neml 27/20, 21.

⁴⁷⁷ Neml 27/22-24.

⁴⁷⁸ Neml 27/27, 28.

⁴⁷⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Neml 27/29-35.

⁴⁸⁰ Kutub, *Fi Zilâli'l-Kur'ân*, VIII, 28.

⁴⁸¹ Neml 27/36, 37.

⁴⁸² Neml 27/38, 39, 40.

sahibinin Allah olduğunu bir kez daha vurgulamıştır. Burada nasıl ki yokluk ve darlıkla insanoğlu imtihan oluyorsa varlıkla, zenginlikle imtihan da olunacağını bir örneğidir. Hz. Süleyman tahtın getirilmesinin üzerine tahtın melike tarafından bilinemeyecek bir hale getirilmesini emretmiştir. Sebe melikesi gelince ona tahtı gösterilip onun tahtının böyle olup olmadığı sorulmuş ve Hz. Süleyman'ın saltanatı gösterilmiştir.

Hz. Süleyman'ın ihtişamının başka bir nişanesi olarak Sebe melikesine köşke girmesi istenince billurdan yapılmış köşkün zeminini su zannederek eteğini toplamıştır. Bu ihtişamı, harikuladeli karşısında taassup göstermeyip kendisine yazık ettiğini ve iman ettiğini dile getirmiştir.⁴⁸³ Burada tahtının getirilmesi ve köşkün ihtişamı gibi Hz. Süleyman'ın saltanatının nişanelerini görmesi üzerine körü körüne kendi inancında ısrarcı olmayıp hatasını anladığını, akli ve mantığı çerçevesinde hareket ettiğini anlamaktayız.

2.10.5. Sebe Kavminin Karakteristik Yapısı

Sebe sûresinde bahsedilmekte olan bu kıssada Sebe kavminin iki büyük bahçelerinin olduğu güzel bir memlekette yaşadıkları belirtilmiştir. Ancak onlar bu nimetler içerisinde inkâr yolunu seçmişler bu yüzden yani nankörlükleri sebebiyle ceza olarak üzerlerine Arim seli gönderilmiştir.⁴⁸⁴ Hz. Dâvûd ve Süleyman bölümünde bahsettiğimiz üzere varlık içerisinde nasıl şükreden bir kul olma tavrını göstermişlerse burada da şükürün tam tersi olan nankörlük tavrını benimsediklerini görmekteyiz. Allahu Teâlâ Sebe ülkesine bereket verdiğini, birçok kasabaya sahip olduklarını buyurmuştur.⁴⁸⁵ Ancak onlar “*Bunun üzerine: Ey Rabbimiz! Aralarında yolculuk yaptığımız şehirlerin arasını uzaklaştır, dediler ve kendilerine yazık ettiler. Biz de onları, ibret kıssaları haline getirdik ve onları büsbütün parçaladık. Şüphesiz bunda, çok sabreden ve çok şükreden herkes için ibretler vardır.*”⁴⁸⁶ Sebe kavmini ileri giderek bolluk ve nimetin içerisinde böbürlendiklerini ve Allah'a karşı ileri gittiklerini, cüretkâr davrandıklarını görmekteyiz. Onların bu davranışı için Şeytan'ın zannını doğru çıkardıklarını, müminler dışındakilerin bu davranışlarıyla ona tabi oldukları ifade edilmiştir.⁴⁸⁷

⁴⁸³ Neml 27/44.

⁴⁸⁴ Sebe' 34/15, 16, 17.

⁴⁸⁵ Sebe' 34/18.

⁴⁸⁶ Sebe' 34/19.

⁴⁸⁷ Sebe' 34/20.

2.10.6. Hz. Dâvûd'a Gelen Davacılar

Hz. Dâvûd'un yanına iki davacının gelmesi ve onlar arasında hüküm vermesinin anlatıldığı bu kıssa da Hz. Dâvûd'un kişiliğinde ön plana çıkan unsurlara ve özelliklere dair ayrıntılara yer verilmektedir. Kıssa da ilk olarak aniden bir hengâmeyle mâbede, Hz. Dâvûd'un bulunduğu yere giren iki kişiden söz edilmektedir. Bu kişiler Hz. Dâvûd'a korkmamasını söylemişler daha sonra da kim olduklarını ve niçin geldiklerini anlatmışlardır.⁴⁸⁸ Hz. Dâvûd'un korku durumunu ifade etmek için *fezi'a* fiili kullanılmıştır. Bu fiil korkunç bir şey sebebi ile kişide oluşan büzülme, ürkme halidir.⁴⁸⁹ Onun bu ürkme halini fark ettiklerinden dolayı ona korkmaması gerektiğini, ona zarar vermeyeceklerini ifade etmişlerdir. Daha sonra “*(Onlardan biri şöyle dedi:) Bu, kardeşimdir. Onun doksan dokuz koyunu var. Benimse bir tek koyunum var. Böyle iken “Onu da bana ver” dedi ve tartışmada beni yendi.*”⁴⁹⁰ Kendisinin tartışmada yenildiğini söyleyen kardeş burada kavga esnasında fiziksel olarak mağlup olma veyahut kıvrak zeka ve delil getirme açısından mağlup olmayı kastetmiş olabilmektedir.⁴⁹¹ Söz konusu her iki durumda da sonuç olarak mağdur olduğunu ifade etmiş ve Hz. Dâvûd'dan aralarında adaletle hükmetmesi istemiştir. Bunun üzerine kıssanın devamında şöyle buyrulmuştur; “*Dâvûd: Andolsun ki, senin koyununu kendi koyunlarına katmak istemekle sana haksızlıkta bulunmuştur. Doğrusu ortakçıkların çoğu, birbirlerinin haklarına tecavüz ederler. Yalnız iman edip iyi işler müstesna. Bunlar da ne kadar az! dedi. Dâvûd, kendisini denediğimizi sandı ve Rabbinden mağfîret dileyerek eğilip secdeye kapandı, tövbe edip Allah'a yöneldi.*”⁴⁹² Hz. Dâvûd'un aralarında hüküm verirken mevcut durumu ifade etmesi adalet, hak gibi konularda insanların haksızlık yaptığını, mümin kişiliğın bu durumdan hâli olduğunu ifade etmesi onun bu konu hakkında muzdarip ve kaygı duyduğunu ortaya çıkarmaktadır. Ancak haksızlık yapmayanların ne kadar az olduğunu söylemesi bu hususta dikkatli olmanın zorluğuna, insanların çoğunun kendi çıkarları, nefsanî istekleri doğrultusunda hareket ettiklerine dair bir ikaz niteliğindedir.⁴⁹³ Hüküm faslından sonra Hz. Dâvûd'un imtihan edildiğini sanması ve hemen secdeye kapandığı buyrulmaktadır. *Harra* fiili ile ifade edilen secde etme

⁴⁸⁸ Sâd 38/21, 22.

⁴⁸⁹ Râgıb, *el Müfredât fi Garibi'l-Kur'an*, s. 635.

⁴⁹⁰ Sâd 38/23.

⁴⁹¹ Karaman ve diğ., *Kuran Yolu*, IV, 574, 575.

⁴⁹² Sâd 38/24.

⁴⁹³ Karaman ve diğ., *Kuran Yolu*, IV, 575.

durumu durum üzerine hemen tesbihte bulunarak secdeye gittiğini⁴⁹⁴ ifade etmektedir. Daha sonra bu davranışından ötürü Allahu Teâlâ'nın onu bağışladığı, Allah'ın katında güzel bir makamı olduğu buyrulmuştur.⁴⁹⁵ Burada Hz. Dâvûd'un iki yönü vurgulanmıştır. İlki adalet hususunda ne kadar hassas ve dikkatli olarak örnek bir model sunması; ikincisi hata ettiği vakit bunda ısrarcı davranmayıp, hatasını fark edip kabullenmesi durumudur.⁴⁹⁶ Nitekim bulunduğu makam ve konum itibarıyla onun bu tutumu kişiliğindeki hasletleri yansıtmaktadır. Bu kişiliğin tam zıttı olan birçok örneği buraya kadar bahsettiğimiz pek çok kıssada görmüştük. Kişinin elinde güç ve iktidar olduğu zaman adalet dediğimiz husus çok hassas bir konuma gelmektedir. Nitekim kişi elindekileri kaybetme korkusu, çıkarlarını koruma hırsı gibi duygular ve içgüdüler nefsinde peyda olmaktadır. İşte bu durum için model kişilik olarak Hz. Dâvûd örneği bizlere bu kıssa ile anlatılmıştır.

2.11. KISSALARDA HZ. YÛNUS ÖRNEĞİ

Hz. Yûnus Kur'ân-ı Kerimde Zünnûn lakabıyla anılmaktadır.⁴⁹⁷ Kıssasının ön plana çıkan, akılda kalıcı yönü itibarıyla balığın onu yutması⁴⁹⁸ sebebi ile bu lakapla anılmıştır. Hz. Yûnus yaptığı davetlere, tebliğlere rağmen kavminin iman etmemesi onu sinirlendirmiş bu sebeple gemiye binerek şehrini terk etmek istemiştir.⁴⁹⁹ Ancak gemide kura çekilmesi sonucu denize atılmış ve balık onu yutmuştur. Hz. Yûnus hatasını fark etmesi üzerine Allah'a dua etmiş hatasının farkına vararak pişmanlığını dile getirmiştir.⁵⁰⁰ Bu pişmanlığı sebebi ile Allahu Teâlâ onu bağışlamış kederinden ve balığın karnından kurtarmıştır.⁵⁰¹ Hz. Yûnus'un genel hatlarıyla bu şekilde bahsedilen kıssasında bizim dikkat çekmemizi istediğimiz husus kavimlerine ve bizlere örnek şahsiyet modeli olarak gönderilen peygamberlerden biri olan Hz. Yûnus'un başından geçen imtihan sürecidir. Bilindiği üzere her peygamberin kendi şahsına has kişilik özellikleri ve imtihanları anlatılmıştır. Hz. Yûnus'un da kavmine sinirlenerek fevri davranması nübüvvet görevinde yaptığı ihmalkârlık sebebi ile ilahi ikaza uğraması anlatılmıştır. Peygamberlerin beşer olma vasfını öne çıkaran bu hatalar hususunda örneklik teşkil eden unsur bu hatalarını

⁴⁹⁴ Râgıb, *el Müfredât fi Garibi'l-Kur'ân*, s.277.

⁴⁹⁵ Sâd 38/ 25.

⁴⁹⁶ Karaman ve diğ., *Kuran Yolu*, IV, 577.

⁴⁹⁷ Enbiyâ 21/87.

⁴⁹⁸ Taberî, *Câmiu'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, XVIII, 511.

⁴⁹⁹ Enbiyâ 21/87; Sâffât 37/140.

⁵⁰⁰ Sâffât 37/140,141; Enbiyâ 21/ 88.

⁵⁰¹ Enbiyâ 21/88.

nasıl telafi ettikleridir. Kızgınlığını devam ettirmek yerine hatasının farkına vararak zalimlerden olduğunu⁵⁰² itiraf etmiş ve Allah'ı tesbih etmiştir.

Hz. Yûnus kıssasını diğer kıssalardan ayıran özelliği hatalarının farkına varıp iman edenlerin akıbetinin anlatılmasıdır. Peygamberlerine haksızlık yaptıklarını ve kendilerine zulmettiklerinin farkına varan Hz. Yûnus'un kavmi başlarına helak felaketi gelmeden iman etmiştir.⁵⁰³ Ancak önceki kavimlerin örneklerinde inanmayanların akıbeti anlatılmıştır. Bu husus başta Hz. Muhammed (s.a.v)'in kavmine genel olarak da bizlere iki yol, seçim sunarak karar verilmesi içindir.⁵⁰⁴

2.12.KISSALARDA HZ. MERYEM, İSÂ, İMRAN VE ZEKERİYYA ÖRNEĞİ

2.12.1. Hz. Meryem, Hz. Zekeriyâ ve Hz. Yahyâ Örnekleri ve Karakterleri

2.12.1.1 Hz. Meryem Ve Hz. Zekeriyâ Örneği

Buradaki bölümde Hz. Meryem, ve Hz. Zekeriyâ'yı tek bir başlık altında toplamamızın sebebi bu kıssaların birbirleriyle bağlantılı olmasıdır. Bu sebeple söz konusu kişilerin kıssalarına sûrelerde iç içe yer verilmiş olması hasebiyle biz de bu kıssaları birlikte değerlendirmeyi uygun bulduk. Hz. Meryem'in anlatıldığı kıssa annesinin onu Allah'a adamasıyla yani doğumundan önceki sahneyle sunulmaya başlanmıştır. Ali İmran 35. âyetten itibaren İmran ailesi ve Hz. Meryem'in doğumu sürecine yer verilmiştir. İmran'ın karısı yani Hz. Meryem'in annesi en değerli varlığını; evladını Allah'a adanmıştı. Âyeti kerîmede bu adak مُحَرَّرًا kelimesiyle ifade edilmiştir ki bu kelime Beyti-i mukaddes için hadim ve Allah'a kul olarak adanması anlamına gelmektedir.⁵⁰⁵ 36. âyette onu ve zürriyetini şeytandan Allah'a havale etmesi samimiyet ve içtenlikle içinde bulunduğu psikolojik durumu ve duygu yoğunluğunu ifade etmektedir. Hz. Meryem'in annesi evladının kız doğması sebebiyle endişe içinde olmasının sebebi kuvvet, Beyt-i Makdis'in hizmeti ve ibadet gibi hususlarda kız çocuğu için bu durumun kolay olmamasıydı.⁵⁰⁶ Bunun üzerine

⁵⁰² Enbiyâ 21/87.

⁵⁰³ Yûnus 10/98.

⁵⁰⁴ Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'an*, VIII, 516.

⁵⁰⁵ Ebu Muhammed Sehl b. Abdullah b. Yûnus b. Refi' et-Tüsterî, *Tefsiru't-Tüsterî*, thk. Muhammed Basil Uyun es-Sevd, Dar'ul kütüb'ül İlmîyye, Beyrut 1423, I, 48.

⁵⁰⁶ Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dimaşkî eş-Şâfiî (ö. 774/1373), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*, thk. Abdurrezzak el-Hervi, Daru türasi'l-'Arabi, Beyrut Lübnan 1987, II, 33.

evladının kız doğması üzerine endişelenen annenin duasına bu kıssada yer verilmiştir. Bir sonraki âyette Hz. Meryem için edilen duanın kabul olduğundan ve Allahu Teâlâ'nın Hz. Meryem'i güzel bir şekilde yetiştirdiğinden⁵⁰⁷ bahsedilmektedir. Bu yetiştirme onun ahlâkî vasıflarını da kapsamaktadır ki ileride de bahsedeceğimiz üzere Hz. Meryem model şahsiyetlerden birisi olarak karşımıza çıkacaktır.

Bu kesitten sonra Hz. Zekeriyâ ile ilgili kısımdan bahsedilmeye başlanmaktadır. İlk olarak Hz. Meryem'in bakımını üstlendiğinden söz edilerek Hz. Zekeriyâ anlatılmaya başlanmıştır. İnsan yaratılışı itibariyle sürekli bir arzu ve istek içerisindedir. Hz. Meryem gibi güzel bir evlat örneği gören Hz. Zekeriyâ'nın gönlünde bir evlat arzusu uyanmıştır. Bunun üzerine Hz. Zekeriyâ Rabine kendisine temiz bir soy bağışlaması için dua etmiştir.⁵⁰⁸ Meryem sûresinde Zekeriyâ (a.s)'in duasından ayrıntılı bir şekilde söz edilmiştir. “إِذْ نَادَى رَبَّهُ نِدَاءً خَفِيًّا”⁵⁰⁹ ifadesiyle Hz. Zekeriyâ'nın samimiyetle, riyadan uzak, gizli bir şekilde⁵¹⁰ Allahu Teâlâ'ya içten bir yakarıyla dua ettiğini görüyoruz. Bu ifade Hz. Zekeriyâ'nın içerisinde bulunduğu duygusal ve psikolojik atmosferi özetlemektedir. Duası esnasında Rabine halini arz ederek yaşlandığını⁵¹¹, hanımının çocuk doğuramayacak durumda olmasını⁵¹² arz ettikten sonra “*Ve ben, Rabbim, sana (ettiğim) dua sayesinde hiç bedbaht olmadım.*”⁵¹³ şeklindeki niyazı bizlere tevekkül ve teslimiyetin doruk noktasında bir örneklik teşkil etmektedir. Özellikle kendisine bir evlat bahşedilmesi noktasında etkili olan kendisinden sonra gelecek kişiler hususunda endişe duyması⁵¹⁴ Hz. Zekeriyâ'nın bu arzusunda belirleyici olmuştur. Duasında “*Ki o bana vâris olsun; Yâ'kûb hanedanına da vâris olsun. Rabbim, onu rızana layık kıl!*”⁵¹⁵ şeklindeki arzusu Hz. Zekeriyâ'nın bu duasıyla içindeki güçlü çocuk arzusunun salt, nefsanî bir istek olmadığını görmekteyiz. Peygamberlerin miras bıraktıkları dolayısıyla da kendilerine vâris olunan hususlar maddiyat nispetinde olmayıp nübüvvetin gerekliliği olan tevhit bilinci, doğruluk gibi hususlardır. Kendisine vâris olmasını istediği evlat hususunda Allahu Teâlâ'nın hoşnutluğunu (rızasını)

⁵⁰⁷ Âl-i 'İmrân 3/37.

⁵⁰⁸ Âl-i 'İmrân 3/38.

⁵⁰⁹ Meryem 19/3.

⁵¹⁰ Taberî, *Câmiu'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, XVIII,142.

⁵¹¹ Meryem 19/4.

⁵¹² Meryem 19/5.

⁵¹³ Meryem 19/4.

⁵¹⁴ Meryem 19/5.

⁵¹⁵ Meryem 19/6.

kazanacak vasıflarda olmasını istemesi de bu izahımızı desteklemektedir.⁵¹⁶ Burada Zekeriyâ (a.s.)'ın tevhit mücadelesinin bilinci ve kaygısı içinde olduğunu; arzusuna da bu bilince uygun olarak duasında yer verdiğini görmekteyiz. "...Rabbim onu rızana layık kıl" duası dini, yaratılışı (tabiatı)⁵¹⁷ ve ahlâkî vasıfları itibariyle örnek bir kişiliğe sahip olması hususunda yapılmış bir duadır. Duasının ardından kendisine Yahyâ adında bir evlat bahşedileceği müjdelenmiştir.

Bu mucizevi müjdenin ardından Zekeriyâ (a.s.) şaşkınlıkla nasıl çocuğu olabileceğini sormuştur. Allah'ın dilediğini yapabileceği vahyi kendisine bildirilince kalbinin mutmain olabilmesi için Allah'tan kendisine bir işaret göstermesini istemiştir. Bu tepki de insanın somut, maddi olana eğilimli yaratılışının da bir örneğidir. İnanç noktasında şüphesiz herhangi bir tereddüt söz konusu olmayıp buradaki kasıt bu mucizevi olay karşısında hayretini gizleyemeyen Hz Zekeriyâ içinde bulunduğu duygu yoğunluğunun bir nişanesi olarak Allahtan kendisine bir işaret göstermesini istemesidir.

Bu kesitten sonra tekrar Hz. Meryem kıssasına geçilerek farklı bir süreç anlatılmaya başlanmıştır. Hz. Meryem'e bu âyetlerde ilk olarak meleklerin "*Ey Meryem! Allah seni seçti; seni tertemiz yarattı ve seni bütün dünya kadınlarına tercih etti. Ey Meryem! Rabbine ibadet et; secdeye kapan, (O'nun huzurunda) eğilenlerle beraber sende eğil.*"⁵¹⁸ şeklindeki hitaplarına yer verilmiştir. Bu âyet-i kerîmeler Hz. Meryem için ileride sıkıntılı olacak büyük bir imtihan silsilesinin üstesinden gelebilmesi için Hz. Meryem'e ilâhî bir telkin ve manevî bir destektir. Bu nasihatlerle Hz. Meryem imtihanına ruhî (manevi) anlamda hazırlanmaktadır. Psikolojik anlamda yıkıma, ruhî bir çöküşe sebep olmaması için Allah'ın onu özel kıldığı buyrulmuştur. Melekler Hz. Meryem'e seslenerek ona İsbâ adında bir oğlunun olacağı ve oğlunun dünya ve âhirette itibarlı ve Allah'ın kendisine yakın kıldıklarından olacağı, sâlihlerden olacağı yani oğlunun hangi vasıflara, ve nasıl bir kişiliğe sahip olacağı⁵¹⁹ haber verilmiştir. Bu ilk Hz. Meryem'e haber verilme aşamasıdır. Bunun üzerine Hz. Meryem iffetinin bir gereği, tepkisel olarak kendisinin nasıl çocuğu olacağı sorusunu dile getirmiştir.

⁵¹⁶ Karaman ve diğ., *Kuran Yolu*, III, 589.

⁵¹⁷ Taberî, *Câmiu'l-beyân 'an te'vili âyi'l-Kur'ân*, XVIII, 147.

⁵¹⁸ Âl-i 'İmrân 3/42.

⁵¹⁹ Âl-i 'İmrân 3/45.

İkinci aşama ise bizzat Cebrail (a.s) gelerek bir çocuğunun olacağı haberinin verilmesi ve hamile kalmasıdır. Meryem sûresinde Hz. Meryem'in ailesinden ayrılarak doğu tarafında bir yere çekildiği⁵²⁰ Bu sırada Cebrail (a.s)'ın insan sûretinde gelerek⁵²¹ ona bu haberi verdiği buyrulmaktadır. Bu kesitte tek başına ıssız bir yere çekilen Hz. Meryem'in aniden karşısında bir erkeğin karşısına çıkması onu korkutmuş ve iffetli kişiliğinin gereği olarak “...Senden, çok esirgeyici olan Allah'a sığınırım! Eğer Allah'tan sakınan bir kimse isen (bana dokunma).”⁵²² şeklinde tepki göstermiştir. Cebrail (a.s)'ın kendisinin yalnızca Rabbinin bir elçisi olduğunu ve kendisine bir erkek çocuk bağışlamaya geldiğini söylemesi üzerine⁵²³ Bu durumu mantıkî çerçevede kavrayamayan ve iffeti namına endişelenen Hz. Meryem “ *Bana bir insan eli değmediği, iffetsiz de olmadığım hâlde benim nasıl çocuğum olabilir? dedi.*”⁵²⁴ Burada Hz. Meryem'in şaşkınlığı ve endişesi dolayısıyla gösterdiği tepkiye yer verilmiştir. Ve bizlere ömrü boyunca koruduğu iffetli duruşuyla ideal kişilik modeli olarak örneklik teşkil etmektedir.

Yukarıdaki diyalogdan sonra Hz. Meryem'in hamile kaldığı ve uzak bir yere çekildiği⁵²⁵ âyeti kerimede buyrulmaktadır. Hz. Meryem'in insanların söz ve davranışlarından yani özellikle psikolojik baskılarından uzaklaşmak ve bu duruma kendini alıştırmak amacıyla uzaklaştığını söyleyebiliriz. Düşünüldüğünde böyle bir durumun insanlara izah edilmesi noktasındaki zorluk ve kişide oluşturacağı ruhî bunalım oldukça büyüktür. İşte bu sebeple Hz. Meryem'in insanlardan uzaklaşarak bu süreci atlatmak için böyle bir çözüm bulduğu düşünülebilir. Bu aşamanın sonunda “*Doğum sancısı onu bir hurma ağacına (dayanmaya) sevketti 'Keşke, dedi, bundan önce ölseydim de unutulup gitseydim!*”⁵²⁶ Bu söz Hz. Meryem'in içinde bulunduğu hem fiziksel hem de psikolojik atmosferin şiddetini özetlemektedir.⁵²⁷ Böyle oldukça sıkıntılı bir durum esnasında ilâhî bir yardımla su arkı meydana getirilmiş⁵²⁸ ve hurma ağacını sallayarak hurmalardan yemesini⁵²⁹ söylenerek Hz. Meryem teskin edilmiştir. Ardından da “*Ye, iç. Gözün aydın olsun! Eğer insanlardan birisini*

⁵²⁰ Meryem 19/16.

⁵²¹ Meryem 19/17.

⁵²² Meryem 19/18.

⁵²³ Meryem 19/19.

⁵²⁴ Meryem 19/20.

⁵²⁵ Meryem 19/22.

⁵²⁶ Meryem 19/23.

⁵²⁷ Kutub, *Fi Zülâil-Kur'an*, VII,160.

⁵²⁸ Meryem 19/24.

⁵²⁹ Meryem 19/25.

görürsen de ki: Ben çok merhametli olan Allah'a oruç adadım; artık bugün hiçbir insanla konuşmayacağım."⁵³⁰ Burada verilen tavsiyeyle Hz. Meryem'e ne yapması gerektiği hususunda yol gösterilmiş, hem psikolojik ve fizyolojik olarak rahatlatılmış hem de mucizenin (Hz. İsa'nın beşikte iken konuşması) gerçekleşmesi adına zemin hazırlanmıştır.

Doğum sahnesinden sonra Hz. Meryem'in kavmi ile olan karşılaşması sahnesi sunulmuştur. Kucağında bebeği ile kavmine gittiğinde insanlar onun iğrenç bir iş yaptığını⁵³¹ babasının ve annesinin kötü ve iffetsiz bir insan olmadıkları⁵³² şeklindeki tepki göstermişlerdir. Ve bu durumu Hz. Meryem'e yakıştıramamışlardır. Burada bir ayrıntıda değinmek istiyoruz. İlk olarak bu durum karşısında şaşkınlıklarının bir sonucu olarak Hz. Meryem'e hemen anne babasının iyi hasletlerini hatırlatmaları insanların nezdinde Hz. Meryem'in ailesinin örnek kişiler olduklarını göstermektedir. Ancak burada toplumsal bir algı hatasından söz edebiliriz. Bu hata insanların yaptıkları davranışları ailelere nispet ederek değerlendirmede bulunmalarıdır. Hz. Meryem de bu ithama maruz kalmıştır. Nitekim her birey kendi iradesine ve ihtiyarına sahiptir. Dolayısıyla şayet kötü bir davranış söz konusu olsa bile kişinin yaptığı hatanın ailesiyle ilişkilendirilmesi yanlıştır. Bunu bahsettiğimiz ve ileride de bahsedeceğimiz peygamber kıssalarında da göreceğiz ki kimi zaman peygamberlerin ailelerinden kimseler inkârcı bir tavır sergilemişlerdir. Ve bu durum Kur'an'da aileye nispet edilmemiştir. Tamamıyla şahsi olarak ele alınmıştır. Hz. Meryem için Tahrir sûresinde ırzını koruduğu, Rabbinin sözlerini ve kitaplarını tasdik ettiği ve itaat edenlerden olduğu buyrulmaktadır.⁵³³ Burada Hz. Meryem'in örnek kişiliğinin bir sonucu olarak fiili bir tasdikten söz edilmektedir.⁵³⁴ Hem duygusal hem de davranışsal boyutta gösterdiği bu tavır büyük bir misâl sunmaktadır.

Kavminin bu duruma tepki olarak baskıcı ve kötü ithamlarının karşısında daha önce kendisine gelen ilâhî emir üzerine kucağındaki çocuğunu göstermesiyle Hz. İsa ile ilgili kısma da yer vermeye başlanmıştır. Bu bölüme Hz. İsa'nın karakteri ve kişiliği başlığında yer verilecektir.

⁵³⁰ Meryem 19/26.

⁵³¹ Meryem 19/27.

⁵³² Meryem 19/28.

⁵³³ Tahrir 66/12.

⁵³⁴ Kasapoğlu, *Kur'an'da İman ve İnkâr Psikolojisi*, s.37.

2.12.1.2 Hz. Yahyâ'nın Karakteri ve Kişiliği

Hz Zekeriyyâ'nın duasının kabulünden itibaren oğlu Yahyâ'nın vasıflarından yani karakter ve kişilik yapısına dair ayrıntılar verilmeye başlanmaktadır. Duasının ardından Hz. Zekeriyyâ namaz kıldığı esnada melekler ona duasının karşılığı olarak; *“Zekeriyyâ mâbedde durmuş namaz kılariken melekler ona şöyle nida ettiler; Allah sana, kendisi tarafından gelen bir Kelime'yi tasdik edici, efendi, iffetli ve Sâlihlerden bir peygamber olarak Yahyâ'yı müjdeler.”*⁵³⁵ buyrulmaktadır. Burada hem ismi hem de Hz. Yahyâ'nın kişiliğinden ve karakter özellikleri zikredilerek Hz. Zekeriyyâ'nın namusunu koruyacak; şehvi duygularına karşı koyabilecek iffetli, efendi⁵³⁶ ve iyi işler yapanların öncüsü olacak bir çocuğunun olacağı müjdesi verilmiştir. Bu müjdeden sonra yaşamında ne tür vasıflara sahip oluğuna dair kesitler sunulmuş olup Hz. Yahyâ'ya peygamberlik göstergesi olarak kendisine kitap ve hikmetin verildiği⁵³⁷ buyrulmaktadır. Hikmet kavramının anlam çerçevesi davranışlar noktasında mühim bir yer arz etmektedir. Hikmet kavramının kökü olan *“ha-ke-me”* fiili ıslah etmek amacıyla (kötü bir fiile) engel olmak, men etmek⁵³⁸; adaletle hükmetmek dolayısıyla hikmet de her şeyi yerli yerine koymak⁵³⁹ anlamına gelmektedir.

Buna ilaveten *“Tarafımızdan ona kalp yumuşaklığı ve temizlik de (verdik). O, çok sakınan bir kimse idi. Anne babasına çok iyi davranırdı; o isyankâr bir zorba değildi.”*⁵⁴⁰ Şeklindeki âyet-i kerîme *“حَنَانًا”* kelimesi Allah'ın rahmetinden bir cüz olan şefkat⁵⁴¹ yani kalp yumuşaklığı anlamında kullanılmıştır. *زَكَاةً* kelimesi bu âyetteki bağlamda yaratılış olarak tezkiye edilmiş, pak kılınmış⁵⁴² anlamına gelmektedir. Bu iki kelime bizlere Hz. Yahyâ'nın karakterine dair bilgiler vermektedir. *وَكَانَ تَقِيًّا* ifadesiyle de kişilik yapısına vurgu yapılmıştır. *تَقِيًّا* kelimesinin kökü olan *وَقِيَ* korumak, nefesine zarar verecek şeyleri kendisinden def etmek⁵⁴³ anlamını taşıdığından takva kişinin kendisini günah olan şeylerden koruması,

⁵³⁵ Âl-i 'İmrân 3/39.

⁵³⁶ Kutub, *Fî Zülâilil-Kur'an*, II,77.

⁵³⁷ Meryem 19/12.

⁵³⁸ Râgıb, *el Müfredât fi Garibi'l-Kur'ân*, s. 31.

⁵³⁹ İbni Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm*, I, 37.

⁵⁴⁰ Meryem 19/13,14.

⁵⁴¹ Ebü'l Münzir Mahmud b. Mustafa b. Abdullatif el-Minyevî, *el-Cumui'l-behiyye lil-akidet'üs-Selefiyye*, Mektebet'ül-İbni Abbas, 2005 Mısır, II, 540.

⁵⁴² Râgıb, *el Müfredât fi Garibi'l-Kur'ân*, s. 381.

⁵⁴³ İbn Faris er-Râzî, *Mu'cemü Mekâyisi'l-lüğa*, VI, 131.

sakındırması anlamı kazanmıştır.⁵⁴⁴ Kısacası bu ifade ile Hz. Yahyâ'nın muttaki kişiliği ön plana çıkarılmıştır. Bir sonraki âyette yer verilen "وَبَرًّا بِوَالِدَيْهِ" ifadesiyle anne babasına karşı tutum ve davranışlarının mahiyeti ortaya konulmuştur. Anne babasına karşı iyi davranışının mahiyetinin anlaşılması noktasında "عَصِيًّا وَلَمْ يَكُنْ جَبَّارًا" cümlesi netlik kazandırmaktadır. Çünkü ilk olarak Hz. Yahyâ'nın örnek davranış modeli vurgulanmış daha sonra bu davranışın zıttı olan olumsuz kişiliklere sahip olmadığı zikredilmiştir. Cebbar kelimesi "جبر" kökünden gelmekte olup bir işi zorla yaptırmak⁵⁴⁵ anlamına gelmektedir. Allah'ın esmasından olan cebbar Allah'a mahsus bir sıfattır. Allah'ı tazim için kullanılmaktadır. Çünkü bu sıfat iktidarı, gücü ifade etmekte olup yaratılmışlar için kullanıldığında ise zorbalık ifade etmektedir. Nitekim yüceltme ve tazim Allah'a mahsustur.⁵⁴⁶ İnsan için bu vasıf kullanıldığında kişinin kendini tek başına her şeye yetkin, güç sahibi olarak görmesi dolayısıyla da tüm konularda insanlar üzerinde zorbalık yapmasına eğilimli olmasını ifade eder.⁵⁴⁷

Diğer bir vasıf olarak "عَصِيًّا" kelimesi de itaatten çıkmak⁵⁴⁸ anlamına gelip tüm bu ifadelerle Hz. Yahyâ'nın mütevâzi bir kişiliğe sahip olup cebbar ve asi ruhlu olmadığı buyrulmuştur. Hz. Yahyâ'nın ideal kişilik modeli olarak sunulduğu diyebileceğimiz bu âyetler bize birçok noktada şahsiyet, kişilik inşası noktasında örnekler sunmaktadır.

2.13. KISSALARDA HZ. İSÂ ÖRNEĞİ

2.13.1. Hz. İsâ'nın Kişiliği ve Karakteri

Hz. Meryem'e Âl-î İmran sûresinde de bahsedildiği üzere Hz. İsâ hakkında onun sâlihlerden, Allah'a yakın kimselerden olacağı şeklindeki izahlarla tanıtılmaya başlanmıştır. Ona kitap ve hikmetin⁵⁴⁹ öğretilceği vurgusu peygamber olacağının bir açıklamasıdır. Nitekim diğer peygamberler için de aynı ifade onların peygamberliklerini belirtmek için kullanılmıştır. Cebrail (a.s)'ın insan şeklinde Hz. Meryem'e Hz. İsâ'yı bahşetmek amacıyla gönderildiğinde Cebrail (a.s)'ın Hz. Meryem'e "لَأَهَبَ لَكَ غُلَامًا زَكِيًّا" "...sana tertemiz bir erkek çocuk bağışlamak

⁵⁴⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. I. bölümdeki "Hz. Âdem ve Eşinin Karakteri" başlığı.

⁵⁴⁵ Râgıb, *el Müfredât fi Garibi'l-Kur'ân*, s. 183.

⁵⁴⁶ Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-Askerî, thk. Şeyh Beytullâh Beyat, *el-Furûku'l-lügaviyye*, Müessesetü en-neşri'l İslamiyye, h.1512, I,153,154.

⁵⁴⁷ Kara, *Kuran'da İnsan Davranışları*, s.170

⁵⁴⁸ Muhammed el-Murtazâ ez-Zebidî, *Tâcü'l-Arûs*, XXXIX, 59.

⁵⁴⁹ Hikmet kavramı için ayrıca bkz. Hz. Yahyâ'nın Karakteri ve Kişiliği başlığı.

için...”⁵⁵⁰ diyerek gönderilme amacını belirtirken Hz. İsa için kullanılan ifade dikkat çekmektedir. *زَكِيًّا* ifadesi ile Hz. İsa'nın karakterine dair ön bilgi verilmiştir. Ayrıca bu vasıf daha önce bahsettiğimiz gibi Hz. Yahya için de kullanılmıştır. Onların temiz, pak bir karaktere sahip olduklarını bu ifade ile ön plana çıkarmaktadır. Bununla beraber bahsedeceğimiz üzere Hz. Yahya için kullanılan ifadeler Hz. İsa ile ilgili kısımlarda da ortak olarak bahsedilmektedir. Hz. İsa beşikte iken mucize olarak kavmine karşı konuştuğunda kendisinin Allahu Teâlâ tarafından annesine karşı iyilik sahibi (saygılı) kılındığını⁵⁵¹ zorba ve bedbaht⁵⁵² olmadığını ifade etmiştir.⁵⁵³ Bedbaht şeklinde mana verilen *شَقِيًّا* kavramı saadet kelimesinin zıttı olup⁵⁵⁴ Allah'a ibadet hususunda büyüklenen, kibir gösteren⁵⁵⁵ bu sebeple de uhrevî mutsuzluğa, darlığa düşürülen kimse anlamına gelmektedir. Bu ifadeden Hz. İsa'nın böyle bir duruma düşmediği, uhrevî anlamda mutluluğa eriştiği sonucunu çıkarmaktayız.

2.14 KISSALARDA HZ. MUHAMMED ÖRNEĞİ

2.14.1. Uhud Savaşı

Ali İmran sûresindeki birtakım âyeti kerimelerde Peygamberimizin savaş hazırlığı (Uhud savaşı) içerisinde olduğundan söz edilmektedir. Savaş esnasında iki grubun bozulmaya yüz tuttukları haber verilmiştir. 122. âyette “yılığlık ve çözülme emarelerinin gözükmesi” hakkında hadislerdeki rivâyetlerin doğrultusunda Benû Harise ve Benû Seleme gruplarının bu âyette değinilen kişiler olduğunu görmekteyiz.⁵⁵⁶ Savaş gibi gergin bir ortamda Allahu Teâlâ bu âyeti kerimelerle onların sıkıntılarını, kalplerindeki duygularını ve hissettiklerini bildiğini hatırlatarak tevekkül etmeleri gerektiğini ve onların dostu (velîsi) olduğunu buyurmuştur.⁵⁵⁷ Bu buyruk aracılığıyla onların gönüllerine bir ferahlık ve manevi destek vermiştir. Kur'an'ın bu üslubuyla olaylar sürecinde kalpleri “yönlendirme ve eğitme yöntemi” kendini göstermektedir.⁵⁵⁸ Çünkü savaş gibi hayati tehlikenin hat safhada olması korku, endişe, kaygı gibi psikolojik durumları en yüksek seviyeye taşımaktadır.

⁵⁵⁰ Meryem 19/19.

⁵⁵¹ Meryem 19/32.

⁵⁵² Meryem 19/32.

⁵⁵³ *زَكِيًّا* ve *شَقِيًّا* kavramlarına daha önce değindiğimiz için burada detaylı açıklama yapmadık. Ayrıntılı bilgi için bkz. “Hz. Yahya'nın Karakteri ve Kişiliği”.

⁵⁵⁴ Râgıb, *el Müfredât fi Garibi'l-Kur'an*, s. 460.

⁵⁵⁵ Muhammed b. Ahmed b. el-Ezherî, *Tehzibü'l-luga*, XI,41.

⁵⁵⁶ Taberî, *Câmiu'l beyân 'an te'vi'li âyi'l-Kur'an*, VII, 165; Kutub, *Fi Zilâli'l-Kur'an*, II, 175.

⁵⁵⁷ Âl-i 'İmrân 3/122.

⁵⁵⁸ Kutub, *Fi Zilâli'l-Kur'an*, II, 176.

Onlara Bedir savaşında güçsüz iken nasıl yardım edildiği tekrar hatırlatılmaktadır.⁵⁵⁹ Bu hatırlatmayla Müslümanlara somut bir örnek verilerek iki durum arasında karşılaştırma yapma imkânı sağlanmıştır.

Kişi sabırlı ve disiplinli bir davranış sergilediğinde sonuçlarının ne olacağını bizlere göstermek ve ibret almanız ve ders çıkarabilmemiz için önemli olaylar bu kıssa ile bizlere somut bir örnek olarak hatırlatılmaktadır.⁵⁶⁰

Bu âyetler Müslümanlar elde ettikleri, elde etmeyi arzu ettikleri zaferi kendilerine mâl etmeyip böbürlenme, kibir, kendini üstün görme, başarılı sayma gibi duygularının esiri olmayıp yegâne müsebbibin, zaferi bahşedenin Allah olduğu idrakine varmaları için bir uyarıdır.⁵⁶¹ Zaferin kazanılmasındaki başarı, üstünlük duygusu; mağlup olma durumunda ise kendini aşağı görme, kaybetme duyguları iki uç durumu temsil etmektedir. Bu duygular tüm benliği saran duygulardır. Sabır ve şükür karakteri sergilenmediğinde bu duygular aklın, idrakin önüne geçerek böbürlenme veyahut suçluluk, aşağılık psikolojisi içine kişiyi hapsedecektir.

Allahu Teâlâ vaadini yerine getirdiğini ancak emre asî olmaları, çekişmeleri ve bazılarının dünyayı istemeleri (ganimet derdine düşmeleri) sebebi ile sınamak için Müslümanların kazanmasını engellediğini buyurmaktadır.⁵⁶² Çünkü savaş esnasında peygamber dönmeleri için seslendiği halde dönüp bakmadan uzaklaştıkları, bu durum üzerine Allah'ın keder üzerine keder verdiği buyrulmuştur.⁵⁶³ “عَمَّا بَعَثَ” lafzıyla ifade edilen bu duygusal süreç peygamberimizin öldüğüne dair söylentiye duymaları, Müslüman kardeşlerinden birçok kayıp vermeleri ve ganimetleri kaybetmelerine üzülmeleri şeklinde açıklanmıştır.⁵⁶⁴ Âyetin devamında bu kederin ellerinden gidene ve başlarına gelene üzülmemeleri için olduğu buyrulmuştur. Yani Müslümanları daha büyük sıkıntılara, musibetlere karşı dirençlerini ve sabırlarını arttırmak için büyük bir sıkıntı vererek o andaki keder ve üzüntülerini gidermek için böyle yapılmıştır.⁵⁶⁵ Bu sıkıntı halinden sonrası âyeti kerimede şöyle anlatılmaktadır. “*Sonra o kederin arkasından Allah size bir güven indirdi ki, (bu güvenin yol açtığı) uyuklama hali bir kısmınızı kaplıyordu. Kendi canlarının kaygısına düşmüş bir grup*

⁵⁵⁹ Âl-i ‘İmrân 3/123.

⁵⁶⁰ Karaman ve diğ., *Kuran Yolu*, I, 660.

⁵⁶¹ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur’ân*, II, 181.

⁵⁶² Âl-i ‘İmrân 3/152.

⁵⁶³ Âl-i ‘İmrân 3/153.

⁵⁶⁴ İbni Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur’âni'l-‘azîm*, II, 143, 144.

⁵⁶⁵ Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, IV, 132, 133.

da, Allah'a karşı haksız yere cahiliye devrindekine benzer düşüncelere kapılıyorlar, ' Bu işten bize ne!' diyorlardı. De ki: İş (zafer, yardım, her şeyin karar ve buyruğu) tamamen Allah'a aittir. Onlar, sana açıklayamadıklarını içlerinde gizliyorlar, "Bu işten bize bir şey olsaydı, burada öldürülmezdik" diyorlar, Şöyle de: Evlerinizde kalmış olsaydınız bile, öldürülmesi takdir edilmiş olanlar, öldürülüp düşecekleri yerlere kendiliklerinden çıkıp giderlerdi. Allah içinizdekileri yoklamak ve kalplerinizdekini temizlemek için (böyle yaptı). Allah içinizde ne varsa hepsini bilir."

Savaş ortamı düşünüldüğünde böyle bir iç huzurun, rahatlamanın bunun neticesi olarak da uyuklama halinin tesir etmesi Müslümanların heyecanlarının yatışması noktasına ve dinlenmelerine bir olanak sağlamıştır. Savaşın onlar üzerindeki psikolojik baskı, daralma halinden kurtulmalarını ve güçlerini toparlamalarını sağlamıştır. Samimi Müslümanların bu ilahi lütfâ mazhar olmalarının yanı sıra cahiliye düşüncesini devam ettiren, sorumluluktan kaçmak, çıkarları olmadığını düşünerek bu işten sıyrılmak isteyen münafıklardan da bahsedilmiştir. Olaya sığ bir bakış açısıyla sadece ölüm tehdidi olarak bakan münafıkların bu tutumu kişiliklerinin bir yansımasıdır. Çıkarıcı, menfaati yönünde hareket eden bu kişiler sıkıntılı bir durumda hemen bilinçaltıdaki düşünceleri açığa vurmuşlar ve sorumluluktan kaçmışlardır.

Savaşın kilit noktasını teşkil eden sahneye geçildiğinde Peygamber Efendimizin öldüğü söylentisinin yayılmasıyla bazı Müslümanların bu haberin üzüntüsünden umutsuzluğa kapılarak savaş meydanını terk ettiği rivayet edilmiştir.⁵⁶⁶ Şeytan'ın bu durumdan istifade onları vesvese vererek korkutmuş olması böyle bir hataya düşmelerine sebebiyet vermiştir. Başka bir görüşe göre âyetin bahsettiği kişiler, savaşın seyrini değiştiren Peygamber efendimizin görevlendirdiği okçulardır.⁵⁶⁷ Görev yerlerini terk etmeleri hususunda da Allahu Teâlâ yaptıkları işler (hatalar) sebebi ile şeytanın onların ayaklarını kaydırıldığını buyurmuştur.⁵⁶⁸ Bedir savaşındaki zaferin sebep olduğu rahatlık ve güvenin etkisiyle savaşı kazandıklarını düşünerek yerlerini terk eden Müslümanların bu davranışlarından sonra hatalarını anlayarak tövbe etmeleri üzerine Allahu Teâlâ onları affetmiştir.⁵⁶⁹

⁵⁶⁶ Taberî, *Câmiu'l beyân 'an Te'vi'li âyi'l-Kur'ân*, VII, 327, 328; Sehl et-Tüsterî, *Tefsîrü't-Tüsterî*, I, 50.

⁵⁶⁷ Ebû'l-Berekât en-Nesefî, *Medârikü't-tenzil ve hakâ'iku't-te'vil*, I, 304.

⁵⁶⁸ Âl-i 'İmrân 3/155.

⁵⁶⁹ Âl-i 'İmrân 3/155.

Uhud savaşı esnasında ordudaki çözümleri sebebi ile Müslümanlar mağlup olduklarında münafıklar; “Eğer bizim sözümü dinleselerdi öldürülmezlerdi...”⁵⁷⁰ demişler müslümanların ve şehit ailelerinin yüreklerinde sıkıntı, darlık, şüphe, hayıflanma oluşturarak karışıklık çıkarmayı hedeflemişlerdir.⁵⁷¹ Buradaki detay hem sıkıntı oluşturacak bu gibi münafıklık karakterine dikkat çekmek, bunu bir olumsuz kişilik modeli olarak sunmaktır. Hem de iman ve tevekkül noktasında doğru bir teslimiyet olmadığında ölüme dair bu düşünce onlarda dayanılmaz bir acı ve hayıflanma olarak kaldığını, kalplerinde onarılmaz bir acıya dönüştüğünü göstermektedir. Ölüm korkusunun münafıklık psikolojisindeki yeri üzerinden verilen bu misâl iman noktasında nasıl bir anlayışa tebdil edilmesi gerektiği, Allah’ın takdirinden kaçılmayacağı anlatılmıştır.

İnsan yaratılışı itibarıyla genel olarak rahatlık ve mutluluk içerisindeyken; yani hayatında bir sıkıntı yokken durumunu sorgulama ihtiyacı hissetmez. Ben ne yaptım da bu güzelliklere mazhar oldum düşüncesine kapılmaz. Ancak başına bir sıkıntı gelir gelmez bu başıma neden geldi diye isyan etmeye sorgulamaya koyulur. Bu genel karakteri peygamberimiz başta Müslümanlara sakınır ve sabrederlerse zaferin geleceğini söylemesine rağmen Uhud gazvesini kaybettiklerinde de görmekteyiz.⁵⁷² Müslümanların bu sorusuna cevaben Allahu Teâlâ “kendi nefsinizden” diyerek cevap vermesi sorumluluğumuzu, hemen suçlamak için bir fail aramak yerine kendi içimize, yaptıklarımıza dönüp öyle sorgulama yapmamız gerektiği izhar olunmaktadır. Münafıklık ve mü’min karakterinin belirgin şekilde ayırt edildiği bu kıssa da savaş gibi sıkıntılı bir durumda gerçek imana sahip bir kişiliğin ve münafıklık kişiliğinin yansımaları bizlere detaylı bir şekilde sunulmuştur.

2.14.2 Mümin ve Münafık Kişiliği (Hendek Savaşı)

Anlatıldığı sûreye de ismini veren Ahzab (hendek) savaşının hatırlatıldığı bu kıssanın başlangıcında anlatıma can alıcı tasvirlerle başlanmıştır. Kıssada ilk olarak münafık kişiliği sunulmuş daha sonra mü’min kişiliği anlatılmıştır. İlk olarak savaş esnasında gelen Allah’ın yardımından bahsedildikten sonra düşman ordusu geldiğinde Müslümanların içinde bulunduğu psikolojik durum şu sözlerle tasvir edilmiştir; “Onlar hem yukarıınızdan hem aşağı tarafınızdan (vadinin üstünden ve alt

⁵⁷⁰ Âl-i ‘İmrân 3/156.

⁵⁷¹ Kutub, *Fi Zılâli’l-Kur’ân*, II, 248.

⁵⁷² Âl-i ‘İmrân 3/165.

yanından) üzerinize yürüdükleri zaman; gözler yıldığı, yürekler gırtlığa geldiği ve siz Allah hakkında türlü türlü şeyler düşündüğünüz zaman;”⁵⁷³ “زَاعَتِ الْأَبْصَارُ” ve “وَبَلَغَتِ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ” lafızlarıyla ifade edilen bu tabloda düşmanı gördüklerinde korkunun etkisiyle bakışlarının kaydığı, titrediđi⁵⁷⁴ ve yüreklerinin ağızlarına geldiği,⁵⁷⁵ bu deyimlerle ifade edilerek o andaki atmosfer ve duygu durumu belirgin bir şekilde sunulmuştur. Böyle korkunun zirvede olduğu bir durumda imtihana tabi oldukları ve şiddetli bir sarsıntıya uğratıldıkları buyrulmuştur.⁵⁷⁶ Bu şiddetli durum gerçek kişiliklerin ortaya çıkmasını sağlamış ve münafıklar hemen kendi karakterlerini ortaya koyarak Hz. Muhammed’in onlara boş vaatlerde bulunduğunu söylemişler⁵⁷⁷ ve umutsuzluğa kapılmışlardır. İçlerinden bir grup Peygamberimize söyledikleri türlü bahanelerle savaştan kaçmaya çalışmışlardır.⁵⁷⁸ Münafıkların kalplerinde hastalık bulunanlar diyerek tanıtılması karakter noktasında da belirleyici olmaktadır. Korku durumu kişilerde sebat gösterme, olgunluk kazanma, korkuyla başa çıkma, tevekkül gibi hususlarda eğitici ve öğretici bir göreve sahiptir. Bu durumda da münafıkların o esnada yaptıkları fiiller ve söyledikleri sözler anlatılarak münafıklık karakterinin özellikleri bir bir sunulmuştur. “Andolsun ki daha önce onlar, sırt çevirip kaçmayacaklarına dair Allah’a söz vermişlerdi. Allah’a verilen söz mesuliyeti gerektirir!”⁵⁷⁹ Burada verilen sözün mesuliyetini alma, sözün arkasında durmanın önemi net içimde ortaya konulmuştur. Sadık kişiliğinin zıttı olan bu davranış münafıklık kişiliğinin bir özelliğidir. Nitekim âyette de sözlerine sadık kalanlarla münafıkların durumu karşılaştırılmış ve sadakat gösterenlerin mükâfatlandırılacağı, münafıkların ise azâba düçâr olacakları bildirilmiştir.⁵⁸⁰

Münafıklar için savaşa katılsalar dahi korku gelip çattığına ölüm baygınlığının gelmesi gibi gözlerinin ferinin söndüğü, korku gidince de dilleriyle insanları incittiklerinden de bahsedilmiştir.⁵⁸¹ Bu şekilde detaylı olarak münafıklık kişiliğinin özelliklerinin anlatılması kendilerini gizleyerek Müslüman görümüne bürünmelerinden dolayıdır. Hem Müslümanların onları tanınması için bir izahat

⁵⁷³ Ahzâb 33/10.

⁵⁷⁴ Ebû'l-Berekât en-Nesefî, *Medârikü't-tenzil ve hakâ'iku't-te'vil*, III, 20; Muhammed b. Ahmed b. el-Ezherî, *Tehzibü'lluga*, XXII, 497.

⁵⁷⁵ Abdulcelil Bilgin, *Kur'an'daki Deyimler ve Zemahşeri'nin Keşşaf'ı*, s. 138.

⁵⁷⁶ Ahzâb 33/11.

⁵⁷⁷ Ahzâb 33/12.

⁵⁷⁸ Ahzâb 33/13.

⁵⁷⁹ Ahzâb 33/15.

⁵⁸⁰ Ahzâb 33/24.

⁵⁸¹ Ahzâb 33/19.

niteliğindedir. Hem de bu davranışlardan uzak durulması, yanlışlığının vurgulanması için mühim bir yer arz etmektedir. Bu durumun diğer cenahını oluşturan Müslümanların tepkilerinin anlatımına geçildiğinde münafıkların tam zıttı olarak; “...İşte Allah ve Resulü’nün bize vadettiği! Allah ve Resulü doğru söylemiştir, dediler. Bu (orduların gelişi), onların ancak imanlarını ve Allah’a bağlılıklarını arttırdı.”⁵⁸² demişlerdir. İmanın kişilerdeki bakış açısını nasıl etkilediğini bu örnekle daha net anlamaktayız. Münafıkların inkârlarının artmasına sebep olan bu olay tam tersi Müslümanlarda tasdiklerinin kuvvetlenmesine katkı sağlamıştır. Psikolojik olarak da dışarıdan gelen bir etmenin farklı kişiliklere bağlı olarak değişik sonuçlar verdiği çıkarımını yapabilmekteyiz. Misâlen burada korku faktörü münafık kişilikte inkârın artmasına sebep olurken mümin kişilikte imanın kuvvetlenmesine ve olgunlaşmaya sebep olmuştur. Kıssada son olarak müşrik ordusuna yardım eden Benî Kureyza Yahudileri⁵⁸³ içine de Allah tarafından bir korku duygusunun verildiği buyrulmuştur.⁵⁸⁴ Kalplerini bürüyen korku sebebi ile kalelerini terk etmişlerdir. Bu durum da Allah’ın müslümanlara bahsettiği lütuflardan bir tanesidir.

2.14.3. Hz. Muhammed’in Yüzünü Astığı A’mâ Sahâbî Kıssası

Abese sûresinde anlatılan bu olayın inzâl sebebi; Peygamberimizin Kureyş’deki eşraf kesimine İslam’ı anlatırken â’ma sahâbi olan Abdullah İbn Ümmi Mektum’un Peygamberimizin yanına gelerek kendisine âyetleri açıklamasını istemesidir. Sözü’nün kesilmesinden ötürü peygamberimiz Ümm’i Mektum’a yüzünü ekşitip arkasını dönmüştür. Bu olay üzerine de Abese sûresinin ilk âyetleri nâzil olmuştur.⁵⁸⁵

“عَبَسَ” kelimesi kızgınlıktan, kalbinin daralmasından dolayı kaşlarını çatmak, yüzünü buruşturmak anlamına gelmektedir.⁵⁸⁶ “تَوَلَّى” kelimesi de yüz çevirmek, arkasını dönmek⁵⁸⁷ manasına gelmektedir. Peygamberimizin duygu ve davranış durumunu tasvir eden bu kelimelerden sonra kendisine gelen a’mâ için belki de onun temizlenecekti ve öğüt alacaktı⁵⁸⁸ diyerek Peygamberimizin hatasının sebebi

⁵⁸² Ahzâb 33/22.

⁵⁸³ İbni Kesîr, *Tefsir’ul-Kur’âni’l-‘Azîm*, VI, 397.

⁵⁸⁴ Ahzâb 33/26.

⁵⁸⁵ Taberî, *Câmiu’l-beyân ‘an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, XXIV, 217.

⁵⁸⁶ Halil b. Ahmed, *Kitâbü’l-‘ayn*, I,343; Râgıb, *el Müfredât fi Garîbi’l-Kur’ân*, s. 544.

⁵⁸⁷ Râgıb, *Müfredatü elfâzi’l-Kur’ân*, thk. Savfan Adnan ed-Davudî, Darü’l-kalem Daru’ş-Şamiye, Dimeşk- Beyrut h.1433, s. 886.

⁵⁸⁸ Abese 80/1-4.

açıklanmıştır ve onun, kendisi her şeye yeterli gören kimselerle yani Kureyş'in ileri gelenleriyle ilgilendiği, onların arınmasından da sorumlu olmadığı buyrulmuştur.⁵⁸⁹

Peygamberimizin surat astığı ve sırtını çevirdiği bu davranışı a'mâ olması sebebiyle görmeyen bir kimse için Peygamber Efendimiz ilahi ikâz almıştır. Bu davranışları görmeyen bir kimse için Peygamberin uyarı alması konunun ne kadar hassas ve önemli olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Önemli olan hususun samimiyet ve içtenlik olduğu anlatılmaktadır. A'mâ sahâbinin yüreğinde Allah korkusu taşıdığı⁵⁹⁰ buna mukabil Kureyş'in ileri gelenlerinin büyüklük taslayan, kendilerini herkesten üstün gören kibirli ve bencil kişiler olduğu anlatılmıştır. Onların bu kişiliklerinden ötürü hiçbir önemlerinin olmadığı âyetlerle vurgulanmış oldu. Peygamberimizin uyarılması statüye göre davranmasından ötürü olmayıp Müslüman bir kimseye o anda cevap vermemesinden dolayıdır. Bu âyetler bir insana nasıl davranılması gerektiğini, toplumsal statünün İslam nazarında hiçbir önemi olmadığını vurgulamaktadır.⁵⁹¹

⁵⁸⁹ Abese 80/5-7.

⁵⁹⁰ Abese 80/8-10.

⁵⁹¹ Kutub, *Fi Zilâli'l-Kur'ân*, X, 362.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KUR'AN'DA ADI VERİLMİYEN ŞAHİSLARA DAİR KISSALARIN PSİKOLOJİK YÖNDEN İNCELENMESİ

3.1. ZÜLKARNEYN KISSASI

Yahudilerin Hz. Peygamber'e sormaları üzerine nazil olan⁵⁹² Zülkarneyn kıssasının anlatıldığı âyetlerde Allah'ın kendisine güç ve otorite bahsettiği⁵⁹³ Zülkarneyn isimli kişiden ve doğuya ve batıya düzenlediği seferlerden bahsedilmektedir. Kehf sûresinde yer verilen kıssanın müphem olması sebebi ile tefsirlerde detaylı açıklamalar ve yorumlar bulunmasına karşın bizler ayrıntılara değinmeden konumuz itibarıyla bu kıssayı genel hatlarıyla değerlendirmekle yetineceğiz.

Öncelikle Zülkarneyn Kur'ân'da anlatılırken farklı ülkelere düzenlediği seferlerden ve orada yaptığı faaliyetlerden bahsedilmektedir. Batı yönüne düzenlediği ilk seferinde insanlara Allah'a iman, sâlih amel, mükâfat gibi hususlarda tebliğde bulunduğu anlatılmıştır.⁵⁹⁴ Burada bulunduğu tebliğden yola çıkarak Zülkarneyn'in örnek kişiliği ön plana çıktığını söyleyebiliriz. Daha sonra üçüncü seferinde saldırgan ve bozgunculuk çıkaran Ye'cûc ve Me'cûc'den muzdarip olan bir halkla karşılaşmıştır. Bu halkın istediği üzerine demir ve bakırı eriterek bir set yapmaya başlamıştır. 95. âyette onlardan yaptığı bu set için ücret almadığı, karşılığı Allah'tan beklediğini söylediği anlatılmıştır. Bu davranışı da onun örnek bir şahsiyet olduğuna dair başka bir örnektir. Daha sonra Yecûc ve Mecûc için yaptığı setten sonra yaptığı bu iş karşısında böbürlenmeyip "...*Bu set Rabbimin rahmetidir.*"⁵⁹⁵ demesi gerçek müsebbibin Allah olduğu bilincinde olan birisi olduğunu göstermektedir.

Zülkarneynin bu kıssası elinde tuttuğu gücü, otoriteyi iyilik üzerine kullanma noktasında güzel bir örnek sunmaktadır. Doğuya ve batıya seferler düzenlemiş oralarda bozgunculuk yapmamıştır.⁵⁹⁶

⁵⁹² Ebü'l-Hasen Alî b. Vâhidî Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbûrî, *el-Vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*, thk. Safvan Adnan Davudî, Darü'l-kalem, Dar'uş-Şamiye, Beyrut, Dimeşk h. 1415, I, 670.

⁵⁹³ Kehf 18/84.

⁵⁹⁴ Kehf 18/86-88.

⁵⁹⁵ Kehf 18/98.

⁵⁹⁶ Kutub, *Fî Zülâli'l-Kur'ân*, VII, 136.

3.2. BAHÇE SAHİPLERİ

Kur'an'da Kehf ve Kalem sûrelerinde bahsedilen bu kıssada iki bahçe sahibinden söz edilmektedir. İlk bahçe sahipleri kıssasında üzüm bağının sahibi olan bu kişiler ekinlerle, hurmalıklarla donatılmış, ürünler veren ve arasından ırmak akan güzel bir bahçeye sahip oldukları anlatılmıştır.⁵⁹⁷ Bu kıssa da bahsedilen şahıslar ve diyalogları bizlere insanın karakterine dair birçok özelliği sunmaktadır. Bu kıssada bahçe sahiplerinin kim olduğuna dair bilgi verilmemiştir. Müfessirler bu şahısların kim olduğuna dair rivâyetlerini aktarmışlarsa da âyet-i kerimede buna dair bir bilgi verilmediği için, dikkatin kişilerden ziyade verilmek istenen mesaja çekilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Onun için söz konusu rivâyetlerinden bahsetmeden olayı ve kişilerin davranışlarından söz etmeyi uygun gördük.

Kıssada ilk olarak bahçe sahiplerinden birisi diğerine servet bakımından kendisinin daha zengin ve güçlü olduğunu söylediğinden bahsedilmiştir.⁵⁹⁸ Bu kibirli ve kendini beğenme tavrından ötürü Allahu Teâlâ o kişinin nefesine zulmettiğini buyurmuştur. Ayrıca bahçesine girdiğinde onun hiç yok olmayacağını ve kıyametin kopacağını da zannetmediğini, şayet Rabbinin huzuruna çıkarılırsa orda kendisine daha güzelinin verileceği fehmine kapılmıştır. İnsanın içinde bulunduğu durumu genellemesi hayatındaki büyük duygusal yanılgılarından bir tanesidir. Yani insan darlıkta olduğu zaman sanki tüm hayatı boyunca o durum sürecektiğine düşünür ve kaygılanır veyahut tam tersi olarak bolluk ve rahatlık da olduğu zaman sanki o genişlik devamlı olacakmış gibi düşünür. Bu örnekte de bu durumun somut örneğini müşahade etmekteyiz. İnsanın fitratındaki ebediyet istidadının yansıması olan bu durumun kontrol edilmesi gerekmektedir. Olumsuz kişilik modeli olarak karşımıza çıkan bu kişi servetinin daim olacağı yanılgısı içerisinde olup mal varlığının gururu içerisinde her şeye layık olduğu kibrine de kapılmıştır. Bunun karşısında ise diğer arkadaşı ona kendisini yaratan Allah'ı nasıl inkâr ettiğini sorarak ona nasihat etmeye başlamıştır. Ona bahçesine girdiğinde o ihtişamın, kuvvetin Allah'tan olduğunu, maşallah demesi gerektiğini söylemiştir. Buna ilaveten kendisini mal ve evlat bakımından üstün görmesi hususunda Allah'ın dilemesi durumunda kendisine daha iyi bir bahçe verebileceği kendi malının da yok olabileceğini söylemiştir.⁵⁹⁹ İdeal kişilik modeli olarak sunulan bu şahsın nasihatleri birer örnek davranış şekilleridir.

⁵⁹⁷ Kehf 18/32-33.

⁵⁹⁸ Kehf 18/34.

⁵⁹⁹ Kehf 18/35-40.

Daha sonra ibret ve akıbet sebebiyle böbürlenmiş şahsın servetinin yok edildiği “ وَأُحِيطَ ” deyimiyle anlatılmıştır. Bu deyim tüm emeklerinin, servetinin heba olması, helak edilmesi anlamında kullanılmaktadır.⁶⁰⁰ Âyetin devamında bu durum karşısında kişinin yaşadığı durumu tasvir için “ فَأَصْبَحَ يُقَلِّبُ كَفَّيْهِ ” deyimi kullanılmıştır. Bu ifade de kişinin yaşadığı üzüntü ve pişmanlık durumunu tasvir eden bir kinayedir.⁶⁰¹ Tüm emeğinin ve malının heba olmasına şahit olduğunda pişmanlık içerisinde hatasının farkına varmış ve “ ...Keşke ben Rabbime hiçbir ortak koşmamış olsaydım! ”⁶⁰² demiştir. Kalem sûresinde anlatılan bu kıssada ise mahsullerini toplamada açgözlülüklerinin peşine düşen bahçe sahiplerinden söz edilmektedir. Kıssanın anlatımına “ أَنَا بَلَوْنَاهُمْ ” ifadesiyle başlanması Mekke halkının imtihan edildiği gibi o bahçe sahiplerinin de imtihana tabi tutulduğu anlatılarak özdeşim kurmaları istendiğini göstermektedir.⁶⁰³ Kıssadaki şahıslar sabah erkenden mahsulleri toplamak için yemin etmiştir.⁶⁰⁴ Rivayete göre kıssada anlatılan bahçenin hasat zamanı geldiğinde çıkan ürünlerle yoksullara yardım eden bir adamın olduğu, bu adam öldüğünde oğulları bahçenin ürünlerini fakirlere vermemek için böyle bir yemin ettikleri ve erkenden gidip toplamak üzere anlaştıkları anlatılmaktadır.⁶⁰⁵ Mal hırsı ve cimrilik karakterinin ön planda olduğu bu kıssada anlatılan hususun onlar için bir imtihan olduğu hatırlatılmıştır. Bahçe sahiplerinin bu planlarından sonra uydukları esnada Allah tarafından bahçenin afete uğratıldığı buyrulmaktadır. Daha sonra anlaştıkları üzere erkenden yola koyulduklarında yanlarına hiçbir yoksulun yaklaşmaması hususunda birbirlerine telkin vermişler ancak bahçelerini gördüklerinde olanlara inanmamışlar, yanlış bahçeye geldiklerini düşünmüşlerdir.⁶⁰⁶

Bahçelerinin afete uğradığını gördüklerinde içlerinden birisinin onlara Allah'ı tesbih etmeleri gerektiğini önceden söylediğini ancak onların kendisini dinlemediklerini dolayısıyla da bu felaketin onların yaptıkları bu nankörlük sebebi ile olduğunu söylemiştir. Bunun üzerine hatalarının farkına varmışlar haksızlık ettiklerini, saptıklarını ve aşırı gittiklerini itiraf etmişlerdir. Son olarak da Rablerinden kendilerine bu bahçeden daha iyisini vereceği umduklarını

⁶⁰⁰ Abdulcelil Bilgin, *Kur'an'daki Deyimler ve Zemahşeri'nin Keşşaf'ı*, s. 73.

⁶⁰¹ Abdulcelil Bilgin, *Kur'an'daki Deyimler ve Zemahşeri'nin Keşşaf'ı*, s. 353.

⁶⁰² Kehf 18/42.

⁶⁰³ Ebû'l-Berekât en-Nesefî, *Medârikü't-tenzil ve hakâ'iku't-te'vil*, III, 521.

⁶⁰⁴ Kalem 68/17,18.

⁶⁰⁵ Taberî, *Câmiu'l-beyân 'an te'vili âyi'l-Kur'an*, XIII, 543.

⁶⁰⁶ Kalem 68/17-27.

belirtmişlerdir.⁶⁰⁷ Bu kıssada hata eden ancak bu hatalarının farkına vararak tövbe eden şahısların imtihanına yer verilmiştir. Bu imtihan öncelikle insanın mala olan düşkünlük meyli ve hırsını açığa vurmaktadır. Bu eğilim kontrol edilmediğinde açgözlülük devreye girmekte ve kişiyi haksızlığa ve zalimliğe sürüklemektedir. Nitekim bahçenin yegâne sahibinin Allah olduğunu unutmaları onların bu yanlış yönelmelerinin başlıca sebebinin teşkil etmektedir.

3.3. ASHAB-I KEHF

Bu kıssa ideal kişilik modellerinin ön plana çıkarılarak anlatıldığı kıssalardan bir tanesidir. Ashab-ı kehf diye anılan bir grup genç, putperest bir kavim içerisindeyken onların bu yanlış inançlarına karşı çıkmış ve Allah'a iman ettiklerini söylemişlerdir. Bu sebeple de kavmi tarafından zulme uğrayacakken bir mağaraya sığınmışlardır.⁶⁰⁸ Burada bu gençlerin yaşadıkları toplumda sessiz kalmayıp doğruları, hakikati dile getirdiklerini anlamaktayız. Kavmi onların bu fikirlerine karşı çıkıp onları cezalandırmaya karar verdiklerinde gençlerin Allah'a katından bir rahmet bahşetmesini ve buldukları durum için kendilerine bir çıkış yolu göstermesini istemişlerdir.⁶⁰⁹ Bu kıssada dikkat çeken bir husus bu kimselerin Allah'a iman eden insanların bir kıssası olmasıdır. Nitekim bu insanlar peygamber değillerdi. Veyahut onlara bir peygamber rehberlik etmiyordu.⁶¹⁰ Bu insanlar inançlarının gereğini cesurca yaptıkları ve Allah'a samimiyetle bağlı olduklarından Allah'ın yardımına ve mucizesine mazhar olmuşlardır. Allahu Teâlâ onları mağarada derin bir şekilde uyumalarını murad ederek hidâyetlerinin artmasını sağlamış, doğru yolu bulmalarına yardım etmiştir.⁶¹¹ Kehf sûresinin ilerleyen âyetlerinde mağaraya sığınan bu gençlerin haksızlığın, inkârın karşısında nasıl durduklarına dair ayrıntılardan bahsedilmeye başlanmıştır. Onların Allah'ın yerlerin ve göklerin Rabbi olduğunu, kavimlerinin Allah'tan başka ilahlar edindiklerini insanlara anlatırken, Allahu Teâlâ'nın onların kalplerini güçlendirdiğini yani korkusuzca hakkı söylemelerini sağladığını, onlara cesaret verdiğini buyurmaktadır.⁶¹² Kavimlerine yaptıkları bu hitaptan sonra mağaradaki mucize ve Allah'ın kudreti olarak mağarada Allah'ın onları nasıl güneşten koruduğu, sağa sola çevrildikleri gibi ayrıntılarıyla

⁶⁰⁷ Kalem 68/28-33.

⁶⁰⁸ Hayrettin Karaman ve diğ., *Kuran Yolu*, III, 538.

⁶⁰⁹ Kehf 18/ 10.

⁶¹⁰ Nouman Ali Khan, "Ashabı Kehf", 30 Temmuz

2014, https://www.youtube.com/watch?v=IUeg_8UCFsg&t=1196s (Erişim Tarihi 17 Nisan 2019).

⁶¹¹ Kehf 18/11-13.

⁶¹² Kehf 18/14,15.

çürümeden uzun bir süre mağarada Allah'ın kudretiyle nasıl kaldıkları anlatılmaktadır. Kıssada gençlerin uyandıktan sonra kendi aralarındaki konuşmaya yer verilmiştir. İçlerinden birisini yiyecek alamaya gönderdiklerini ona dikkat çekmemesi için uyarıda buldukları anlatılmaktadır.⁶¹³

Allah'ın kudreti, kıyamet gününün hak olduğunun ispatı, Allah'a samimiyetle imanın getirdiği cesaret örneği gibi birçok mesaj içeren bu kıssada son olarak Allahu Teâlâ'nın Ashab-ı Kehf hakkındaki sayı mevzusundan bahsetmesi ve onların sayıları hakkında yedi, sekiz gibi tahminde bulunanların misâlini “رَجْمًا بِالْغَيْبِ” deyimiyile ifade etmiştir. Bu ifade bir kimsenin hakkında bilgisi olmadığı konularda tahminde bulunup yorum yapmasını anlatmak için kullanılan mecazî bir ifadedir.⁶¹⁴ Bu kadar önemli bir kıssa hakkında anlatılanlara odaklanmayıp gereksiz ayrıntılar için yorum yapmak karanlığa taş atmak gibidir. Nasıl ki karanlıkta hedefi isabet ettirmek mümkün olmadığı gibi bu durumda da aynı şekilde verilen ilahi mesajlara odaklanmayıp Kur'an'da yer verilmeyen ayrıntılara odaklanmak da böyle bir isabetsizlik olacaktır.

3.4. ASHAB-I UHDUD KISSASI (SADİZM ÖRNEĞİ)

Bürûc sûresinde çok kısa bir şekilde söz edilen bu kıssada birtakım insanların hendekler kazdıkları ve bu hendeklerde yaktıkları ateşe sırf iman etmelerinden ötürü intikam için mü'minleri ateşe atarak yanmalarını izlediklerinden bahsedilmiştir.⁶¹⁵ Bu durum ilk olarak inkârın benliklerini nasıl sardığını ve nefretle dolduklarını açığa çıkarmaktadır. Genel çerçevede ise sadist bir kişiliğe sahip olduklarının bir örneğidir. Sadizm başkalarının acı çekmesinden zevk alan haz duyan, kendi çıkarları uğruna her şeyi yapabilme hususunda kendini haklı gören bir kişilik bozukluğudur.⁶¹⁶ İnsanın şiddete meylinin bir kişilik bozukluğu haline geldiği bu durumun bir örneğine Ashab-ı Uhdud kıssasında şahit olmaktadır. Bu durumun olumsuzluğu ilahi lanetle bahsedilmeleriyle anlaşılmaktadır.⁶¹⁷ Kendi çıkarlarına ters olduğu için iman edenlere karşı intikam hırsı beslemelerine yaptıkları vahşi katliam sadece bencil ve sadist bir kişilikle açıklanabilmektedir. Nitekim bu kıssanın benzer tezahürlerini

⁶¹³ Kehf 18/19,20.

⁶¹⁴ Bilgin, *Kur'an'daki Deyimler ve Zemahşeri'nin Keşşaf'ı*, s. 206.

⁶¹⁵ Bürûc 85/4-9.

⁶¹⁶ Burcu Güdücü, “Erkek Cinsel Kimliği, Sadizm Mazoşizm Üzerine Bir Saha Araştırması” *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi*, 2016 2. Sayı, s. 35; Kasapoğlu, *Kur'an Kıssalarına Psikolojik Yaklaşım*, s. 143.

⁶¹⁷ Bürûc 85/4.

günümüzde birçok İslam ülkesinde de yaşandığına şahit olmaktadır. Sırf Allah'a iman ettikleri için zulüm altında göz göre göre ölüme terk edilen, kimyasal silahlarla ve birçok işkencelere maruz bırakılan birçok müslüman bulunmaktadır. Ashab-ı Uhdud kıssasıyla tanıtılan bu olumsuz kişilik insanoğlunun yaratılışını, meyillerini ve ne hâle gelebileceğinin bir tanıtımıdır.

3.5. ASHABU KARYE

Yasin sûresinde yer alan bu kıssada adı verilmeyen bir bölge halkından ve onlara gönderilen peygamberlerle olan konuşmalarına yer verilmiş olup gönderilen üç peygambere bir kişi hariç hiç kimsenin inanmadığı anlatılmaktadır. Diğer inkârcı kavimlerin örneklerinde de gördüğümüz üzere bu bölge halkı da peygamberlerine kendileri gibi bir beşer olduklarını öne sürerek onları yalanlamışlar ve uğursuz saymışlardır.⁶¹⁸ Elçilerin davetine karşılık onları tehdit etmekle karşılık vermeleri üzerine şehrin öbür ucundan koşarak bir adamın geldiği buyrulmuştur. Kıssada ideal kişilik modeli olarak öne çıkan bu şahıs peygamberlerin onlardan hiçbir ücret istemediği yani onların herhangi bir çıkar peşinde olmadıklarını söylemiştir. Kavminide tek olan Allah'a davet eden elçilere uymaları gerektiğini kavmine söylemiştir. Ancak milleti onu dinlemek yerine onu öldürmüşlerdir. Nitekim âyette şöyle buyrulmaktadır; *“Gir cennete denildi! ‘ Keşke, dedi, Rabbimin beni bağışladığını ve beni ikrama mazhar olanlardan kıldığını kavmim bilseydi!”*⁶¹⁹

⁶¹⁸ Yâsin 36/13-19.

⁶¹⁹ Yâsin 36/26, 27.

SONUÇ

İnsanın kendini tanıma merakı varoluşsal bir arayıştır. Bu arayışta insanın kendini tanımak için cevaplanmayı bekleyen sorular ise psikoloji ilminin doğmasını sağlamıştır. İslamî terminolojide İlmü'n-nefs terkihiyle ifade edilen bu alan başlangıçta tefsir tarihinde, bilindiği üzere müstakil bir alan olmayıp tefsirlerde yorumlar şeklinde yer verilen izahlar olarak kendini göstermiştir. Daha sonraları çağın ihtiyaçları, bu sahanın keşfedilmesi gibi faktörler sebebi ile de müstakil bir alan haline gelmiştir. Ancak psikoloji ilminin batıdaki temel kabullerinin, insanın tek boyutlu yani maddi tarafını ele alarak incelemesi İslamî olarak bu konuya bir bütünlük içerisinde açıklık getirilmesini gerekli kılmıştır.

İnsanlığa rehber olarak gönderilen Kur'ân'ı Kerim'e baktığımızda içerisinde insanın kendini tanıma arayışına cevap veren birçok âyetin bulunduğunu görmekteyiz. Bilhassa geçmiş milletlerin ve geçmiş peygamberlerin yaşamlarından kesitler verilen kıssalarda da birçok mesajla birlikte bu alanada katkı sağlamaktadır. Kur'ân'ın önemli bir bölümünü oluşturan kıssalar ilâhi hitabın anlatım metodlarından biridir. Kâmil insan modelinin olumsuz örneklerle karşılaştırmalı olarak ortaya konulduğu bu kıssalar bize bireysel ve toplumsal alanda karakter özelliklerine somut örnekler sunmaktadır. Kıssa metoduyla insanın özdeşim kurarak ilahi mesajı en doğru şekilde anlaması Kur'ân'ın mûciz yönlerinden birisidir.

Kıssalar aracılığıyla anlatılan örneklere baktığımızda genel çerçevede mü'min, münafık ve kâfir olarak üç kişilik modeli karşımıza çıkmaktadır. Karşılaştırmalı olarak bu kişiliklerin davranışlarına, düşünce yapılarına, duygularına dair ayrıntılara yer verilmesi insanı hem ruhsal boyutuyla hem de fiziksel boyutuyla anlamamızı kolaylaştırmıştır. Genel hatlarıyla bireysel ve toplumsal psikoloji olarak değerlendirdiğimiz bu kıssalar, peygamberler ve olumlu-olumsuz yönleriyle öne çıkan kişiler bireysel olarak farklı kişilik modelleri sunmuştur. Kavimlerin olaylar karşısındaki tutum ve davranışları ise toplum psikolojisi dediğimiz kitlesel yönelimi ve genel insan psikolojisini sergilemiştir.

Karakter ve kişilik kavramları her ne kadar birbirine çok yakın kavramlar olsalar ve birbirlerinin yerine kullanılsalar da biz çalışmamızda bu kavramları kapsamına bağlı olarak değerlendirdik. Yani kişilik dediğimiz kavram insanın davranışlar bütününe ele alması bakımından genel bir anlama sahiptir. Bunun en

genel hali mü'min, münafık ve kâfir kişiliğidir. Bu genel başlıkların altında kıssalarda ön plana çıkan kişilerin birçok kişilik modelleri bulunmaktadır. Karakter kavramı ise kişideki bir özelliği ön plana çıkarmak için kullanılmaktadır. Bu doğrultuda biz de karakter kavramını kullanırken “kıssada ön plana çıkan şahsın kişiliğini oluşturan özellikler” olarak karakter kavramını kullanmayı tercih ettik. Bencillik karakteri, yumuşak huylu olma vb. gibi. Her insanın farklı özelliklere sahip olması kişilik açısından da çeşitlilik ortaya çıkarmaktadır. Bunu kıssalarda net biçimde görmekteyiz.

Hz. Âdem ve Hz. Havva kıssasında ilk insandan itibaren insanın hataya meyilli karakterine, eğilimlerine, meraklı yapısına ve iradesine vurgu yapılarak insanın yapısı kıssa üzerinden anlatılmıştır. Bunun karşısında şeytan karakteri ve insana karşı kullandığı psikolojik hileler ile insanoğlunu nasıl kandırabileceği de tablolaştırılmıştır. İlk insanın yaptığı hata hususundaki vurgu bu imtihanın sonunda Hz. Âdem ve Havva'nın tövbe etmesidir. Nitekim ideal kişilik modeli olarak sunulmalarının sebebi tövbenin; insanın kişiliğindeki olumsuz özellikleri fark edip bunları düzeltme, ıslah etme bilincine varmaları ve bunu uygulamalarıdır.

Hz. Âdem'in oğullarının anlatıldığı bölümde ise kardeş kıskançlığının ulaşabileceği nokta bizlere aktarılmıştır. Habil iyiliği, merhameti kardeşini uyarması gibi davranışlarıyla ideal kişilik örneği gösterirken Kabil'in kıskançlık dürtüsüyle hareket ederek Onu öldürmesi ve kardeşinin nasihatine kulak asmamasıyla olumsuz bir örnek olarak karşısında durmaktadır. Kıskançlık duygusu kontrol edilmediğinde ulaşabileceği sonucun somut bir örneği olup bu duygu aynı zamanda her çağın nevrozu (hastalığı) olarak da evrensel bir özellik taşımaktadır.

Hz. Nûh'un kıssasının anlatıldığı âyetlerde Hz. Nûh'un kavmine karşı sabırlı ve olgun bir tavır sergilediği buna karşın kavminin kibir ve böbürlenme davranışlarıyla inkârcı bir kişiliğe sahip olduklarını görmekteyiz. Ayrıca tufan esnasında bir baba olarak oğlunun inkârcılardan olması sebebi ile dalgalar arasında boğulmasına şahit olması bir babanın psikolojisini düşündüğümüzde ne kadar zor bir imtihan olduğunu ve bu imtihan karşısında Hz. Nûh'un olgun ve sabırlı bir kişiliğe sahip olduğunu ortaya çıkarmaktadır. *“Yavrucuğum bizimle beraber gemiye bin”* derken bir babanın iniltisini duyarız.

Hz. Hûd'un kıssasında ise kavminin yaptığı davranışlar yani onların karakteristik yapısı belirgindir. Nitekim peygamberlerini sefihlikle yani akıl noksanlığıyla itham etmişler ve aşağılamışlardır. Hz. Hûd'un tüm çağrılarına karşılık zorba bir kişilik sergilemişlerdir.

Hz. Sâlih'in kavmi de diğer kavimlerde olduğu gibi sürekli bir böbürlenme ve kibirle inkârcı bir kişilik içinde olmuşlardır. Ayrıca deve imtihanında insanın yasak olana karşı arzusunu somutlaştırmışlar peygamberlerinin deveye zarar vermemeleri hususundaki uyarıları ve azabla ihtarına karşın deveyi öldürmüşlerdir. Bu örnekle insanın sabırsız, açgözlü ve söz dinlememe gibi olumsuz karakter özellikleri ve akıbetleri anlatılmıştır.

Hz. İbrâhim'in kıssasında onun kişilik yapısına dair birçok hususa değinilmiştir. Bunlardan biri onun genel çerçevede salih, muhsin ve siddik bir kişiliğe sahip olduğu yani iyiliği ve doğruluğu davranışlarının ve hayatının merkezine alarak bir yaşam sürdürdüğüdür, tüm fiillerinde samimiyetle, Allah'ı görüyormuşcasına davrandığıdır. Ayrıca yaratılışa ve mutlak yaratıcının varlığına ilişkin hususlarda da meraklı, sorgulamacı ve araştırmacı bir yapıya sahiptir. Hz. İbrâhim'in bu yönü insanlığın temel varoluşsal problemlerine cevap niteliğinde olduğunu söylebiliriz. Nitekim bu varoluşsal sorulara cevap bulunmadığında kişide bir ruhî bunalım ve boşluğa neden olabilmektedir. Bu hususta Hz. İbrahim "mukin" yani kesin inananlardan olarak vasıflandırılmaktadır.

Bir başka açıdan da meleklerin ona oğul müjdelemek için geldiklerinde kendi müjdesine sevinmeyi bir kenara bırakıp Lût kavminin helakı için üzülmeye ve melekleri durdurmaya çalışması onun özgeci ve merhametli kişiliğini de sergilemektedir.

Hz. Lût kıssasında ise kavminin şehvî arzularıyla imtihan olduklarını ve bu arzularının kendi hemcinslerine yönelecek kadar ileri gittiğini görüyoruz. Günümüzün de problemi olan eşcinselliğin normalleşmesi, Lût kavminin helak olma sebepleri idi. Hz. Lût'un onları hem fizyolojik hem de ruhsal anlamda sağlıklı olmaları için yaptığı çağrılarına karşın bu sapkın kişiliklerini düzeltme yoluna gitmemişlerdir. Psikolojik olarak insanın bu arzusunu merkeze alarak yaşamaya başlaması kişiyi hedonist yani yaptığı her işten bencil bir şekilde haz almaya yönelen

bir yapıya bürümektedir. Doyumsuz, hep daha fazlasını isteyen insanoğlu nefsi emmârenin boyunduruğuna girdiğinde de sapkın davranışlara yönelmiş olmaktadır.

Hz. Yusuf ve Hz. Yâ'kûb kıssası detaylı ve çok yönlü bir kıssa olup genel hatlarıyla Hz. Yusuf'un iffetli, sabırlı, mütevazi, şükreden ve olgun kişiliği ortaya çıkmaktadır. Özellikle kardeş kıskançlığı hususunda izlediği sabırlı ve sükûnetli tavrı kardeşlerinin hatalarını anlamalarını ve kıskançlıktan kaynaklanan öfkelerinin dinmesini sağlamıştır. Ayrıca bir baba olarak Hz. Yâ'kûb'un da oğullarına sinirlenmeden sabır göstererek ve nasihat ederek tepki vermesi bu duygunun daha da ilerlemesinin önüne geçmiştir. Nitekim psikolojik olarak anî ve sert tepkiler kıskançlık dürtüsünün tetiklenmesine ve ileri boyutlara evrilmesine sebep olabilmektedir. Bu durumu bir babanın psikolojik durumuyla düşündüğümüzde de Hz. Yâ'kûb'un üstün bir sabır örneği ve mütevekkil bir kişilik sergilediğini görmüş olmaktadır.

Hz. Yûsuf'un Aziz'in hanımıyla olan imtihanında da iffetli bir kişiliğe sahip olduğunu bu imtihanından sonra sarayda tekrar yetkin bir makama geçtiğinde ise aynı olgun kişiliğini koruduğunu böbürlenme ve kibir gibi duygulara kapılmadığını söyleyebiliriz.

Hz. Mûsâ'nın anlatılan kıssalarda heyecanlı, anî tepkiler veren ve sinirli bir karaktere sahip olduğunu görüyoruz. İsrailoğullarının karakteristik yapısına baktığımızda ise sürekli sözlerinden dönen ve kölelik psikolojisinin etkisinde kalan bir yapıya sahip olduklarını görmekteyiz.

Hz. Süleyman ve Hz. Davut'un adalet sahibi, otoriter ve sorumluluk duygusuna sahip bir karaktere sahip olduklarını söyleyebiliriz.

Kıssalardaki Hz. Meryem örneğinde ise Hz. Meryem'in iffetli kişiliğinin yanında kavminin toplumsal bir anlayış göze çarpmaktadır. Bu da kendilerince Hz. Meryem'in yaptığı kötü işi ailesine nispet ederek anlamaya çalışmalarıdır. Anne babasının iyi insanlar olduğunu kendisinin nasıl böyle bir şey yaptığını söyleyerek durumu anlamlandıramadıklarını söyleyen kavim suçu başkasına atarak sorumluluktan kurtulma, suçluluk hissini azaltma çabasını toplumsal planda gerçekleştirmektedirler. Kur'ân'ı Kerim'e baktığımızda ise her bireyin kendi yaptığından sorumlu olduğunu, herhangi bir kimsenin hatasından ailesinin veyahut başkasının sorumlu tutulamayacağını net biçimde anlayabiliriz.

Ashab-ı kehf kıssasında bir grup gencin haksızlığa karşı cesaret örneği ve dik duruşu üzerinden bizlere örnek bir model sunulmuştur.

Bahçe sahipleri kıssasında insanın açgözlülüğü, bencilliği ve kibri gibi kötü karakter özellikleri iki farklı kıssa üzerinden anlatılmıştır.

Ashab-ı uhud kıssasında ise bir kişilik bozukluğu olarak sadizm örneği sunulmuştur. İnsandaki saldırganlık güdüsünün kontrol altına alınmadığında ne kadar acımasız bir boyuta ulaşabileceğinin evrensel bir örneğidir. Nitekim günümüzde gerçekleşen toplu katliamlarda, soykırım örneklerinde de ashab-ı uhud örneğinin farklı tezahürlerini görebilmekteyiz.

Hız. Muhammed ve müslümanların hayat kesitlerine savaşlar üzerinden söz edilerek yer verilmiştir. Uhud ve hendek savaşları esnasında nazil olan âyetlerde zafer ve mağlubiyet durumundaki durumlar üzerine oluşan psikolojik durumlar disipline edilmiştir. Savaşların sonucundaki tepkiler mü'min ve münafıkların kişilikleri tepkilerinden net biçimde anlaşılmıştır. Zafer durumunda oluşan başarı ve üstünlük duygusu kontrol edilmediğinde gerçek müsebbip unutulmuş ve böbürlenme ve kibir duyguları benlikte hâkim olabilmektedir. Bunun için sürekli şükür vurgusu yapılarak nefis ıslahı sağlanmış ve savaş bilinci oluşturulmuştur. Mağlubiyet durumunda ise kişide başlayan "ben/biz bunu hak edecek ne yaptık" gibi sorgulamalar, ümitsizliğe kapılma gibi psikolojik haller için sabır vurgusu yapılmış ve suçlama psikolojisinin önüne geçmek için Peygamber (s.a.v) hatayı kişinin kendine bakarak bulması gerektiğini söylemiştir.

Son olarak şunları söyleyebiliriz ki peygamberler toplumların rehberidir. Onların eylemleri ve hataları, bu hataları nasıl düzelttikleri bizlerin şahsiyet oluşumumuzun düzenleyicileridir. Kıssalarda farklı kişilik örnekleri, insanın yaratılışı, tabiatı, zaafı gibi birçok faktör ve aşama tanıtılmış ve bizlere neler yapmamız gerektiği somut örnekler üzerinden anlatılmıştır.

KAYNAKÇA

Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl; *el-Furûku'l-lüğaviyye*, thk. Şeyh Beytullâh Beyat, Müessesetü en-neşri'l İslâmîyye, h.1512.

Atalay, Mehmet; *Kur'an'a Psikoloji ile Bakmak*, İz Yayıncılık, İstanbul 2017.

Bağdâdî, Ebu'l Ferec Cemâlüddin Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed; *Zâdü'l-mesir fi İlmi't-Tefsîr*, thk. Abdurrezzak el-Mehdî, Daru'l kütübi'l-'Arabî, Beyrut h.1422.

Beyzavî, Muhammed; *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, thk. Muhammed Abdurrahman Maraşlı, Dâru ihyâi't-türâsi'l-'Arabî, Beyrut h.1420.

Bıyıklıoğlu, Yakup; *Şevkânî'nin Fethu'l Kadir'inde Esbab-ı Nüzûl ve Kur'ân'ın Anlaşılması*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2005.

Burger, Jerry; M. *Kişilik*, çev. İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2006.

Cerrahoğlu, İsmail; *Tefsir Usulü*, DİB Yayınları, Ankara 1988.

Cüceloğlu, Doğan; *İnsan ve Davranışı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1991.

Çalışkan, Mehmet; *Tefsir Bilgileri*, Nobel Kitabevi, Adana 2005.

Çantay, Hasan Basri; *Kur'ân-ı Hakim ve Meâl-i Kerim*, Elif Ofset Neşriyat, İstanbul 1992.

Çelik, Adem; "Dini Değerler Bağlamında Kişilik Gelişimi", Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004.

Demirci, Muhsin; *Tefsir Usulü ve Tarihi*, İFAV Yayınları, İstanbul 1998.

Derveze, Muhammed İzzet; *Kur'an'ü'l-Mecîd*, trc. Vahdettin İnce, Ekin Yayınları, İstanbul 1997.

Derveze, Muhammed İzzet; *et-Tefsiru'l Hadis*, Dâru ihyâi'l-kütübi'l-'Arabiyye, Kahire h.1383.

Dûserî, Abdurrahman b. Muhammed b. Halef b. Abdullah (ö. 1389/); *Ecvibetü'l-müfide li-mühimmâti'l-akîde*, Mektebetü daru'l-erkam, Kuveyt 1982.

Enbârî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım b. Muhammed; *ez-Zâhir fi me'âni kelimâti'n-nâs*, thk. Hâtim Salih ed-Dâmin, Müessesetü'r-risale, Beyrut 1992.

Ezherî, Muhammed b. Ahmed b. el-Hervî Ebu Mansur; *Tehzibu'l-luga*, thk. Muhammed bin İvaz Nürab, Dâru ihyâi't-türâsi'l-'Arabî, Beyrut 2001.

Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddin Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed; *Kâmûsu'l-muhît*, thk. Muhammed Naim el-Arkûsî, Müessesetü'r-risale, Beyrut-Lübnan 2005.

Güdücü, Burcu; "Erkek Cinsel Kimliği, Sadizm Mazoşizm Üzerine Bir Saha Araştırması", *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi*, 2016 2. Sayı, s. 35.

Gürânî, Şemsuddin Ahmed b. İsmail b. Osman b. Muhammed (ö. 852/1448); *el-Kevserü'l-cârî ilâ Riyâdî ehâdisi'l-Buhârî*, thk. Şeyh Ahmed İzzu İnaye, Dâru ihyai't-türasi'l-'Arabî, Beyrut-Lübnan 2008.

Gürcan, Ayşe; *Kişilik Renkleri*, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2013.

Halîl b. Ahmed, Ebû Abdirrahmân b. Amr b. Temîm Ferâhidî; *Kitabu'l 'ayn*, thk. Ehdî el-Mahzumî, İbrahim es-Samirî, Dâru mektebetü'l-hilâl, ys., ts.

Hökelekli, Hayati; *İslam Psikolojisi Yazıları*, Dem Yayınları, İstanbul 2012.

Hökelekli, Hayati; "Karakter", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2010, XXXVIII., 297-298.

İbn Âşûr, Muhammed Tâhir; *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Daru et-Tunusiyye li'n-neşr, Tunus 1984.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem b. Ali, Ebu'l-Fadl Cemaleddîn Ensarî; *Lisanü'l-'Arab*, Dâru sadır, Beyrut 1414.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fida' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'Azîm*, thk. Sami b. Muhammed Selame, Dâru tayyibeti li'n-neşri ve't tevzi', ys. 1999.

Kara, Osman; *Kur'an'da İnsan Davranışları*, Özgü Yayıncılık, İstanbul 2017.

Karaman, Hayrettin; *Kur'an-ı Kerim ve Meali*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2016.

Kasapoğlu, Abdurrahman; *Kur'an Kıssalarına Psikolojik Yaklaşım*, Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara 2017.

Kasapoğlu, Abdurrahman; *Kur'an'da İman ve İnkâr Psikolojisi*, Gece Kitaplığı Yayınları Ankara 2017.

Kasapoğlu, Abdurrahman; *Kuranda Kişilik Psikolojisi*, Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara 2017.

Kasımî, *Kur'an'ı Anlamak Tefsir İlminin Temel Meseleleri*, trc. Sezai Özel, İz Yayınları, İstanbul 1990.

Kattân, M. Halil; *Ulûmu'l-Kur'an*, trc. Arif Erkan, Timaş Yayınları, İstanbul 1997.

Kazvîni, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzî el-Hemedânî (ö. 395/1004); *Mücmelü'l-lüğa*, thk. Züheyr Abdül Muhsin Sultan, Müessesetü'r-risale, Beyrut 1986.

Khan, Nouman Ali; “Hz. Musâ Kıssasından dersler” 6 Ocak 2015, <https://www.youtube.com/watch?v=uW3RnbRKBqw&t=1s> Erişim Tarihi (10 Mart 2019).

Kılıç, Sadık; *Benliğin İnşası*, İnsan Yayınları, İstanbul 2000.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh; *el-Câmi‘ li-ahkâmi‘l-Kur‘ân*, thk. Ahmed el- Berdunî ve İbrâhim Edfiş, Dâr‘ul-kütübi‘l-Mısıryye, Kahire 1964.

Kuşeyrî, Ebü‘l-Kâsım Zeynüslâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik; *Letâifü‘l-işârât*, thk. İbrâhim Besyunî, el-Heyetü‘l-Mısıryyeti‘l-‘ammeti lil-kitâb, Mısır ts.

Kutluer, İlhan; “Düşünme”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1994, X, 53-57.

Kutub, Seyyid; *Fî Zılâli‘l-Kur‘ân*, Hikmet Yayınları, İstanbul 1979.

Merter, Mustafa; *Nefs Psikolojisi*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2014.

Nedvî, Seyyid Süleyman; *Asrı Saadet*, çev. Ali Genceli, İstanbul 1970.

Nesefî, Ebü‘l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd; *Medârikü‘t-tenzil ve hakâ‘iku‘t-te‘vîl*, thk. Yûsuf Ali Bedîvî, Dâru‘l-kelimi‘t-tayyib, Beyrut 1998.

Okiç, M. Tayyib; *Tefsir ve Hadis Usulünün Bazı Meseleleri*, Nun Yayınları, İstanbul, 1995.

Okuyan, Mehmet; *Kıssalar Ne Söyler*, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2017.

Öztürk, Mustafa; *Kur‘an Kıssalarının Mahiyeti*, Kuramer Yayınları, İstanbul 2017.

Râgıb, İsfahânî; *Müfredât fî Garibi‘l-Kur‘ân*, thk. Safvan Adnan ed-Davudî, Daru‘l-kalem Daru‘ş-Şamiye, Dimeşk- Beyrut h.1412.

Râgıb, İsfahânî; *Müfredât elfâzi‘l-Kur‘ân*, thk. Safvan Adnan ed-Davudî, Daru‘l-kalem Daru‘ş-Şamiye, Dimeşk- Beyrut h.1433.

Sa‘lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhim Nîsâbûrî (ö. 427/1035); *el-Keşf ve‘l-beyân an tefsîri‘l-Kur‘ân*, thk. İmam Ebî Muhammed b. Âşûr, Dâru‘l-ihyai‘t-türasi‘l-‘Arabî, Beyrut-Lübnan 2002.

Seyyide‘l-Mursi, Ebü‘l-Hasen Ali b. İsmail (ö.458); *el-Muhkem ve muhîtu‘l-‘azâm*, thk. Abdulhamid Hindevî, Dâru‘l kütübi‘l-‘ilmiyye, Beyrut 2000.

Sıddıki, Mazharüddin; *Kur‘an‘da Tarih Kavramı*, trc. Süleyman Kalkan, Pınar Yayınları, İstanbul ts.

Sofuoğlu, Mehmet; *Tefsire Giriş*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.

Şengül, İdris; *Kur‘an Kıssaları Üzerine*, Işık Yayınları, İzmir 1994.

Şimşek, M. Sait; *Günümüz Tefsir Problemleri*, Esra Yayınları, İstanbul 1997.

Turgut, Ali; *Tefsir Usulü ve Kaynakları*, İFAV Yayınları, İstanbul 1991.

Tüsterî, Ebu Muhammed Sehl b. Abdullah b. Yunus b. Refî'; *Tefsiru't-Tüsterî*, thk. Muhammed Basil Uyun es-Sevd, Dâr'ul kütübi'l 'ilmiyye, Beyrut 1423.

Vâhidî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbü'rî; *el-Vecîz fî tefsîri'l-Kitâbi'l-'azîz*, thk. Safvan Adnan Davudî, Dâru'l-kalem, Dâr'uş-Şamiye, Beyrut-Dimeşk h. 1415.

Zebidî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî; *Tâcü'l-Arûs*, thk. Komisyon, Dâru hidâye, ys., ts.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî (ö. 538/1144); *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vücûhi't-te'vîl*, Dâru'l-kütübü'l-'Arabî, Beyrut h. 1407.

ÖZGEÇMİŞ

1994 yılında Yozgat ilinin Sarıkaya ilçesinde doğdu. İlkokul, ortaokul ve lise tahsilini burada tamamladı. 2017 yılında Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Aynı yıl Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri'nde Tefsir alanında Yüksek Lisans eğitimine başladı. 2017-2018 yılları arasında Sarıkaya İmam Hatip Lisesi'nde Meslek Dersleri branşında ücretli öğretmenlik yaptı. 2018 yılında Kayseri ilinin Yeşilhisar ilçesi Derbentbaşı köyüne Kuran kursu öğreticisi olarak atandı. Halen görevine devam etmektedir.

